

FILOZOFSKI FAKULTET
UNIVERZITET U SARAJEVU
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

**KREATIVNE DIDAKTIČKE STRATEGIJE U RAZREDNOJ I
PREDMETNOJ NASTAVI**

(Završni magistarski rad)

Mentorica: doc. dr. Sandra Bjelan-Guska

Studentica: Samra Murtić

Sarajevo, 2021.

Sadržaj

UVODNI DIO	3
OPERACIONALIZACIJA POJMOVA	6
I. TEORIJSKI DIO	8
POJAM KREATIVNOSTI	9
RAZLIČITI TEORIJSKI PRISTUPI KREATIVNOSTI	14
KREATIVNOST U NASTAVI	24
KREATIVNE DIDAKTIČKE STRATEGIJE U NASTAVI	40
II. METODOLOŠKI DIO	49
Predmet istraživanja	50
Cilj istraživanja	50
Zadaci istraživanja	51
Istraživačka pitanja	51
Metode, tehnike i instrumenti istraživanja	51
Uzorak istraživanja	52
Postupci obrade podataka	55
III. ANALIZA I DISKUSIJA REZULTATA	56
IV. ZAKLJUČAK	90
V. LITERATURA	93
ANKETNI UPITNIK	98

UVODNI DIO

Ono što me potaklo na odabir ovog fenomena jeste sama aktuelnost te činjenica da nema mnogo obavljenih istraživanja na ovu temu. Kreativnost i kreativne didaktičke strategije u nastavi su neizostavan aspekt školskog odgoja danas. Smisao o lijepom i novom uči čovjeka da zna u kakvom okruženju živi. Spoznaje o samoj kreativnosti djeca dobijaju od najranijeg djetinjstva, od svojih roditelja, odgajatelja, bližeg i šireg okruženja. Roditelji i odgajatelji, te nastavnici su glavni izvor informacija o kreativnosti za dijete. Dijete najprije uči od modela, te se ponaša u skladu s tim. Okruženje djeteta/učenika igra ključnu ulogu za razvoj djetetove/učenikove kreativnosti.

U ovaj proces treba uključiti više društvenih struktura, prvo obitelj kao primarnu zajednicu iz koje dijete treba da ponese temelje za kreativnost uz prihvatanje različitosti u svom okruženju. Nakon toga treba uključiti odgojne i obrazovne institucije gdje će djeca na primarnim temeljima nadograđivati novine koje su doživjeli ili stvorili. Nakon obrazovnih institucija treba uključiti izvore neformalnog obrazovanja koji su veoma bitan faktor tako što će kroz zanimljive radionice uvesti djecu u šareni svijet kreativnosti i dodatno poboljšati socijalne odnose djece/učenika, a time ih potaknuti na upoznavanje novog i novijeg, a istovremeno djecu/učenike osloboditi od straha ka nepoznatom, te ih naučiti da pruže ruku ka onom što ih zanima.

Cilj jeste napraviti što veću uvezanost i saradnju svih segmenata društva, te raditi na što većoj i pozitivnijoj saradnji prema kreativnosti prije svega. U mom okruženju ljudi kreativnost smatraju Božjim darom, a potom djelom umjetničkog genija. Općepoznato je da je kreativnost vremenom demokratizovana, te se čini da danas svi žele da budu "kreativni" što je dovelo do paradoksa da je kreativnost istovremeno i svepristupna i odsutna, pa i svima dostupna. Prije nego što sam počela istraživati ovu tematiku, svoje bližnje sam propitivala o kreativnosti. Među njima je rasprostranjen općeprihvaćeni i ukorenjeni mit da je kreativnost povezana s ludilom, odnosno da su kreativni ljudi čudni, odakle slijedi da kreativnost nije zdravo ponašanje i da bi ga trebalo izbjegavati. Naravno, s obzirom na svoje znanje koje imam o ovoj tematici nisam mogla da se složim s tim uvjerenjima, pa sam samim tim dobila još veću motivaciju za istraživanjem.

Stoga, ovim radom nastojala se istražiti specifičnost kreativnosti; služe li se učitelji i nastavnici didaktičkim strategijama u nastavnom procesu; potiču li isti kreativnost kod učenika te koje to osobine nastavnici i učitelji trebaju posjedovati kako bi se poticala učenička kreativnost. U istraživanju je učestvovalo 75 učitelja i nastavnika iz tri osnovne, sarajevske škole, Osnovna škola Vrhbosna, Osnovna škola Džemaludin Čaušević i Osnovna Škola Malta.

Tehnikom anketiranja prikupljeni su podaci koji su prikazani uz pomoć grafikona i tabela, a sam postupak prikupljanja i obrade podataka potpomognut je metodom deskripcije i online alatom Google Forms.

OPERACIONALIZACIJA POJMOVA

„Operacionalizacija podrazumijeva prevođenje osnovnih pojmova koji se javljaju u hipotezama u vidljive oblike ponašanja." (Konig, E, Zedler, P., 2001: 62) Dakle, u ovom radu pišemo o kreativnim didaktičkim strategijama u nastavi i istražujemo da li iste primjenjuju nastavnici razredne i predmetne nastave. U istraživanju pratimo zavisnu varijablu (kreativnost i primjenu kreativnih didaktičkih strategija) i nezavisne varijable (razredna i predmetna nastava). Stoga, operacionaliziramo sljedeće pojmove:

KREATIVNOST - je mentalni proces koji uključuju stvaranje novih ideja, pojmova, ili rješenja problema, ili novih poveznica između postojećih ideja ili pojmova (Kvaščev, 1831).

KREATIVNOST – je povezivanje ranije nepovezanih stvari. Biti kreativan znači stvarati oblik iz stvari koje su bez oblika (Majl, 1968).

DIDAKTIČKE STRATEGIJE - u pedagogiji i didaktici označavaju kombinaciju metoda i postupaka koje potiču aktivnost učenika i omogućuju mu da upravlja vlastitim procesom učenja, a sve kako bi se ostvarili ciljevi odgoja i obrazovanja (Cindrić, Miljković, Strugar, 2016).

DIDAKTIČKE STRATEGIJE – označavaju metode i postupke učenja i poučavanja među kojima navode sljedeće: strategiju učenja otkrivanjem i rješavanjem problema, strategiju interaktivnog učenja i rada na projektu, strategiju integrativnog učenja i nastave usmjerene na djelovanje, strategiju suradničkih oblika učenja, strategiju mentorskoga rada te strategiju timskoga rada (Cindrić i sur., 2016).

NASTAVA - je najorganiziraniji vid institucionalnog (školskog) edukativnog rada. To je središnji dio didaktičkog predmeta (Gudjons, 1992).

NASTAVA - je dinamičan proces koji podrazumijeva zajednički rad učenika i nastavnika (Matijević, Radovanović, 2011).

RAZREDNA NASTAVA - organizacijski oblik nastave u nižim razredima osnovne škole u kojima jedan učitelj izvodi većinu nastavnih sadržaja (Bognar, Matijević, 2005).

RAZREDNA NASTAVA - obuhvata mlađe razrede od prvog do četvrtog razreda osnovne škole (Pavišić, 2009).

PREDMETNA NASTAVA - nastava organizirana po predmetima koji su sastavljeni prema obrazovnim područjima (Bognar, Matijević, 2005).

PREDMETNA NASTAVA - obuhvata više razrede od petog do osmog i veoma se razlikuje od one u nižim. Prije svega važno je napomenuti da su učenici druge dobi pa psihofizičke karakteristike imaju važan utjecaj na način i stil učenja. Posebno je specifičan peti razred kad učenici imaju posebne poteškoće kako bi se prilagodili novim uvjetima. Broj školskih predmeta se povećava, a isto tako i broj dnevnih i tjednih sati (Pavišić, 2009).

I. TEORIJSKI DIO

POJAM KREATIVNOSTI

Čovjek je genetski kreativno biće. Čovjek kao stvaralac ili homo creator predstavlja važnu odrednicu razvoja i napretka, ali se dovoljno ne cijeni u društvu. Polazeći od teze da je kreativnost opća ljudska osobina i kvaliteta, univerzalna i svojstvena svim ljudskim bićima, koju pojedinci posjeduju u različitom rasponu i različitim intenzitetom, i osnova je za razvoj svakog društva, tada smo kao društvo odgovorni omogućiti i poticati njezin razvoj (Gajder i Mlinarević, 2010). Brojne su definicije kreativnosti, a najčešće se definira kao mentalni proces kojim osoba stvara nove ideje ili produkte ili kombinira postojeće ideje i produkte na način koji je za nju nov (Gallagher, 1986). Drugim riječima, kreativnost je sposobnost koja uključuje stvaranje, pronalaženje novih značenja i stvaranje novih relacija. Pri tome je važno naglasiti kako se ne radi o jednoj jedinstvenoj sposobnosti nego o skupu različitih sastavnih sposobnosti ili drugih osobina. Kreativnost je karakteristika ponašanja koje je produkt posebne konstelacije karakteristika ličnosti, kognitivnih sposobnosti i socijalnog okruženja. Temelj kreativnosti je kreativno mišljenje, a objašnjava se kao nov način izgradnje mentalnog sklopa čovjeka koji vodi otkriću, izumu, eksperimentiranju, zamišljanju i istraživanju. Bazira se na izboru odgovarajućih motivacijskih sastavnica: potreba za radoznalošću, težnja za uspjehom, unutarnje zadovoljstvo stvaralačkim radom, težnja prema novim odgovorima, želja za različitošću i orijentacija prema nezavisnom mišljenju (Guilford, 1967).

Kreativnost kao i svaka druga ljudska osobina se ostvaruje i iskazuje na različite načine, kako je svaki pojedinac drugačiji tako i njegove osobine se ostvaruju na različite načine. Nečija kreativnost čak nije ni vidljiva, dok se kod nekih pojedinaca vrlo lako prepoznaje. Pod pojmom kreativnosti treba imati u vidu da se kreativnost pojedinca može izraziti na vrlo različite načine, o čemu piše Fulgosi (1981), osvrćući se na naslovljeno tumačenje stvaralaštva:

„Nisu stvaraoci samo oni koji stvaraju umjetnička djela na području glazbe ili slikarstva, ili koji pišu knjige i pjesme. Takvi pojedinci predstavljaju jedan zaista vrlo mali dio ljudskog roda, a kreativnost je univerzalno ljudsko obilježje. To onda znači da se ta urođenost mora izražavati u drugim ostvarenjima i na druge načine, a ne samo kroz umjetnička ili druga društveno priznata ostvarenja. Kreativnost može biti izražena na mnoge druge načine i kroz mnoge druge puteve. Postoji ogroman broj načina i puteva kojim se ljudska kreativnost izražava. Svaki pojedinac može bit kreativan na svoj način. Postoje kreativni radnici, kreativni prodavači, kreativni pjevači, kreativni uzgajivači konja, bilja, kreativni nastavnici, kreativne domaćice...

Dakle, svi pojedinci u biti imaju osobne potencijale i samo ih je potrebno pronaći i ispoljiti u okolinu. Kreativnost je zaista čudnovata.

Na osnovu pregleda literature vezane za ovu tematiku najviše pažnje su privukla istraživanja koja je provodio Guilford, slično Maslowu, koji su eksperimentalnim načinom utvrdili prisustvo kreativnih i stvaralačkih dispozicija kod svih ljudi, s određenim razlikama u vrsti, ekstenzitetu i intenzitetu. Za nas je posebno važna opredjeljenost direktora, pomoćnika, nastavnika i pedagoga da budu kreativni i da potiču kreativnost (Bajrić, Stevanović, 1999). Svi koji se bave pedagoškom djelatnošću i koji imaju doticaja sa pedagogijom, naravno da im je od velike važnosti da su nastavnici, pedagozi i stručni saradnici škola kreativni, te da potiču kreativnost, kako bi njihovi učenici mogli napredovati u tom polju. Da bi se kreativnost poticala mora postojati kreativni proces. Kreativni proces je tok i način odvijanja/proizvodnje jednog djela, koji može biti duhovne ili materijalne vrijednosti. On se odvija u vremenu i prostoru, na određenom predmetu rada uz pomoć potrebnih sredstava i uz sudjelovanje odgovarajućih subjekata koji izvode poduzetu aktivnost. Proces ima svoj početak izvođenja, središnju aktivnost i završetak (Bajrić, Stevanović, 1999). Ovi autori upozoravali su da se u proučavanju struktura kreativnog procesa treba koncentrirati na proučavanje njegova procesa u cjelini, a ne samo rezultata.,,Goli rezultat bez puta koji do njega vodi, jest truplo, mrtve kosti, kostur istine nesposoban da se sam kreće, kako se lijepo u svojoj Fenomenologiji duha izrazio Hegel. Gotova se, verbalno terminološki fiksirana znanstvena istina, odijeljena od puta na koje je otkrivena, pretvara u ljušturu od riječi (Iljenkov, 1975)“. Iz navedenog se jasno prepoznaje važnost i značaj samog procesa, Pedagogija zaista počiva na koracima i putu do uspjeha u bilo kojem području čovjekovog razvoja, pa tako i ako se radi o kreativnosti.

Rogers (1985) ističe i raspravlja o bitnim dimenzijama kreativnog djela i uvjetima njegovog stvaranja. Smatra vrlo značajnim psihološku slobodu i sigurnost. Kao i za sva ljudska stvaranja, tako i za kreativna djela od velike važnosti su psihološka sloboda i sigurnost, jer kada nam je um oslobođen od svih ostalih utjecaja osim onih što su bitni za ono što stvaramo mnogo bolje i brže dolazimo do rezultata koji su nam bitni za što bolje ispunjenje naših očekivanja. Sigurnost povećava kvalitetu dobijenog proizvoda i utječe na samopouzdanje stvaraoca pa time i njegovu motivaciju prilikom kreativnog procesa. Povećanjem motivacije povećava se i kvalitet. Kreativnost je karakteristična za sve ljude, bilo da se bave znanostima, umjetničkim djelovanjem, tehnologijom, proizvodnjom ili svakodnevnim životnim aktivnostima. Svako može originalno razmišljati, rješavati probleme i još više stvarati djela kakva dotle drugi nisu stvorili, a imaju određenu vrijednost (Stevanović, 1999).

Svi ljudi na svijetu imaju dovoljno potencijala da budu odlični u onom što rade, bilo da je to u kući, u njihovoj bašti ili na njihovom poslu. Trud, samopouzdanje i upornost vode ka ostvarenju onog željenog. Najveću ulogu u poticanju kreativnosti kod djece imaju odgajatelji i osoblje škole. Osoblje škole vodi brigu o pružanju individualne stručne pomoći koja se naročito ogleda u upućivanju na stručnu literaturu, na različite vidove stručnog usavršavanja, doškoloavanja, poticanja saradnje s drugim nastavnicima, odgajateljima i školama ili vrtićima, naučnim institucijama, pedagoškim zavodima, poticanje na pisanje u stručnim listovima i časopisima, terapeutsko djelovanje u pogledu bogaćenja osobnog života itd (Bajrić, Stevanović, 1999). Kada govorimo o školskom osoblju, tu podrazumijevamo nastavnike, upravu, tehničke saradnike, administrativne saradnike te stručne saradnike. Dok djeca borave u školi, najviše doticaja dakle imaju sa školskim osobljem, pa samim tim i najviše „upijaju“ od njih. Bitno je da se djeca u školi osjećaju sigurno, da imaju povjerenje u školsko osoblje, te da znaju da svaku nejasnoću ili problem na koji naiđu mogu podijeliti sa školskim osobljem. Pedagozi i nastavnici u školama se moraju edukovati o kreativnosti i o profesionalnom zanimanju da bi mogli uopšte poticati kreativnost kod učenika. Nastavnici zajedno sa pedagogom moraju pratiti najnoviju stručnu i naučnu produkciju objavljenu u knjigama, časopisima, zbornicima, novinama. Škole trebaju biti pretplaćene na sve stručne časopise i veći broj stručnih listova itd (Bajrić, Stevanović, 1999). Kreativnost nije proces koji se završava, on se stalno nadograđuje, poboljšava, stremi ka višim ciljevima, stoga je jako bitno da se nastavnici i pedagozi stalno usavršavaju kako bi svojim učenicima prenijeli što kvalitetnije znanje i poticali ih na kreativnije učenje.

Metode i medijatori u kreativnom vođenju škole su metoda individualnih i grupnih razgovora, metoda motiviranja i poticanja, metoda objašnjavanja ili interpretacije, metoda istraživanja postupaka, metoda samopromatranja (Bajrić i Stevanović, 1999). Ove metode u mnogim školama su nepoznate i nedovoljno iskorištene, jer mnogi nastavnici i pedagozi nisu dovoljno upoznati sa njima, ali to ne znači da i ne postoje. Bitno je prepoznati kvalitete u svakom radu i raditi na usavršavanju istog. Na nivou škole potrebno je redovito provoditi unutarnje vrednovanje kreativnosti, što ima veliki pedagoški, psihološki i društveni značaj (Marsh, 1994). Vrednovanjem kreativnosti u školama nastavnici, pedagozi, pa i učenici znaju šta su to usavršili tokom određenog perioda, šta su poboljšali a na kojem polju su stagnirali. Vrednovanje i služi za to. Pogrešna su uvjerenja nastavnika i pedagoga da vrednovanjem neko želi umanjiti njihov rad i kvalitet, te provjeravati ga. Vrednovanje ima pozitivan ishod i zbog toga je prijeko potrebno. Posebno je značajna funkcija pedagoga i nastavnika u zajedničkom planiranju i pripremanju učenika za odgojno – obrazovni proces rada u školi. U novije vrijeme

se sve više afirmira učenik kao subjekat u procesu kreativne i savremene nastave (Bajrić i Stevanović, 1999). Uključivanjem učenika u planiranje i pripremanje odgojno- obrazovnog procesa u školi učenika stavljamo na mjesto subjekta, na kojem i treba biti, te poštuju se načela kreativne i savremene nastave. Kada je učenik u školi subjekt, njegova motivacija za učenje se povećava, osjeća se mogo bolje, više želi da uči, ne osjeća pasivnost, te mu je gradivo mnogo atraktivnije. Sve ovo i jeste potreba kreativne i savremene nastave.

Cilj savremene škole je stvaralačka i kreativna ličnost. Krajnji cilj je osposobljavanje učenika za samostalni misaoni i istraživački rad. Kreativnost u obrazovanju podrazumijeva primjenu različitih puteva u sticanju znanja, opredjeljenje da se bude stvaraoc, pozitivne stavove prema kreativnosti i neposredne aktivnosti u skladu sa potrebama, mogućnostima i dispozicijama svakog subjekta posebno. Smatra se da su pokretači kreativnosti u svakom kolektivu pedagozi i nastavnici jer su oni glavni sudionici svake škole. U svakom odgojno- obrazovnom procesu sudjeluju nastavnici i pedagozi i samim tim okruženje smatra da su oni glavni pokretači kreativnosti u školama. Npr. u uređenju prostora vidljivo dolazi do izražaja kreativnost nastavnika i pedagoga u školama. Okruženje škole je esencijalni izvor učenja učenika. Poticajno okruženje sadržava visok obrazovni potencijal s obzirom na to da učenici uče aktivno (istražujući, čineći) te surađujući sa drugom djecom i odraslima. Poticajno okruženje nudi visok socijalizacijski stepen odnosa među učenicima, sigurnost i povjerenje učenika i roditelja, zajedničko stremljenje ka višim ciljevima i uspjesima nastavnika i učenika i sl. Zbog toga organizacija prostora škola treba biti usmjerena promoviranju susreta, komunikacije i inerakcije među učenicima (Slunjski, 2008).

Kreativne sposobnosti ličnosti ne možemo razvijati pomoću lakih zadataka. Treba zbog toga težiti težim zadacima. Ne treba klonuti duhom čim se naiđe na prvu teškoću. Jedan, dva ili više nerješениh zadataka ne znači da neko nije sposoban da na kreativniji način rješava probleme. Treba imati u vidu činjenicu da se stvaralačke sposobnosti mogu razviti u toku višegodišnjeg upornog učenja i vježbanja.

Postoje razna shvatanja stvaralaštva i kreativnosti, pa je Tejlor (1959) shvatanja stvaralaštva i kreativnosti razvrstao u pet skupina:

1. Ekspresivna kreativnost/stvaralaštvo – koja je karakteristična za spontani dječiji likovni i drugi opus u kome nisu bitni nivoi orginlnosti i kvaliteta;
2. Produktivna kreativnost/stvaralaštvo – karekterizira razvijenija (naprednija) tehnika i vještina u stvaranju produkta;

3. Inovativna kreativnost/stvaralaštvo – sadrži dosjetljivost u upotrebi metoda rada, rukovanju materijalima i opremom i sl.;
4. Inventivna kreativnost/stvaralaštvo – polazi od postojećih principa i doprinosi unapređenju znanja i prakse;
5. Emergetaska kreativnost/stvaralaštvo – doseže nove teorije u određenoj nauci i predstavlja najviši nivo stvaralaštva (Filipović, 1988).

Na osnovu ovih pet skupina shvatanja stvaralaštva i kreativnosti može se zaključiti da je kreativnost prisutna u svim poljima čovjekovog života i njegove djelatnosti. Kreativnost nije nužna samo u školi, vrtiću ili bilo kojoj drugoj odgojno – obrazovnoj zajednici, kreativnost je prisutna i potrebna u svim djelatnostima. Stvaranjem novog pospješujemo i kvalitet svoje djelatnost i kvalitet samog sebe. Svaki put kad naučimo i stvorimo nešto novo obogatili smo svoju životnu sferu.

Može se govoriti o nekoliko stupnjeva svake kreativnosti:

1. Priprema – kao početni stupanj stvaranja, zajedno sa posljednjim stupnjem provjeravanja, izvođenja, razrađivanja i primjene predstavlja veoma naporan posao koji počinje uviđanjem problema i isticanjem zadataka.
2. Inkubacija – je drugi stupanj kreativnog rada i odnosi se na neku vrstu „sazrijevanja“ prikupljenih podataka, na njihovo sređivanje.
3. Iluminacija – je treći stupanj kreativnog rada, gdje suština problema postaje jasna i gdje dolazi do otkrića.
4. Provjeravanje – je posljednji stupanj kreativnog rada : hipoteze se provjeravaju, ideje se ostvaruju, izvode i razrađuju (Kvašček, 1831).

Kreativnost i sam kreativni proces ima određene faze koje dijete ili bilo koji drugi sudionik mora proći da bi došao do određenog kreativnog djela. Od faze uviđanja problema do samog provjeravanja i gotovog rezultata ima mnogo posla. Druga i treća faza iziskuju najviše napora gdje se ustvari filtriraju svi dobijeni podaci, misli, otkrića i pokušavaju se sklopiti u određenu cjelinu, odnosno kreativno djelo.

RAZLIČITI TEORIJSKI PRISTUPI KREATIVNOSTI

Koristeći internetske izvore pronalazimo informacije da su psihoanalitičari, baveći se ljudima koji imaju određene psihičke teškoće, došli do spoznaje da su neki od njih vrlo kreativni. Mnogi pisci, glazbenici, pjesnici, slikari ili su u dužem razdoblju svog života patili od psihičkih teškoća ili su imali suicidalne tendencije koje su neki i ostvarili. Tako je Robert Schuman pokušao samoubistvo, a umro je u umobolnici, Virginija Woolf se utopila u rijeci tako da je u džepove svoje haljine stavila kamenje. Vincent van Gogh se cijelog života teško nosio sa psihičkim teškoćama, Maksim Gorki je pokušao suicid, a Ernest Hemingway je skončao život ubivši se iz lovačke puške, Branko Ćopić je skočio s beogradskog mosta, a suicidom je završila život i naša Ivana Brlić Mažuranić. Pürto (2004) navodi imena 80 književnika koji su bolovali od depresije ili manične depresije od kojih su mnogi završili u psihijatrijskim ustanovama, pokušali samoubistvo ili izvršili samoubistvo. Među njima su Andersen, Balzac, Baudelaire, Byron, Dickens, Faulkner, Gogolj, Hesse, Ibsen, Pasternak, Puškin, Tolstoj, Turgenjev, Zola. Navode se i rezultati pojedinih studija prema kojima su psihičke teškoće znatno učestalije kod kreativnih pojedinaca nego li kod ostale populacije s kojima su uspoređivani. Po ovim informacijama koje su dostupne na raznim web stranicama kreativnost nije neka uobičajna pojava koja je karakteristična za sve ljude nego anomalija koja je više znak bolesti nego zdravlja i psihičke stabilnosti. Ako znamo da su izrazito kreativni pojedinci često ljudi koji se ne prilagođavaju svojim sredinama, koji ruše mnoge ograde i tabue i pritom nailaze na velike otpore i poteškoće razumljivo je da mnoge od njih to i psihički slomi. Tako je Vincent van Gogh cijelog života živio u velikom siromaštvu i nije mogao svoje slike prodati ni za hranu, a danas se njegove slike prodaju za basnoslovne iznose od 50 i 80 milijuna dolara. Maslow (1976) naglašava da kreativni ljudi ne žele svijet onakav kakav je danas. On kaže da oni žele drugačiji svijet. Kaže da oni nastoje biti nekonvencionalni, pomalo čudni i nerealistični, često ih zovu nediscipliniranim, ponekad neegzaktnim, neznanstvenim, prema specifičnoj definiciji znanosti. Njihove kolege nazivaju ih djetinjastim, neodgovornim, divljim, ludim, spekulativnim, nekritičnim, emocionalnim itd. To zvuči kao opis nekog skitnice, boema ili ekscentrika. Poželjno je da u ranoj fazi kreativnosti i treba biti kao boem, skitnica i ekscentrik. Ako neko želi biti racionalan, kontroliran i uredan u toj prvoj fazi procesa nikada neće doći do kreativnosti.

Kreativnost kao imanentna ljudska osobina

Potpuno suprotan odnos prema kreativnosti imaju humanisti u odnosu na psihoanalitičare. Pretraživajući najposjećenije web stranice došla sam do informacija da su humanisti pošli od hipoteze da je kreativnost imanentna svakom ljudskom biću. Kritizirajući psihoanalitički pristup koji svoje teorije gradi na proučavanju osoba sa psihičkim teškoćama, oni su izučavajući zdrave i samoaktualizirane pojedince došli do zaključka da je kreativnost jedna od njihovih bitnih karakteristika. Zapravo ona je pokazatelj da je neka osoba u potpunosti razvila svoju ljudskost. Tako Rogers (1969) govoreći o potpunoj osobi (fully functioning person) kaže da je takva osoba uvijek kreativna:

„Svojom senzitivnom otvorenošću prema svijetu, svojim povjerenjem u vlastite sposobnosti da oblikuje nove odnose s okolinom, to je tip osobe iz koje proizlaze kreativni produkti i kreativni način života. Ona nije nužno prilagođena svojoj kulturi i najčešće nije konformist. Ali u svako doba i u svakoj kulturi ona će živjeti konstruktivno i u harmoniji koliko joj dozvoljava balansiranje sa zadovoljavanjem potreba. U nekim situacijama određene kulture može biti vrlo nesretna, ali će nastaviti biti svoja i ponašati se na način da osigura maksimalno moguće zadovoljavanje svojih najdubljih potreba.“

Maslow (1976) smatra „da koncept kreativnosti i koncept zdrave, samoaktualizirane, potpuno humane osobe izgleda da sve bliže i bliže idu zajedno i možda postaju ista stvar“. Maslow je uočio sličnost između opisa karakteristika kreativnih osoba koje je naveo E. Paul Torrance i svojih opisa samoaktualiziranih osoba. Najprije je to zapazio jedan njegov student koji je usporedio popise karakteristika i na to ukazao Maslowu. On je rekao da su bili vrlo impresionirani s tablicom iz Torrancove knjige „*Guiding Creative Talent*“ u kojoj je on sakupio i sistematizirao sve karakteristike koje su se pokazale povezane s kreativnošću. Bilo ih je oko trideset ili više koje su se pokazale valjanim. Craig (student) je stavio te karakteristike u jednu kolonu, a u drugu listu karakteristika koje su drugi učenici koristili u opisivanju samoaktualiziranih ljudi. Preklapanje je bilo gotovo savršeno. Bilo je dvije ili tri karakteristike od tih trideset ili četrdeset koje nisu korištene za opis psihološki stabilnih ljudi, bile su jednostavno neutralne. Nije bilo ni jedne karakteristike koja bi išla u suprotnom smjeru, što znači, da gotovo četrdeset karakteristika, ili možda trideset sedam ili trideset osam koje su bile iste kao karakteristike psihološkog zdravlja, koje spadaju u sindrom psihološkog zdravlja ili samoaktualizacije. Nakon uvažavanja mišljenja studenata Maslow zaključuje, da bilo koji faktor koji će razviti kreativniju osobu će učiniti također čovjeka boljim ocem, ili boljim nastavnikom, ili boljim građaninom, boljim plesačem, ili boljim u svemu. Treffing

(1988) je istražio i prezentirao različite definicije kreativnosti. Značajke kreativnosti variraju unutar između ljudi i između disciplina. Niti jedna osoba ne posjeduje sve značajke, niti ih pokazuje cijelo vrijeme. Mnoge od tih značajki mogu biti naučene i odgajane. Kao rezultat toga, teško je predvidjeti koji učenici mogu postati kreativno produktivni odrasli. Treffinger i sar. (2002) dijele popis značajki u četiri kategorije:

- stvaranje ideja;
- produbljivanje ideja;
- otvorenost i hrabrost za istraživanje ideja;
- slušanje osobnog „unutarnjeg glasa“;

Svi učenici imaju jednake predispozicije da postanu kreativni odrasli, koji će iz škole izići kao kreativne ličnosti. Međutim, to ne znači da će svi učenici jednako iskoristiti svoje potencijale. Neke karakteristike i značajke mogu biti urođene, ali neke se itekako uče, odgajaju i usavršavaju. Do same ličnosti je koliko će pažnje posvetiti tom procesu.

Socijalna uvjetovanost kreativnosti

Društvene okolnosti u kojima ljudi ostvaruju svoje živote imaju veliki utjecaj na razvoj kreativnosti. Ljudi iz mog okruženja smatraju da, što je društvo slobodnije i demokratičnije to je i kreativnost prisutnija. Čak kažu da je inovativnost jednog društva istovremeno i pokazatelj njegove slobode i demokratičnosti. S obzirom da sam ove stavove iz svog okruženja željela proširiti i doći do još nekih informacija, uključila sam se na razne internetne forume i došla do saznanja da su Grčke države Sparta i Atena tipičan primjer za to. Sparta je bila totalitarno društvo koje je sličilo na vojni logor i svi njegovi stanovnici bili su militaristički odgajani kako bi mogli što bolje sudjelovati u ratovima. Atena je bila demokratsko društvo (ako izuzmemo robove) i njeni stanovnici sastajali su se na gradskom trgu gdje su se raspravljala sva životna pitanja i donosile odluke važne za život. Sve ono vrijedno što je stvoreno u znanosti i umjetnosti tog doba dala je Atena i ljudi koji su barem dio života proveli u Ateni. Britanski povjesničar Toynbee (1934) u svom radu „A Study of History“ analizira rađanje, rast i propadanje dvadesetak većih civilizacija. On zaključuje da propadanje civilizacija nije povezano s gubljenjem kontrole nad okolinom ili vanjskim napadima nego slabljenjem tzv. „kreativne manjine“ koja prestaje biti sposobna da se nosi s novim izazovima. Zato mnogi autori upravo u razvoju kreativnog potencijala vide i perspektivu pojedinih društava.

Rogers (1980) tvrdi, da društva koja se zasnivaju na sljedećim vrijednostima nemaju budućnost:

- Država iznad svega;

- Tradicija iznad svega;
- Racionalnost iznad svega;
- Ljude držati pod kontrolom;
- Status quo zauvijek;
- Naša istina je jedina istina;

Ova orijentacija bi nas vodila u daljnje sukobe, ratove i devastaciju prirode. Društva s ovakvom orijentacijom vode u pravcu vlastitog samouništenja jer nisu otvorena promjenama i novim rješenjima. Za optimističnu varijantu budućnosti potrebni su ljudi koji bi imali sljedeće karakteristike:

- Otvorenost za novo, drugačije i različito;
- Autentičnost;
- Težnja za vlastitom originalnošću i posebnošću;
- Skepticizam prema sadašnjoj znanosti i tehnologiji usmjerenoj ka devastaciji prirode i kontroli nad ljudima;
- Želja za cjelovitošću;
- Razvoj svih aspekata ljudske osobnosti;
- Želja za intimnošću i potreba za novim načinom komunikacije;
- Osobe procesa shvaćaju da su promjene stalne i nužne;
- Briga za druge – osjetljivost za probleme drugih ljudi;
- Pozitivan odnos prema prirodi – ekološki osviještene osobe;
- Kritični prema birokratiziranim institucijama – institucije trebaju služiti ljudima;
- Protiv autoritarnosti – vjeruju u svoja iskustva i ne pokoravaju se vanjskim autoritetima – Novac i materijalni status nije njihov cilj;
- Težnja za spiritualnim unutarnjim mirom – njihovi heroji su ljudi kao Mahatma Gandhi, M. Luter King i Teilhard de Chardin. A time dolazimo i do problema odgoja i obrazovanja.

Savremeni svijet, interkulturalni odgoj društva i povećana socijalizacija omogućavaju nam stvaranje novog i produktivnog društva, čiji sudionici imaju karakteristike koje su prethodno pobrojane a koje će voditi napretku cjelovitog društvenog sistema. Maslow (1976) smatra, da djecu moramo učiti da postanu kreativne osobe da su u stanju inovirati i improvizirati. Ne smiju se bojati promjena nego se moraju osjećati ugodno u promjenama i inovacijama, te ako je moguće (što je i najbolje) uživati u promjenama i inoviranju. Oni moraju biti ljudi koji se neće suprotstavljati promjenama nego ih trebaju anticipirati, i koji će uživati u tom izazovu. Svako učenje koje predstavlja jednostavnu aplikaciju prošlosti na sadašnjost, ili korištenje prošlih tehnika u sadašnjoj situaciji postaje besmisleno u mnogim područjima života. Obrazovanje ne može biti skoncentrirana samo na učenje nego i na razvoj osobnosti. Mi trebamo novu vrstu ljudskih bića koji su u stanju odvojiti se od prošlosti, koji se osjećaju jaki i hrabri s mnogo samopouzdanja da se u sadašnjosti nose s problemima na improvizirajući način bez prethodne pripreme.

Dječja kreativnost i teorije kreativnosti

Postoji razlika između kreativnosti odraslih i kreativnosti djece. Kada govorimo o kreativnosti odraslih to obično podrazumjeva neku vrstu ekspertnosti koja uključuje tehničku vještinu, umjetničku sposobnost, talent ili poznavanje potrebnih informacija koje mogu doprinijeti onome što stvaraju, radne navike koje uključuju radni stil, koncentraciju i ustrajnost, sposobnost stvaranja novih mogućnosti i otvorenost za nove ideje. Djeca imaju manje iskustva nego odrasli i zato su manje ekspertni, a njihovi radni stilovi su manje razvijeni. Ali ono što djeci nedostaje ona mogu kompenzirati sa svojim jedinstvenim načinima mišljenja i pristupima zadatku. To se najviše očituje u školskim klupama. Imaginacija i mašta su velika kreativna prednost koju imaju djeca. Imaginacija se može definirati kao mogućnost zamišljanja bogatih i raznolikih mentalnih slika ili pojmova ljudi, mjesta, stvari i situacija koje ne postoje (Filipović, 1988). Mašta je podvrsta sposobnosti zamišljanja koja se događa kada osobe koriste zamišljanje da bi stvorili pojedine žive mentalne slike ili pojmove koji imaju malo sličnosti sa stvarnim svijetom. Mašta istražuje zamišljeno područje nemogućeg ili barem do sada nemogućeg (Bognar, 2010). Npr. dijete može zamisliti kućnog ljubimca s kojim se može igrati, hraniti ga i razgovarati kao da je stvarno prisutan i to je najveća čar dječijeg mozga.

Kreativna nastava trebalo bi da jestalni pratilac društvene misli i nastavne prakse. Ona je postojala i onda kada se tako nije nazivala, što je razumljivo i neosporno. Kreativna nastava u našim školama, pa i u svjetskim razmjerima, nužno napušta sutoritarne modele komunikacije u

nastavi, jer oni blokiraju učeničke potencijale, unose doze straha, nesigurnosti i intimnog otpora autoritetu i svemu što on zahtjeva, očekuje ili sugerije. Kreativnost u čovjeku, međutim samo teži da se iskopa iz nereproduktivne tame neradinosti, ono tako reći, teži za samoobrazovanjem. Tu je najljepši zadatak svakog nastavnika, da stvori uvjete za što nesmetaniji tok samoobrazovanja, tj. da razriješi sve spone koje stežu spontani zahtjev za aktivnošću. U kreativnoj nastavi se uspostavlja kreativni proces sa četiri bitna obilježja:

- Otvorenost prema sopstvenom doživljavanju;
- Stavljanje u fokus tog doživljavanja;
- Disciplina u akcijama usmjerenim ka razvijanju fokusa;
- Završetak, dovođenje do kraja stvaralačkog procesa (Filipović, 1998).

Ova obilježja bitna su za svakog nastavnika, učenika, kao i njihov zajednički rad u nastavi. Svakako nastavnici imaju posebnu ulogu u njegovanju stvaralaštva i kreativnosti u nastavi. Svaki nastavnik mora biti originalan, a ne postati kreativniji, time što će kopirati nekog drugog kreativnog nastavnika. Kreativna nastava je znatno šira od onog raspona i obilježja koje ima učenje putem rješavanja problema, ali je i ovaj način organizovanja učenja u nastavi u funkciji unapređenja nastave i njenih rezultata (Filipović, 1988).

Različiti teoretičari, pripadnici različitih pravaca i škola objašnjavaju kreativnost na različite načine stoga se susrećemo s različitim teorijama kreativnosti, a Stevanović (1986) navodi sljedeće teorije:

Psihoanalitička teorija: tvorac ove teorije kreativnosti je Sigmund Freud. Kreativnost objašnjava transformiranjem seksualnog nagona, libida od njegove prvobitne namjere u stvaralaštvo kojim se zadovoljavaju više društveni ciljevi. Smatrao je kako pjesnici i pisci stvaraju kreativne produkte kako bi izrazili svoje nesvjesne želje na socijalno prihvatljiv način. Drugim riječima, prema tvorcu ove teorije, nagoni život je uzrok nastanka umjetničkih djela. Seksualni cilj je usmjeren prema socijalno/društveno višim ciljevima čime se oslobađa unutrašnja napetost i višak energije te uspostavlja ravnoteža u organizmu. Kreativnost vidi kao sublimaciju, jedan od generalno pozitivnih obrambenih mehanizama.

Asocijativna teorija: osnovna teza ove teorije kreativnosti, koju ističe i njezin predstavnik Mednick, je da asocijativni elementi skladnim povezivanjem i kombinacijom mogu dati novi produkt. Ističu se tri asocijativna mehanizma pomoću kojih se objašnjava proces stvaranja:

- pojava slučajnosti ili sposobnost sretnih otkrivanja slučajem - sličnost - medijacija

Geštaltistička teorija: predstavnici ove teorije polaze od cjeline i reorganizacijom dolaze do dijelova i otkrivanja novih rješenja zadane problemske situacije. Teorija je podvrgnuta brojnim kritikama, a jedna od njih se odnosila i na definiranje misaonog procesa. Predstavnici ove teorije, među kojima je najistaknutiji Wertheimer, smatraju da se misaoni proces stvara samo unutrašnjim uzajamnim odnosima stvorenim unutar tog procesa. Ali unutač kritikama, na području stvaralaštva i nastave je dala veliki značaj jer naglašava mogućnost produkcije velikog broja ideja, a za kreativnost je to od iznimnog značaja.

Teorija crta: u novije vrijeme prevladava mišljenje da nekognitivni faktori ličnosti utječu na uspjeh u stvaralaštvu. R. Kvašček (1980) zaključuje da različita organizacija crta doprinosi naučnom i umjetničkom radu. Rezime crta je sljedeći:

1. visoka snaga ega i emocionalna stabilnost;
2. jaka potreba za nezavisnošću i samostalnošću;
3. visok stupanj kontrole impulsa;
4. superiorna opća inteligencija;
5. sklonost k apstraktnom mišljenju i težnja ka obuhvatnosti i eleganciji u objašnjavanju;
6. visoka osobna dominantnost i mjerljivost u mišljenju;
7. odbacivanje konformističkih pritisaka u mišljenju;
8. sklonost za bavljenje stvarima i apstrakcijama više nego ljudima;
9. poseban interes za neku vrstu "smionosti" koja uključuje izvjesno navođenje sebe na "tanak led";
10. sklonost redu, metodičnosti, točnosti, ali zainteresiranost i za izazove koji pružaju kontradikcije i nered.

Izdvojili smo teorije koje navodi Stevanović (1986) jer su najjednostavnije objašnjene, te su lako razumljive. Svi ovi pobrojani teoretičari su se detaljno bavili kreativnošću i time nam omogućili da pobliže shvatimo samu kreativnost.

Kategorije kreativnosti

Kreativnost sama po sebi koa što sam već pomenula nije jednostavan pojam, niti se lako može objasniti. Kao i svaki proces, kreativnost ima određene kategorije koje opisuju prisutnost segmenata kreativnosti kod određene ličnosti.

Somolanji i Bognar (2008) ističu četiri kategorije kreativnosti:

1. *Kreativna osoba* – samim rođenjem, svaka osoba posjeduje kreativni potencijal, a mogućnost njegove aktualizacije ovisi o brojnim činiteljima. Brojna su istraživanja u psihologiji kreativnosti usmjerena na pronalaženje crta ličnosti odnosno osobina koje razlikuju kreativnu od nekreativne osobe.

Carsson (1999) daje popis najčešće navođenih karakteristika kreativnoga pojedinca:

- otvorenost "unutrašnjim" i "vanjskim" iskustvima - sposobnost mišljenja koje ide protiv logike,

- senzitivnost/osjetljivost - ustrajnost - pronalaženje reda u kaosu - često pita "Zašto?" - relativna odsutnost represije ili supresije - tolerancija na dvosmislenost - spremnost rasti i mijenjati se.

Lubart (1994) je oblikovao konstelaciju od pet karakteristika kreativnosti. Tolerancija na neodređenost: važna je za razdoblja nesigurnosti kada rješavanje problema ne teče zacrtanim tokom. Ta razdoblja često zna pratiti anksioznost, a toleriranje neodređenosti osigurava dovoljno vremena da se riješe teški aspekti problema. Otvorenost novim iskustvima znači spremnost upustiti se u iskušavanje novih ideja, istraživati, biti znatiželjan, i upravo se ova karakteristika smatra ključnim aspektom kreativnosti. Spremnost na rizike podrazumjeva ponašanja koja su otklon od prosjeka. Takva ponašanja često mogu biti izložena kritici, ismijavanju i odbacivanju. Snaga uvjerenja u sebe: upravo zbog čestih posljedica prethodno opisane karakteristike, pored navedene četiri osobine važno mjesto zauzima i snaga uvjerenja u sebe i svoje sposobnosti. Ustrajnost je osobina koja se često javlja u biografijama kreativnih ljudi i gotovo uvijek pokazuju kako su se kreativni pojedinci susretali s preprekama u radu, ali da su, zahvaljujući njegovoj ustrajnosti, prepreke svladane.

2. *Kreativni produkt* – podrazumjeva određenu novinu u odnosu na postojeće stanje, originalnost te korisnost, ekonomičnost za cijelo društvo koje se očituje kroz umjetnička, tehnička i znanstvena i druga područja. Uočavamo kako se kreativni produkti javljaju u mnogo oblika. Kreativni je produkt i znanstvena teorija, i poslovno postignuće, i svečana večera, i modna revija kao i doživljaj nakon uspona na vrh Velebita. Svi produkti nisu opipljivi i trajni. Kreativni produkt može biti izražen u obliku ekspresije (stvaranje 'opipljivoga' produkta) ili impresije (sposobnost kreativnoga, bogatoga, detaljnoga zapažanja).

Najčešće kriterij određenja kreativnog produkta je originalnost/novost. Međutim, novost ne postoji u apsolutnom smislu već uključuje neki okvir: novo može biti samo u odnosu na staro. Potrebno je istaknuti da nije svaki nov ili neobičan odgovor/produkt kreativan, bilo na osobnoj ili društvenoj razini. Treba razlikovati kreativno od bizarnog, ekscentričnog i nasumičnog - što sve može biti novo ili jedinstveno. Neki produkti mogu tek nakon dugo vremena biti prepoznati kao kreativni, te da se uoči njihova originalnost, a da u vrijeme njihovog nastajanja nisu smatrani kreativnim ostvarenjem. „Originalan je odgovor često nov, no originalnost (autentičnost) nije novost. Autentičan odgovor ima svoj izvor u sebi. To je istinski izraz pojedinčeve ličnosti.“ (Arar, Rački, 2003).

3. *Kreativni proces* je način ostvarenja kreativnog produkta. On podrazumjeva nekoliko faza koje se prilagođavaju ovisno o autoru. Prema Wallasovu modelu (1926) razlikujemo četiri faze kreativnoga procesa:

Priprema – prvi čin u stvaralaštvu, a odnosi se na preliminarnu analizu problema, prikupljanje informacija i materijala, te inicijalni, svjesni rad na problemu. Započinje uočavanjem problema i njegovim definiranjem. Problem se detaljno analizira, upoznaje i pravi se njegov pregled. U ovoj fazi kreativnoga procesa se izražava osnovna ideja, konkretizira plan stvaranja, traže se nova, neobična rješenja stvaralačkoga djela, stvaraju se originalni likovi, zapleti, kompozicije djela i sl.

Inkubacija – "sazrijevanje" prikupljenoga gradiva/podataka koje ostaje po strani, izvan direktnog mišljenja o njemu. Tijekom inkubacije osoba ne mora svjesno misliti o problemu, no aktivnost rješavanja problema se i dalje nastavlja izvan svjesnog napora. Javlja se prividna mislena neaktivnost o stvaralačkom predmetu čime se prekida rad na problemu. Najčešće se javlja kada kreativac u toku kreativnoga mišljenja naiđe na prepreku. Nekad inkubacija traje nekoliko trenutaka, a ponekad godinama. Pred kraj ove faze javlja se ideja o rješenju problema i slijedi nova faza.

Iluminacija – se pojavljuje kada obećavajuća ideja postane svjesno dostupna. Bit problema postaje jasna, dolazi se do otkrića koje je često iznenadno i neočekivano, pa je možemo okarakterizirati kao bljesak, iznenadno uviđanje. Nakon spoznaje rješenja problema, dolazi do odabiranja, opažanja, reproduciranja i konstruiranja spoznatog rješenja.

Verifikacija – provjeravanje vrijednosne ideje. Ako se kroz verifikaciju pokaže da ideja ne funkcionira, vjerojatan je povratak inkubaciji ili preparaciji. Neki autori razlikuju pronalaženje

problema (zamjećivanje da nešto nije u redu, da nešto nedostaje) od postavljanja problema (izražavanje problema) i konstrukcije problema, odnosno razvijanje detaljne reprezentacije problema, (Mumford, Reiter-Palmon i Redmond, 1994 prema Arar i Rački).

5. *Kreativna okolina* odnosi se na okruženje u kojem pojedinac živi, koja svojim odnosom prema njemu sputava ili razvija njegov kreativni razvoj (obitelj, škola, odgajatelji, vršnjaci..)

Dakle, u kategorije kreativnosti spada sve ono što priprema, oblikuje i motivira jednu ličnost da stvara određeno kreativno djelo.

KREATIVNOST U NASTAVI

Odgojno-obrazovni sistem, koji ima važnu ulogu u društvu i njegovom razvoju te koji bi trebao osposobiti učenike za život u suvremenom i budućem društvu ne smije zanemariti važnu ulogu kreativnosti za razvoj i napredovanje te bi se što je više moguće trebao posvetiti upravo poticanju razvoja te sposobnosti kod učenika. Škola, kao važna odgojno-obrazovna ustanova danas postaje osnovni preduvjet za razvoj kreativnoga potencijala kod učenika (Somolanji i Bognar, 2008). Ljudi su najčešće kreativni u određenim područjima, dok u drugima ne iskazuju tu osobinu (Sternberg, 1999). Zbog toga je važno omogućiti učenicima da otkriju svoju kreativnost njenim poticanjem u svim nastavnim predmetima. Imajući u vidu različite individualne potrebe učenika i njihovo središnje mjesto u nastavnom procesu suvremeni pedagoški pristupi podržavaju ideju prilagodljivosti nastave. Nastava se prilagođava u skladu s osobnim stilom i dinamikom učenja učenika, no pritom ne zapostavlja temeljne odgojno- obrazovne ciljeve i zadatke (Koludrović, Reić Ercegovac, 2010). U skladu sa savremenom nastavom orijentiranom na učenika ističe se potreba stvaranja kreativnog okruženja (Pejić i sur., 2007). Nažalost neskladno s tendencijama i zahtjevima suvremenoga društva i savremene pedagogije, u praksi, odnosno u školama još uvijek se uglavnom potiču i cijene zapamćivanje i analitičke vještine (Sternberg, 2003), konvergentno mišljenje i konformizam (Runco, 2004), a manje se cijene i potiču kreativne vještine, kao i vještine kritičkog mišljenja.

Kreativnost se uglavnom potiče samo u umjetničkim predmetima, ali ne i u drugim predmetnim područjima. No, svako dijete zaslužuje kreativno se razvijati te bi zbog toga nastava svih predmeta u određenoj mjeri trebala biti usmjerena poticanju kreativnosti, a nastavnici bi trebali biti osobe koje će poticati kreativno mišljenje i izražavanje (Jalongo, 2003). Problem je što mnogi od njih nisu imali priliku tijekom vlastitog školovanja razvijati kreativnost te nisu prepoznali njezinu važnost, a mnogi ni na fakultetima nisu dobili priliku za to. Bognar (2011) ističe da dominantno frontalna predavačka nastava na fakultetima utječe na pasivnu ulogu studenata u nastavi te da je na toj razini obrazovanja situacija još gora od one u školama. Za studente nastavničkih usmjerenja to je loš primjer za budući rad jer ako nikada nisu iskusili kreativnu nastavu ili su je pak rijetko kad imali priliku iskusiti, tada neće znati ni primijeniti principe kreativne nastave i poticati kreativnost kod svojih učenika. Problem sa školstvom je taj što dosta sadržaja koje učenici uče ne mogu sami koristiti jer ne znaju kako ga koristiti ili za što ga koristiti (Sternberg i Lubart, 1992), u školama se slabo potiče kreativnost, a često se i sputava, nastavnici su često zadovoljni kada učenik pokaže određeno znanje, a poticanjem kritičkog mišljenja kod učenika bi im bilo olakšano razumijevanje važnosti određenoga znanja

za budući život, sami bi shvatili zbog čega je važno učiti određene sadržaje te kada će im biti korisni. Čudina Obradović (1991) ističe da ukoliko želimo prijenos iskustava iz školske situacije u životnu utoliko moramo poučavati prijenos, tj. poučavati učenike specifičnim tehnikama koje mogu primijeniti na različite probleme. Ista autorica navodi da se za sistematski razvoj kreativnosti moraju poštovati neka načela:

- polaženje od specifičnog sadržaja i stvaranje baze znanja,
- uvježbavanje vještina divergentnog mišljenja,
- konvergentnog mišljenja i tehnika rada u određenom području,
- poučavanje transfera te uvježbavanje izražavanja rezultata u nekom području.

Uz ovo, veoma je važno i razvijanje samopouzdanja i vjere u sebe. Jasno je da ovakav pristup razvoju kreativnosti ne poistovjećuje kreativnost s divergentnim mišljenjem već ju smatra mnogo kompleksnijom te za njen razvoj smatra potrebnim razvoj različitih područja inteligencije, učenje i stvaranje baze znanja kao preduvjeta za kreativno izražavanje i naposljetku za praktičnu primjenu. U kontekstu odgojno-obrazovnih ustanova i njenih djelatnika važno je znati da kada govorimo o kreativnosti možemo o njoj misliti kao o Kreativnosti ili kreativnosti, u kojoj se Kreativnost odnosi na „genije“, velike kreativce koji su iznjedrili neku posebno značajnu ideju, dok se kreativnost odnosi na onu svakodnevnu, koja je svojstvena svim ljudima (Gardner, 1993. prema Makel i Plucker, 2008). Nastavnici često vjeruju da su samo rijetki pojedinci kreativni i to je glavna prepreka u poticanju kreativnosti u nastavi. Kreativni rad kod djece može biti originalan i vrijedan za to dijete, ali ne i za društvo (Runco, 1997) i to je razumljivo s obzirom na dob djeteta. Kod djece ne trebamo očekivati neka revolucionarna otkrića i kreativne zamisli, u ovom periodu ne treba u procjeni kreativnosti gledati njen utjecaj i vrijednost za širi društveni kontekst, već za to dijete. Zadaća nastavnika je prepoznati potencijalnu kreativnost svakog učenika i poticati ju jer odgojno- obrazovni sistem trebao bi učenicima omogućiti sredstva za razvijanje kreativnih potencijala (Runco, 1997). S ovom tvrdnjom slaže se i Sternberg (1999) koji smatra da bi obitelj i odgojno- obrazovne ustanove trebale podupirati razvoj uspješne inteligencije, čija sastavnica je i kreativnost te razumjeti da intelektualne i kreativne sposobnosti nisu nešto nepromjenjivo i statično, nego dinamično i promjenjivo .

Kreativna nastava (reaktivna, proaktivna, kreativna)

Nastavni proces je institucionalnog karaktera, dijadnog oblika izraženom u podučavanju i učenju. Važno je naglasiti da, unatoč tome što je podučavanje na prvome mjestu kao

organizacijsko-stvaralačka aktivnost nastavnika, ono nije isključivi način rada. Učenje, odnosno stjecanje znanja je individualni doživljaj i čin svakog pojedinca zasnovan na složenim misaonim procesima i ne može ga zamijeniti nastavnikovo podučavanje.

S obzirom na odnos i zastupljenost podučavanja i učenja u jedinstvenom nastavnom procesu, empirijska istraživanja koja navodi Stevanović (2003) ukazuju na zastupljenost tri tipa nastave:

- *Reaktivno formalistička nastava* je zastarjeli način izvođenja zasnovan na formalističko- verbalističkoj organizaciji. Sve se svodi na podučavanje (rad nastavnika), a aktivnost učenika je promatračko-sjedilačkog i pasivnog karaktera. Stoga, možemo govoriti o obliku kvazi nastave koja je karakterizirana otporom i protudjelovanjem kao odgovor na utjecanje izvana. Posljedica nastavnikove dominantne uloge u obrazovnom procesu je intelektualno pasiviziranje učenika. Iznošenje činjenica temeljeno je na formalizmu i vezbalizmu u radu nastavnika, pa je i učenička misaona aktivnost sputana unaprijed zamišljenim odgovorima koji se od učenika očekuju i kratkoćom vremena koje mu je na raspolaganju. U ovom tipu nastave, podučavanje je dominantno nad učenjem i zauzima prostor učenju bez obzira na učenikove dispozicije, sposobnosti i prethodna iskustva. Prevladava perceptivni i rigidni stil učenja zasnovan na osjetilnom iskustvu koje nikako ne može biti dovoljan za razvoj viših misaonih sposobnosti, te se često svodi na isti (rigidni) način.

„Receptivno-reproduktivan način rada nastavnika i učenika označava strogo dirigirano upravljanje podučavanjem, uvijek na isti način i prema istim nastavnim sredstvima. Izbor činjenica i njihovo prezentiranje, kao i način dobivanja povratne informacije, je u nastavnikovim rukama. Učenje se svodi na zapamćivanje gotovih podataka, bez mogućnosti provjeravanja njihove autentičnosti i vrijednosti. Povratna informacija se daje jednostrano, u vidu gotovog iskaza verbalnim putem (riječima ili pisano). Učenik se prilagođava nastavniku i njegovim monoličnim zahtjevima koji se odnose na isključivu realizaciju nastavnog gradiva. Znanje se prenosi na reproduktivan način, pri čemu su dominantni nastavnikovo predavanje ex cathedra (kod nekih diktiranje i prepisivanje teksta s grafofolije) i udžebenički tekst. Podučavanje se svodi na slušanje, promatranje i zapamćivanje (Stevanović, 2003).“

Korištenje uvijek istih (monometodičkih) nastavnih postupaka ukazuje na nedovoljnu profesionalnu sposobnost nastavnika da nastavu organizira prema suvremenim didaktičkokreatologijskim postavkama kojima bi nastava trebala zadovoljiti raznovrsne interese učenika. Ovdje se uočava zastupljenost unificiranog predavačko-ocjenjivačkog stila. Motivacija je na najnižem stupnju ili u potpunosti izostaje, a sama nastava postaje sama sebi

svrhom, pa poprima formalistička obilježja. Karakteristika ove nastave je i pseudoaktivnost učenika i dominacija konvergentnog mišljenja (traži se jedan najkraći put koji je isti za sve učenike različitih osobnosti i stupnja razvoja misaonih sposobnosti). Određena aktivnost učenika postoji, ali je ona mehanička, polovična i nekonzistentna. Prisutna je u verbalnim postupcima (usmenim ispitivanjima/odgovorima, čitanjem i zapisivanjem). Ovakav oblik nastave ne udovoljava učenikovim potrebama, pa samim tim gubi svoju svrhu i smisao.

- *Proaktivna nastava* okarakterizirana je visokim stupnjem slobode i odgovornosti u procesima izbora samostalnih postupaka u načinima stjecanja znanja. Stoga možemo reći kako se proaktivna nastava temelji na samomotiviranosti učenika i njihovom samodjelovanju bez izravnih vanjskih utjecaja. „Učenici se više osposobljavaju za učenje putem rješavanja problema, ostavlja im se vremena za razmišljanje i formuliranje vlastitih odgovora, izgrađuje se tolerancija prema stranputicama u rasuđivanju, osigurano je fleksibilno radno ozračje, kombinira se indukcija s dedukcijom, vodi računa o spoznajnoj funkciji mašte, a zornost služi kao sredstvo za misaono aktiviranje.“ (Stevanović, 2003). Predvladava fleksibilni stil učenja u kojem se pažnja usmjerava na najvažnije pojedinosti kojim će se otkriti nova značenja podataka. Kvaliteta ovog oblika nastave je za jedan stupanj viša od prethodnog, a samim time je ovaj oblik nastave i bliži stvaralačkoj nastavi jer potiče i omogućava novi način mišljenja.

Kreativno-originalna nastava (stvaralačka nastava). Osnovna značajka ovog tipa nastave je da nastavnik dobro poznaje osobnosti učenika i individualne mogućnosti svakog učenika s ciljem razvijanja njegove maksimalne mogućnosti u području za koje učenik pokazuje najveće mogućnosti i interes. Odlikuje se visokom samostalnošću učenika u procesu stjecanja znanja. Uloga nastavnika (edukatora) je da motivira, predlaže, ukazuje na druge alternative, obrazlaže, ohrabruje, omogućava fluentnost ideja i potiče istraživanje, rad na projektinim zadacima, rješavanje problemskih situacija u školskom i izvanškolskom okruženju. Činjenica je da se kreativan učenik intenzivnije razvija kod kreativnog nastavnika. „Stvaralaštvo kao slobodna kreacija ljudskog uma u sebe uvijek uključuje znanje i psihološku projekciju zasnovanu na afekciji, sociološkim i kulturnim promjenama koji uključuju razum, volju i ljubav. To je proces kojim se označavaju promjene i donose napredak. Dok se aktivna nastava zasniva na osjećaju dužnosti, dotle stvaralačka proizlazi iz osjećaja želje za novinom, istraživanjem i originalnošću. To je odnos prema svrsi stvaralaštva (Stevanović, 2003).“

Kreativna nastava obiluje divergentnim pitanjima. Oni su pokretači učenikove mašte i

inicijatori najrazličitijih učeničkih odgovora. Prevladava konceptualni stil učenja koji je temeljen na višim misaonim procesima kojim se samostalnim putem dolazi do otkrivanja uzročno-posljedičnih veza među podacima i stvaraju se nove organizacije činjenica. Aktivnost učenika je zastupljena na visokom stupnju: učenici propituju, istražuju, traže nove alternative, sve podvrgavaju sumnji i argumentiraju svoje stavove drugima s kojima se ne slažu, postavljaju nove hipoteze i dolaze do novih rješenja, otkrivaju uzročno-posljedične veze, te samostalno proučavaju literaturu. Učenik se po prvi put javlja kao subjekt kreacije vlastitog razvoja u nekom području. Omogućava mu se samostalnost, stjecanje novih navika, sposobnosti i motiva za učenje. Kreativnost u nastavi potiče moć zapažanja, radoznalosti, upornosti u formiranju vlastitih misli, razvijanje inicijative i samostalnosti. To je učenje u kojemu naglasak ima akcija potaknuta originalnim idejama vođeno duhom istraživanja, znatiželje i motivacije.

Kreativna osoba je u biti istraživač. Za kreativne nastavnike je od iznimne važnosti spoznaja o potrebi prilagođavanja učenicima za različite kreativne aktivnosti. Ta prilagodba sa sobom nosi i promjene njihovih uloga koje su usmjerene prema budućim potrebama. Moraju biti svjesni da, kao i sve druge promjene, i ove sa sobom nose moguće predvidive i nepredvidive poteškoće. Naglasak treba postaviti i na strategije poučavanja koje bi trebala prevladavati u kreativnoj nastavi. Kada govorimo o strategijama mislimo na skup postupaka kojima se želi postići željeno stanje, a u kontekstu obrazovanja pod pojmom "strategije poučavanje" mislimo na strategije učenja, strategije doživljavanja i strategije vježbanja. Za kreativnu nastavu važne su strategije učenja u kojima učenici do novih spoznaja dolaze vlastitom aktivnošću (istraživanje, simulacija, projekti).

Aktivnim učenjem učenici raznim aktivnostima usvajaju odgojno-obrazovne ciljeve i zadaće. Učenje je u velikoj mjeri osjetno i iskustveno. Aktivno učenje aktivira maštu i originalnost učenika. Zastupljen je veliki stupanj odgovornosti jer učenici kod ovog učenja preuzimaju odgovornost za odluke u procesu učenja, a služe se predviđanjem, simulacijom i različitim scenarijima (brain-storming i brainwriting). Ovim načinom učenja djeca se osposobljavaju sama sebe poučavati i tada postižu velike uspjehe. Učenje rješavanjem problema istraživanjem, također, potrebuje učenikovu samostalnost i aktivnost. Učenik se suočava s problemom koji treba sam otkriti, istražiti i riješiti. Uloga nastavnika je asistirajuća (uloga pomagača), a takva nastava poprima oblik samostalnog istraživačkog rada učenika. Ovom metodom učenja se razvija kreativnost, inovativno mišljenje i radoznalost. Prvobitni cilj ovakvog učenja je usvajanje putova dolaženja do novih spoznaja, a ne puklo usvajanje činjenica. Individualno učenje i poučavanje u razrednoj se nastavi najčešće provodi kao razredni projekt.

Odvija se na način da se unutar razrednog projekta učenicima zadaju individualni zadaci koje mogu rješavati u paru ili manjim skupinama. Na taj način ostvaruje se dječja potreba za istraživanjem. Ovim načinom se postiže veća samostalnost učenika, buđenje istraživačke znatiželje, jača motivacija učenika i samim tim se utječe na njegov osobni razvoj.

Igre i simulacije koje koristimo u nastavi (natjecateljske igre, suradničke igre, simulacije nekih situacija, igranje uloga) potiču kreativnost, originalnost, fleksibilnost, razvoj odgovornosti i kooperativnost, ali da ne bi ostale na razini puke zabave, one trebaju imati svoj određeni pedagoški i metodički smisao (Petrović, 2010). Učenici usmjereni na samostalan rad, istraživački rad, projektnu nastavu, igre, simulacije postaju aktivni sudionici nastavnog procesa što je od velike važnosti za kreativno provođenje nastave. Na ovaj način smanjuje se zastupljenost vođenja predavačke nastave od strane nastavnika, a povećava se aktivnost učenika i njihov doprinos u nastavnom procesu. Odgajatelj je pomagač, nenametljiv kordinator, sugovornik, njegova je zadaća poticanje te kreativnosti. On mora dati učenicima slobodu, a samim tim i prihvatiti mogućnost pogreške, no važno je da nastavni proces obiluje kreativnim idejama.

"Kreativna nastava je nova doktrina didaktike kao opće teorije nastave u kojoj se u prvi plan ističe ličnost učenika uključena u heterogene stvaralačke procese koji dovode do divergentnih stvaralačkih rezultata" (Stevanović, 2003). Uključivanjem učenika u sve segmente nastave i surađujući s njim već se poboljšava sam kvalitet nastave. Dokle god je učenik na mjestu subjekta u nastavi, mogućnost boljeg i kvalitetijeg prenošenja znanja se povećava, učenici više uživaju u školi a rezultati su bolji.

Nastavnici kao učesnici u kreativnoj nastavi

Ne može se svaki nastavnik/odgajatelj nazvati "kreativnim" bez obriza što nastavu izvodi "dobro". Kada bi se svakog nastavnika/odgajatelja koji nastavu izvodi "dobro" nazvalo "kreativnim nastavnikom" došlo bi to do pojednostavljenja pojma kreativnosti, njezinog koncepta i funkcije. Stoga razlikujemo dva modela nastavnika: reproduktivni i kreativni nastavnik (Matijević, 2009).

Reproduktivni nastavnik djeluje prema principu naučenom na studiju. Radi se o principu rada koji je desetljećima prisutan, provjeravan i kao takav i ustaljen. Reproductivni nastavnik održava nastavu onako kako je to opisano u udžbenicima i propisano službenim dopisima iz ministarstva. Stevanović naziva ovaj tip nastavnika i rigidnim modelom. Tu se ubrajaju verbalni modeli (predavanje, razgovor i rad na tekstu) i vizualno-praktični modeli

(demonstriranje, pokusi/eksperimenti, grafički i laboratorijski radovi). Ono što je važno je to da svi ti modeli ističu nastavnika u prvi plan dok su učenici u poziciji objekta.

Karakteristike reproduktivnog nastavnika: rado koriste konfekcijske nastavne materijale i konfekcijske pripreme za svoj rad u razredu, oslanjaju se na udžbenike u kojima je ponuđen cjelovit scenarij za "obradu" novih sadržaja, vjeruju kako je stečena diploma dovoljna za cjeloživotni rad, nikad nisu poželjeli prezentirati neki svoj radni rezultat, a one koji to rade nazivaju "karijeristima", reproduciraju godinama iste modele nastavnih aktivnosti, nemaju ideja i ne pitaju se može li se nešto raditi drukčije, ako i saznaju za neku novu ideju traže što jednostavniji recept za njeno ostvarenje, godinama koriste iste pripreme (modele rada) bez obzira na strukturu učenika u razredu, ne zanima ih suradnja s drugim nastavnicima, preferiraju frontalnu nastavu odnosno "realiziranje" programa pred učenicima...

Nasuprot reproduktivnom modelu nastavnika nalazi se kreativni nastavnik. Ovaj model nastavnika posvećen je akcijskim istraživanjima i kreiranju novih pedagoških scenarija u kojima sudjeluju zajedno sa svojim učenicima. Svaki nastavni sat nastoje organizirati na drugačiji način u kojima je na prvom mjestu aktivno sudjelovanje učenika.

Karakteristike kreativnog nastavnika: za svaki susret s učenicima dolaze s novim scenarijima i novim nastavnim materijalima, umjesto udžbenika koriste naučopopularne i umjetničke tekstove za kreativne aktivnosti učenika, stalno su u procesu učenja (formalnog i neformalnog), istražuju (akcijska istraživanja), provjeravaju vlastite ideje, uvijek imaju nove ideje za zajedničke aktivnosti s učenicima, znatiželjni su, prihvaćaju tuđe ideje i obogaćuju ih, čitaju najnovije knjige iz područja metodike, pedagogije i psihologije, prate stručne i naučne tekstove u časopisima, prilagođavaju metodičke scenarije konkretnim učenicima, surađuju s drugim kreativnim nastavnicima, potiču ozračje za učenje u školi gdje rade, preferiraju aktivne oblike učenja kao što su projektna i istraživačka nastava, radionice, odnosno "realiziranje" programa shvaćaju kao događanje učenika u raznim kreativnim situacijama...

Kao ključnu zadaću odgoja i obrazovanja možemo posmatrati promicanje aktivnih stavova i kognitivne dječje kreativnosti, a da bi se ostvarile osnovne odgojno-obrazovne zadaće, obuka bi se budućih nastavnika trebala temeljiti na metodama koje poboljšavaju kompleksnu komunikaciju unutar grupe, pružaju detaljnu analizu didaktičkih i odgojno-obrazovnih problema, usustavljaju znanje te, na koncu, osnažuju kompetenciju nastavnika. Samo je dobro pripremljen, kompetentan, mudar i razuman nastavnik u svom kreativnom djelovanju sposoban potaknuti učenike na nekonvencionalno, samostalno razmišljanje te na suočavanje s

problematičnim pitanjima te na rješavanje istih.

Nastavnici moraju biti upoznati s osnovnim principima kreativnog rada kako bi mogli pokrenuti bogatstvo učeničkih kreativnih sposobnosti. Moraju postati fleksibilniji (sposobni da se konstruktivno snađu u nepredvidivim situacijama), spontani (reagirati brzo i sa samopouzdanjem), moraju posjedovati originalno mišljenje jer nitko ne može predvidjeti neograničen broj faktora koji se mogu javiti u situacijama učenja i moraju biti intuitivni u odlučivanju i prosuđivanju.

Nastavnik ne može direktno stvoriti kreativnost kod učenika, ali može otkloniti prepreke, stvoriti preduvjete za njezino oslobađanje jer se kreativnost nalazi u svakom djetetu (Petrović, 2010). Koren (1988, prema Balažević) ističe kako nastavnika čine podobnim za rad s kreativnim pojedincima snažna, emocionalna konzistentna ličnost sa širokim intelektualnim interesima, inventivnost, fleksibilnost, komunikativnost i vrlo visoko obrazovanje za obavljanje nastavničkog procesa. Također smatra da bi nastavnik trebao biti zainteresiran za pomaganje svojim učenicima i njihovo vođenje. Kreativni pojedinci od nastavnika očekuju razumijevanje, smisao za humor, sposobnost i volju da učenje učini zabavnim, podršku i uvažavanje, inteligenciju, dosljednost i fleksibilnost. U cilju poticanja kreativnog talenta, nastavnici se trebaju odnositi s poštovanjem prema neobičnim pitanjima koje učenici postavljaju i prema neobičnim idejama koje priopćuju. Nastavnici trebaju pokazati djeci da njihove ideje imaju vrijednost, pružati učenicima mogućnost za samoinicijativno učenje i pokazivati povjerenje u takav rad. Nastavnici prije svega mora postati svjestan kako je za razvijanje nečijih sposobnosti i potencijala potrebno razvijanje vlastitih.

Kreativni nastavnici su oni koji stvaraju takve odgojne situacije u kojima će učenici potpuno slobodno razvijati svoje potencijale i koji znaju kako s puno takta valja usmjeravati te procese razvoja (Balažević, 2010). Svojim iskustvom i znanjem, nastavnik bi trebao prepoznati kreativnog pojedinca. Ozimec (1994) navodi osobine kreativnog pojedinca (prema Petrović, 2010): kreativni pojedinac je sklon kritičkom odnosu, aktivan je i pokazuje inicijativu u radu, otvorenog je duha, vrlo radoznao, sklon mijenjanju sebe, velikog samopouzdanja, velike koncentracije, koristi operacije divergentnog mišljenja (osjetljiv na probleme, originalan, fluentan, fleksibilan...).

Model nastavnika koji i dalje prevladava u školama je reproduktivni model. Većina odgajatelja i ravnatelja koji danas radi u hrvatskim školama je obrazovana na literaturi koja zagovara nastavu usmjerenu na nastavnike. Najveći dio opreme je nabavljen i prilagođen predavačko prezentacijskoj nastavi. Sve veću popularnost dobivaju projekcijski uređaji koji

omogućuju vizualne prikaze. Sadržaj tih projekcija je najčešće tekst, a često i previše teksta koji većina učenika ne stigne niti pročitati dok traje projekcija. Ispada da tako projiciran tekst više služi kao podsjetnik nastavnicima što trebaju kazati kako bi "realizirali program". Takva "realizacija programa" ne može zadovoljiti razvojne i spoznajne interese novih generacija učenika.

"Video projektor i veliki ekran interaktivne ploče slijede logiku frontalne predavačko - prikazivačke nastave u kojoj nastavnik vodi glavnu riječ, a od učenika se očekuje sjedenje, slušanje i gledanje. Zato s (ne)kreativnim korištenjem te tehnologije treba biti oprezan, kako u količini vremena tako i same svrhe za korištenje te prezentacijske tehnike" (Matijević, 2009).

Kao što je već navedeno, nastavnik je bitan akter kreativne nastave. Od njegovih kreativnih potencijala, kulture, opredjeljenja i pedagoških usmjerenja u znatnoj mjeri ovisi i kvalitet rada učenika u osnovnim i srednjim školama (Filipović, 1988).

Škola i kreativnost

Odnos škole i kreativnosti gledajući kroz povijesni razvoj nije bio idealan, a i danas mnogi kritičari škole ukazuju da ona više koči nego li razvija kreativnost. To je uvjetovano kako općom organizacijom odgojno-obrazovnog procesa, koji je teško uskladiti sa kreativnim procesom, tako i filozofijom škole koja je prvenstveno orijentirana na konvergentno mišljenje i postojanje „samo jednog tačnog odgovora“. Danas se sve više prepoznaje značenje kreativnosti kako za osobni rast i razvoj pojedinca, tako i uspješan razvoj svih društvenih djelatnosti pa i opstanak samog društva. Kreativnost u nastavi treba omogućiti promjenom odnosa u kojoj su dobro došla neobična pitanja i inicijative, u kojoj se uči da svi problemi nisu riješeni, u kojoj je dozvoljeno činiti i pogreške, ali i primjenom pojedinih metoda i postupaka kojima se potiče kreativnost. Na nastavi za buduće nastavnike kreativnost ima posebno značenje jer pruža modele za organizaciju i izvođenje nastave koja omogućuje i potiče kreativnost. Među mnogobrojnim kritikama nastave, a posebno nastave na fakultetu, je i ona da nastava ne samo da ne razvija kreativnost nego je na određeni način i guši (Simplicio, 2000). Budući da ljudi danas u školama provode veliki dio života (cijelo djetinjstvo i mladost) otvara se problem smisla nastave koja nije okrenuta razvoju jedne od najvažnijih ljudskih karakteristika, kreativnosti. „Vjerujem da je kreativnost u odgoju i obrazovanju jednako važna kao i pismenost i trebamo se jednako prema njoj odnositi“, kaže u svom izlaganju o kreativnosti engleski pedagog Ken Robinson. Kad je riječ o nastavi na fakultetu, gdje još uvijek dominira frontalna predavačka nastava koja se svodi na pasivnu slušalačku ulogu studenata, možemo reći da je situacija još i lošija nego li u školama. Poseban je problem

nastava na fakultetima koji pripremaju buduće nastavnike jer daje loš primjer studentima, a poznato je da nastavnici više oponašaju nastavu svojih nastavnika nego što primjenjuju suvremene didaktičke i metodičke postavke.

Bilo bi nepravедno reći da je škola mjesto gdje se kreativnost uopće ne razvija. Posebno kad je riječ o tzv. umjetničkim područjima ta nastava ne samo da omogućava nego i potiče kreativnost učenika. Međutim, mnogobrojne kritike koje se upućuju školi govore da škola po svojoj tradiciji nije mjesto gdje cvate kreativnost. Poznate su činjenice da istaknuti znanstvenici i umjetnici, koji su se dokazali kao vrhunski stvaraoci, u školi nisu bili prepoznati i čak su smatrani lošim đacima. Tako je Isac Newton imao u školi slabe ocjene, a za Thomasa Edisona je nastavnik rekao da je toliko glup da ništa ne može naučiti. Za jednog od najvećih tenora Enrica Carusa je nastavnik muzičke kulture rekao da ne može pjevati jer nema glasa. Veliki kemičar Luis Pasteur je iz kemije imao osrednje ocjene. Mnogi vrhunski stvaraoci imali su poteškoća u ostvarivanju zadataka koje postavlja škola i mogli bi se smatrati učenici s teškoćama. Tako su poremećaj čitanja (disleksiju) imali poznati dječji pisac Hans Christian Andersen, slikar i znanstvenik Leonardo da Vinci, kompozitor Wolfgang Amadeus Mozart, znanstvenik i inovator Thomas Edison, kompozitor Ludwig van Beethoven, slikar Pablo Picasso, glazbenik John Lennon. Svi oni po definiciji koja vrijedi danas u školi bili su učenici s teškoćama i vjerojatno svoj razvoj ne duguju školi nego nekim drugim okolnostima u kojima su odrastali.

Didaktička koncepcija, koju je još u 17. stoljeću utemeljio Jan Amos Komensky, nije u skladu s kreativnim procesom. Ako npr. učenik ili student pod nastavom matematike dobije neku glazbenu inspiraciju ili ako pod nastavom glazbe dobije neku ideju za novo matematičko rješenje teško će prijeći na ostvarenje te ideje ili inspiracije, a da ne ometa nastavu na kojoj upravo prisustvuje. Isto tako na nastavi na kojoj se očekuje da učenici budu kreativni i da slikaju, pišu pjesme ili priče teško je zamisliti da će svi učenici u isto vrijeme dobiti inspiraciju i prijeći na ostvarenje. Osim toga kreativni proces ima različito trajanje. Priča može imati nekoliko rečenica ali i veliki broj stranica. Za slikanje slike ili oblikovanje skulpture nekome će biti dosta nekoliko minuta, a druge će na tome raditi satima. Sve je to naravno inkompatibilno s nastavom podijeljenom u četrdesetpetminutne nastavne sate. Ipak, i u tim okolnostima moguće je stvarati pedagoške situacije koje će poticati kreativnost. Još je šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća Paul E. Torrance (1965) brojnim eksperimentima dokazivao da je moguće u nastavi poticati kreativnost. On smatra da sljedećih pet principa potiče kreativno ponašanje učenika:

- Uvažavati neobična pitanja;
- Uvažavati maštovite i neobične ideje;
- Pokazati djeci da njihove ideje imaju vrijednost;
- Osigurati vrijeme u kojem se ne vrednuje;
- Spojiti evaluaciju s uzrocima i posljedicama;

Implementiranje tih načela u nastavu podrazumijeva filozofiju nastave u kojoj učenike i studente ne učimo kako su svi problemi riješeni i samo treba naučiti tačne odgovore i usvojiti gotova rješenja. Nasuprot tome hrabrimo ih da uočavaju probleme i postavljaju (često i nezgodna) pitanja, da shvate da još ima mnogo posla za mlade i sposobne ljude. To je nastava u kojoj nastavnik ne nameće svoje mišljenje i svoja rješenja nego je otvoren za različite nove mogućnosti.

Maslow (1976) misli da bi se nastava svih predmeta trebala povesti za umjetničkim predmetima koji u znatnijoj mjeri potiču kreativnost:

„Ono za što sam ja zainteresiran“, kaže Maslow, „jest nova vrsta edukacije koju moramo razviti i koja ide ka jačanju nove vrste ljudskog bića koje mi trebamo, osobe procesa, kreativne osobe, osobe koje znaju improvizirati, samopouzdanе i hrabre osobe, autonomne osobe. Povijesna je slučajnost da su nastavnici umjetničkih predmeta prvi krenuli u tom smjeru. To bi se moglo ostvariti i u matematičkom obrazovanju i nadam se da će to i biti jednog dana. Sigurno je da se matematika ili povijest ili književnost danas još uvijek uče na autoritativan način usmjeren na memoriranje. Pitanje je kako djecu učiti da se suoče s ovdje i sada, kako da postanu kreativni ljudi koji su u stanju zauzeti kreativnu orijentaciju.“

Iskustva u nastavi s budućim nastavnicima pokazala su da takva nastava izaziva kod studenata oduševljenje, da je popraćena osmjesima na licima i da daje izvrsne i često neočekivane rezultate. Studentima je doduše potrebno jedno vrijeme da se naviknu na takvu nastavu koja bitno odstupa od uobičajene na koju su navikavani kroz cijelo svoje školovanje. Poneki su i zbunjeni jer misle da tako ništa ne uče (shvaćajući naravno učenje kao memoriranje činjenica) jer su ovdje često stavljeni pred probleme i situacije koje treba rješavati kao i u stvarnosti. No, takva nastava je moguća i nailazi na izvrstan prijem studenata.

Kada govorimo o načinima poticanja kreativnosti u nastavi značajno je znati što o tome misle nastavnici i koja su njihova iskustva. U istraživanju Souze Fleith (2000) nastavnici su kao

strategije za poticanje kreativnosti isticali: rad u grupama, slobodno vrijeme (učenici sami biraju što tada žele raditi), aktivnosti koje nisu ograničene, imaju otvoren kraj, kreativno pisanje, crtanje, oluja ideja, fleksibilne upute i nestrukturirano vrijeme. Vrsaljko i Ivon (2009) navode modele nastave i nastavne oblike koji su usmjereni na poticanje kreativnosti: problemska, projektna i istraživačka nastava, suradnički oblici učenja, rad u skupinama i rad u paru. Svim navedenim nastavnim oblicima i modelima nastave zajedničko je preusmjeravanje uloge nastavnika, koji postaje organizator, poticatelj i voditelj, a učenici postaju istraživači, samostalno i uz međusobnu suradnju uče i dolaze do novih saznanja. Ovim oblicima rada bliske su i kreativne radionice čije su glavne odlike: interdisciplinarni, konstruktivni pristup, nastavnik ima ulogu voditelja, usmjerenost je na zadovoljavanje potreba i osobitosti sve djece i razvoju kreativnog načina mišljenja, a tijekom rada lakše se otkrivaju potencijalno darovita djeca s kojima se može još i dodatno raditi u područjima za koja su pokazali osobit talent (Pejić i sar., 2007). Za uspješno poticanje kreativnosti treba poticati kreativnu naviku i samim time doživljavati je kao dobru, ne lošu naviku. Vještine koje bismo trebali očekivati od učenika da ih razvijaju, a blisko su povezane s kreativnošću, izražene su glagolima: stvori, izmisli, otkrij, zamisli, pretpostavi, predvidi itd (Sternberg, 2012). Bilo bi dobro i u testovima, između ostalog, ispitivati i upravo ove vještine te na taj način i ocjenom poticati učenike na kreativno razmišljanje i djelovanje. Craft i sur. (2014) proveli su istraživanje (metodom studije slučaja) u dvije škole u Engleskoj (Ridgeway Primary i Broadhill Primary) koje su u svojem djelovanju veoma usmjerene na kreativnost. Glavno pitanje od kojega se krenulo u istraživanju bilo je: „Što karakterizira pedagogiju za kreativnost u ovim školama?„ Prisustvovanjem u tim školama kroz određeni vremenski period te razgovorom s djelatnicima, odgovor na navedeno pitanje je da obje škole zastupaju:

1) sukonstrukciju kurikuluma - slušanje želja i potreba učenika, uključivanje roditelja u rad škole, često uključivanje konteksta stvarnog života pri učenju itd. Sukonstruiranje kreativnog kurikuluma rezultiralo je većom otvorenošću plana i programa te većom slobodom i uključenošću u školske djelatnosti učenika, roditelja i lokalne zajednice;

2) visoka vrijednost na koju je postavljena učenička kontrola i aktivnost, uključenost, poticanje učenika na donošenje odluka, poticanje povratnih informacija, kritičko mišljenje te;

3) visoka očekivanja nastavnika u učeničkom kreativnom uključivanju, vrednovanje učeničke motivacije i sposobnosti.

Kao najvažnije vještine, koje je važno poticati i razvijati, škole navode: istraživanje, rješavanje problema, kreativno mišljenje, argumentiranje, vrednovanje,

samosvjesnost, kontrolu osjećaja, motivaciju, empatiju, socijalne vještine i komunikaciju. Svaka od škola ima i svojih razlika u poticanju kreativnosti.

Ograničenja kreativnosti

Koliko je važno isticati ono pozitivno za razvoj kreativnosti, isto toliko je važno govoriti i o onome što sputava kreativnost kako bismo postali svjesni da neke naše aktivnosti i postupci čine upravo to. Runco (1997) naglašava da kreativnost sputavaju: manjak poštovanja za originalnost, ograničavanje, manjak autonomije i izvora, neprikladne norme, negativne povratne informacije, nedostatak vremena, natjecanje i nerealistična očekivanja. Slično navodi i Von Oech (1986., prema Annarella, 1999), koji kao negativno za razvoj kreativnosti ističe: fokusiranje na jedan ispravan odgovor, naglašavanje logike i analitičnosti, strogo poštivanje pravila, stav da je griješiti pogrešno, igra se smatra neozbiljnom i nedopuštenom, nepovezivanje s drugim područjima, ismijavanje učenika, izbjegavanje dvosmislenosti i ograđivanje od kreativnosti koje slijedi iz stava nastavnika da on sam nije kreativan. Somolanji i Bognar (2008) ističu da kreativnost, osim dosad navedenih ponašanja, sputavaju i ignoriranje učenikovih ideja, novih rješenja, autoritaran stav nastavnika, naglasak na nastavnom programu, nedostatak vremena za učenike, prevelik broj učenika u razredu, neadekvatno razrađen nastavni plan i program itd. Amabile (1989., prema Souza Fleith, 2000) uz već navedeno, kao ograničavajuće faktore za razvoj kreativnosti ističe: evaluaciju, natjecanje, ograničen izbor, pritisak ukalupljivanja, neuspjeh i učenje napamet. Sternberg (2012) kao negativno za poticanje kreativnosti navodi i da se testovima u školi uglavnom mjeri i ocjenjuje samo znanje jer je kreativnost teže ocijeniti. Kao prijedlog za dobar test koji bi provjeravao i kreativnost navodi esej, no i eseji često sputavaju kreativnost jer nastavnici očekuju neke standardne odgovore i razmišljanja te oni koji na takav način napišu esej postižu bolje bodove i ocjene. Iz navedenoga je jasno da je jedna od glavnih prepreka poticanju i razvoju kreativnosti stroga i formalna nastavna atmosfera. Ukoliko se učenik ne osjeća ugodno na nastavi i uopće ne dolazi u priliku izraziti se bez straha od podsmjehivanja ili straha od pogrešnoga odgovora ne možemo ni očekivati da će razviti kritičko mišljenje i kreativnost. Učenik će se vjerojatno ponašati onako kako vjeruje da nastavnik smatra ispravnim, razvit će konformističke oblike ponašanja koji su u potpunoj suprotnosti s idejom kreativnosti. Budući da neka dosadašnja istraživanja upućuju na dominantnost frontalne nastave i slabo poticanje kreativnosti, osobito u visokoškolskim ustanovama (Buljubašić-Kuzmanović i Kobaš, 2009), potrebno je podići svijest o važnosti poticanja kreativnosti i u tom odgojno-obrazovnom aspektu. Polazeći od činjenice da je kreativnost urođena sposobnost koja se mora uvježbavati i razvijati, lako je za pretpostaviti što sve može utjecati na njezino

sputavanje i nerazvijanje. Nemotivirajuća okolina, obiteljski odnosi, škola, socioekonomski uvjeti ili međuljudski odnosi čine samo neke. Najčešći oblik sputavanja kreativnosti koji možemo uočiti u školskom, nastavnom okruženju je inzistiranje na jednom ispravnom odgovoru, načinu, metodi – odnosno, konvergentnom mišljenju. Nadalje se sputavanje kreativnosti očituje u netoleranciji učenikovih pogrešaka, ignoriranju učenikovih/nastavnikovih ideja, autoritarnom stavu nastavnika, naglasku na nastavni program i pasiviziranju učenika. Neke od najčešćih izjava koje možemo čuti su: „To nije moje područje... To nije moja odgovornost... To nije moj posao... To je protiv naše uloge ovdje... S tim ćemo samo naučiti probleme... To nam nije u planu... Dosad smo se lijepo snalazili i bez toga... To znači više posla za nas... Prerano je! To se neće prihvatiti... Prekasno je!... To nikada nismo radili... To smo već radili... To radimo cijelo vrijeme... To se ne radi... To neće raditi... Za to nismo pripremljeni... To je dobro u teoriji, ali u praksi... Što li će ONI misliti o tome... Da to valja, netko bi se već toga prije dosjetio... Premoderno je... Nije baš moderno... Zastarjelo je... Porazgovarajmo o toj ideji u prikladnijoj situaciji... Previše nas je za to... Premalo nas je za to... Mi smo samo početnici, ne možemo ciljati tako visoko... Ne razumijete našu specifičnu poziciju... To funkcionira zadnjih 20 godina, dakle, to mora biti dobro... ČIJA je to ideja? Jednostavno ZNAM da to neće valjati... Ova ideja nikad neće proći... Budimo realistični...Prestanimo se boriti protiv nemogućeg... Sačekajmo da vidimo što će biti... Ne vidim ikakve veze... Za to nemamo pravila i propise“ (prema analizi psihologa Rački Željka, Osnovna škola Frana Krsta Frankopana, Osijek). Uz pretrpane programe, neadekvatne udžbenike, veliki broj učenika u odjeljenju, tradicionalan raspored sati pojavljuju se i subjektivni faktori koji ograničavajuće djeluju na kreativnost: slaba motiviranost za kreativnost, učenje zapamćivanjem, a ne istraživanjem i samostalnim rasuđivanjem, nastavnik prihvaća učenikove reproduktivne odgovore i ne upućuje ih u produkciju većeg broja ideja, nastavnik i udžbenik postaju jedini izvor znanja, prilagođavanje nastave prosječnim učenicima, pa su oni najbolji, talentirani, i slabiji učenici redovito oštećeni, prevladavanje formalizma i jednostranosti u nastavi.

Mogućnosti poticanja kreativnosti u nastavi

Važnost okoline kada je riječ o poticanju kreativnosti u nastavi važno je istaknuti na koje načine je to moguće, kakva okolina je pogodna za njen razvoj, koje vještine treba posjedovati nastavnik te koje kompetencije treba razvijati kod učenika. Okolina koja pozitivno utječe na poticanje kreativnosti ima sljedeća obilježja: slobodu, autonomiju, uzore i izvore, ohrabrenja, nesklonost kritikama, isticanje vrijednosti inovacija i nenaglašavanje pogrešaka (Amabile i

Gryskiewicz, 1989). U okviru odgojno-obrazovnih ustanova dio te okoline čine nastavnici, stoga je upravo na njima zadaća da kreiraju pozitivno okruženje primjereno za poticanje i razvoj kreativnosti. Njihova zadaća je stvarati prostor za kreativno izražavanje, poticati ih na takvo izražavanje te na uvažavanje drugih i njihovih zamisli (Robinson i Kakela, 2006). Okolina za kreativan rad i aktivno sudjelovanje učenika u nastavi trebala bi biti zasnovana na humanističkom pristupu (Esquivel, 1995), dopuštati neovisan rad, biti stimulirajuća, ali i ne ometajuća i omogućiti lak pristup izvorima (Runco, 2004). Poticajna i obogaćena okolina djetetu pruža izazove i podiže standarde njegove uspješnosti (Huzjak, 2006). Potrebno je stvoriti i naviku kreativnosti, a poticati ju možemo ako: imamo mogućnosti da se uključimo u kreativnu djelatnost, kada stvaramo i pronalazimo prilike za kreativno djelovanje i kada dobivamo nagrade za kreativno ponašanje. Da bismo razvili naviku kreativnosti potrebno je da je svaka od navedene tri stavke ostvarena (Sternberg, 2012), a nastavnici u školama mogu uvelike pridonijeti njihovom ostvarenju. U suvremenom odgojno-obrazovnom sustavu uloga nastavnika nije više samo poučavanje već i suradnja s učenicima (Somolanji i Bognar, 2008.; Bognar i Kragulj, 2009), objašnjavanje važnih informacija učenicima, razjašnjavanje razlika između činjenica i osobnog mišljenja te pomoć pri identificiranju nekog problema (Koludrović i Reić Ercegovac, 2010). Kada je riječ o nastavnikovoj ulozi u poticanju kreativnosti važno je razlikovati dva pojma: kreativno poučavanje i poučavanje za kreativnost (Jeffrey i Craft, 2004., prema Grohman i Szmidt, 2013). Kreativno poučavanje odnosi se na kreativne pristupe u radu, kako bi učenje bilo zanimljivije i sadržaji bliži učenicima, dok se poučavanje za kreativnost odnosi na poučavanje usmjereno razvoju kreativnog mišljenja i ponašanja kod učenika. Jeffrey i Craft (2004., prema Grohman i Szmidt, 2013) naglašavaju da je kombinacija ovih dvaju pristupa najbolji način za poticanje kreativnosti kod učenika. Jedan od najpoznatijih modela pri poučavanju i razvoju kreativnosti razvio je Torrance (1993), to je tzv. inkubacijski model poučavanja koji se sastoji od tri etape:

- povećavanje očekivanja i motivacije,
- produbljivanje očekivanja,
- pomicanje prema van, tj. nastavljanje dalje.

Isti autor (1993) objašnjava svaku od ove tri etape. Prva etapa je kreiranje želje za znanjem, istraživanjem, poticanje kreativnosti, mašte, motiviranje i davanje smisla onome što se radi. U drugoj etapi ulazi se ispod površine, dublje se spoznaju nove informacije, uključena su sva osjetila, pronalaze se problemi i iskušavaju rješenja. Treća etapa služi istinskom poticanju kreativnosti, kreativno se promišlja i izvan okruženja za učenje, nove informacije i vještine

uključuju se u svakodnevni život. Praktična primjena kreativnih ideja veoma je važna za učenika, to ga uči kako kreativno razmišljati i upotrebljavati kreativne zamisli i izvan školskog okruženja, da vidi korisnost u kreativnosti. Zbog toga će vrlo vjerojatno i prenijeti, tj. upotrebljavati svoje kreativne sposobnosti i u svakodnevnom životu, što je jedan od važnih ciljeva kreativnoga pristupa u nastavi. Nastavnici bi pri organizaciji nastave trebali brinuti o sljedećem: osigurati slobodnu komunikaciju između nastavnika i učenika te između učenika međusobno, ne podcjenjivati ideje učenika, poticati i ohrabriti učenike na stvaranje drugačijih rješenja, nagrađivati kreativni pristup i izbjegavati sve ono što kod učenika stvara strah od neuspjeha (Vranjković, 2010). Annarella (1999) ističe važnost poticanja zamišljanja i vizualiziranja, koji vode ka kreativnosti, kao i poticanje na preuzimanje rizika, za što je važno stvoriti okruženje koje tolerira pogreške. Jedna od metoda vizualiziranja su umne mape (Vrsaljko i Ivon, 2009) koje predstavljaju dobar način za osmišljavanje novih ideja i za planiranje projekata. Otvorenost za nova i originalna rješenja, prihvaćanje neuobičajenih mišljenja učenika, poticanje otvorenih rasprava i aktivnog učenja, pružanje dovoljno vremena za učenje i povećavanje intrinzične motivacije neke su od smjernica nastavnicima za poticanje kreativnosti (Koludrović i Reić Ercegovac, 2010). Sternberg (1999) daje sljedeće savjete nastavnicima za poticanje razvoja uspješne inteligencije, a time i kreativnosti: nastavnici bi umjesto da sami formuliraju probleme trebali poticati učenike da ih oni postavljaju, potom da i odgovaraju na njih, trebali bi poticati učenike na razvoj kreativnog i praktičnog aspekta inteligencije, ne samo analitičkoga dijela, što je uglavnom slučaj, te njegovati ravnotežu primjene sva ta tri aspekta, poticati učenike na preispitivanje gotovih pretpostavki, poticati ih da uče na pogreškama i dati im do znanja da griješiti nije ništa negativno, poticati ih na izlaganje razumnim rizicima, kreativno pristupati sadržajima i poticati i učenike na to, aktivno definirati i redefinirati probleme jer što učenicima damo više slobode, to će oni više i bolje naučiti kako mudro odabirati probleme i projekte kojima se žele baviti, što je i ključni element za razvoj kreativnosti, ocjenjivati i kreativnost, stvoriti poticajnu okolinu koja cijeni i nagrađuje kreativnost, osigurati vrijeme za kreativno razmišljanje i tolerirati neizvjesnost i nejasnoće te i kod drugih poticati to. Sternberg (1999) naglašava:

„Uspješno inteligentne osobe dobit ćemo ako im nešto olakšamo, a nešto otežamo te ako učenicima omogućimo da izvuku najviše iz svojih jakih strana i da nadomjeste slabosti, kao i da na najbolji mogući način iskoriste svoje prirodne sposobnosti.“

KREATIVNE DIDAKTIČKE STRATEGIJE U NASTAVI

Na početku je bitno definisati šta to predstavlja didaktičke strategije u nastavi. Mnogi autori su se bavili ovim pitanjem, a izdvojamo definiciju koja kaže da didaktičke strategije u pedagogiji i didaktici označavaju kombinaciju metoda i postupaka koje potiču aktivnost učenika i omogućuju mu da upravlja vlastitim procesom učenja, a sve kako bi se ostvarili ciljevi odgoja i obrazovanja (Cindrić, Miljković, Strugar, 2016).

Riječ metod grčkog je porijekla od riječi *methodosi* znači istraživanje, ispitivanje, plansko postupanje u nekom radu, sa ciljem da se otkrije istina. Prema tome, didaktičke metode mogli bi definisati kao puteve i načine učenja i poučavanja u svim formama organizacije nastave i na svim nivoima obrazovanja (Muminović, 2013).

Poljak (1984) klasificira nastavne metode:

1. Demonstracija
2. Praktični radovi
3. Crtanje (ilustrirani radovi)
4. Pismeni radovi
5. Čitanje i rad na tekstu
6. Razgovor
7. Usmeno izlaganje

Za razliku od didaktičkih metoda, didaktička sredstva definiramo kao didaktički transformiranu izvornu stvarnost potrebnu za brže i kvalitetnije usvajanje nastavnog sadržaja. To su zapravo, didaktički oblikovani predmeti, pojave i proizvodi ljudskog rada za učenje i poučavanje u nastavi (Muminović, 2013).

Muminović (2013) klasificira nastavna sredstva:

1. Vizuelna
2. Tekstualna
3. Auditivna
4. Audio-vizuelna
5. Multimedijalna
6. Sredstva za simulacije

Unutar svake nastavne metode moguće je koristiti tehnike kojima se postiže njihova dodatna efikasnost ili prevladavaju mogući nedostaci. Neke od aktivnih tehnika ponuđene su unutar programa „Čitanjem i pisanjem do kritičkog mišljenja“ (Reading and Writing for Critical Thinking), poznatog pod skraćenicom RWCT (Šušnjara i dr. 2019): slobodno pisanje, analiza semantičkih obilježja, izmiješane sekvence, postupak PoTraži, dvostruko vođeni dnevnici, desetominutni sastavi i drugi oblici slobodnog pisanja, recipročno podučavanje, razmisli i razmjenjaj misli u paru, smjernice za učenje, tehnike za vođenje diskusija, sačuvaj posljednju riječ za mene, petominutni sastav, grafičko predstavljanje, tablica pojmova, T- tablica, Vennov dijagram, rotirajući pregled, insert metoda čitanja, T/N tvrdnje, nepotpune rečenice, inventura, grozdovi, slagalica.

Svi učenici imaju talent i dar, a posao nastavnika u razredu je naći korisne primjene za njih i stvoriti i stvoriti mehanizme za odgovornost. Zanimljivo je razmisliti o tome da dijete u vrtiću rijetko doživi neuspjeh. Zašto? Zato što odgajatelji u vrtiću razmišljaju o djeci kao potencijalnim astronautima, piscima, plesačima, inženjerima, nastavnicima, dizajnerima i voditeljima. Najbolji nastavnici pretpostavljaju da je svaki učenik kreativan (Jensen, 1995).

Stevanović (2003) u svom djelu „*Nastavnik, odgajatelj, umjetnik*“ navodi sljedeće metode i tehnike:

Fluentnost se definira kao sposobnost generiranja velikog broja ideja, riječi, naslova, rečenica, odgovora. Stavljaju se primat kvantitete nad kvalitetom jer veća količina pruža veće mogućnosti dolaženja do originalnih ideja postavljanje pitanja tipa: smislite za što se sve može upotrijebiti ključ, imaju za cilj poticanje fluentnosti ideja. Najpoznatija metoda kojom se potiče fluentnost ideja je **brainstorming ili oluja mozgova/ideja**. Prednost ove metode je u tome što se za kratko vrijeme može sakupiti veliki broj ideja. Postavlja se zahtjev traganja za neobičnim, originalnim rješenjima na postavljena pitanja/probleme stoga se sudionicima savjetuje da se ne fiksiraju na uobičajne, poznate i rutinske odgovore nego da tragaju za rijetkim, nepoznatim i neobičnim rješenjima. Izbjegava se svaka kritičnost i svi prijedlozi su valjani.

Razlikujemo dvije faze: u prvoj je cilj generirati što više neobičnih i originalnih ideja iza početak je važan njihov broj, a ne njihova kvaliteta. U drugoj fazi se provodi vrednovanje ideja. Kod procjenjivanja, sve srodne ideje grupiraju se prema srodnosti, a zatim analiziraju, odbacuju i biraju najbolje ideje za rješenje problema. Postoji i obrnuta varijanta ove metode: obrnuta oluja mozgova ili inverzni brainstorming. Umjesto pitanja: „utvrdite ideje kojim ćemo riješiti ovaj problem“, postavlja se pitanje: „ispitajte moguće neuspjehe predloženih ideja“.

Dakle, od sudionika se traže da prepoznaju eventualne posljedice danoga rješenja. Postoji mogućnost provedbe i Ja-oluj (solo oluja) u kojoj pojedinac na zadani problem definira što veći broj ideja, a na kraju ih svodi na manju mjeru. Osim fluentnosti ideja razlikujemo i fluentnost riječi (sposobnost razvijanja ideje riječima), asocijativna fluentnost (proizvođenje sinonima i riječi određenog značenja, pronalaženje riječi s pravim smislom značenja) i ekspresivna fluentnost (sposobnost organiziranja i razvijanja ideja u odgovarajuće nove sisteme i strukture) (Stevanović, 1986) .

Fleksibilnost je tehnika usmjeravanja različitog pristupa konkretnom problemu. Pitanja koja nastavnik može postaviti kako bi potaknuo fleksibilnost mišljanja su, na primjer: „razmislite kako bi se priča dalje odvijala da Pepeljuga nije izgubila cipelicu i smislite novi završetak priče“ ili „što bi se dogodilo da nema noći i da samo vlada dan“. Stevanović (1986) navodi dvije vrste fleksibilnosti: *spontana fleksibilnost* (sposobnost promjene mišljenja u toku rješavanja problema, a da tu promjenu ne nalaže izričito priroda problema) i *adaptivna fleksibilnost* (sposobnost rješavanja problema na različite načine na način da se odbace poznate i naviknute metode u rješavanju problema i da se potraže novi putevi) .

Jedan od načina poticanja kreativnosti u razredu je ohrabrivanje učenika da zapitkuju i traže informacije o problemima, odnosno – znatiželja. Potrebno ih je naučiti da postavljaju pitanja koja bi sadržavala odgovore na: ko, što, kada, gdje, kako, zašto. Može im se zadati neki odgovor i zatražiti od njih pitanja. Na primjer: „odgovor je portret“, „koja se pitanja mogu postaviti da bi se dobio odgovor portret“?

Lutka u nastavi: nastavnik može lutku koristiti na početku nastave kako bi privukao pozornost učenika. Slijede pozitivni učinci ove tehnike:

- Lutka ima neku čarobnu moć da privlači pozornost. Ako je u učionici žamor i ako je popustila pažnja kad se podigne lutka nastaje tajac i svi gledaju u lutku.
- Lutka stvara ozračje koje poziva na kreativnu igru. Ozbiljna lica naviknuta na dosadu u nastavi odjednom se ozare i počinje jedna nova situacija uspješnog učenja.
- U svakoj nastavi potrebno je predvidjeti nekoliko događanja koja predstavljaju osvježanje i bitnu promjenu pristupa. Lutka je idealno sredstvo za to.

- Lutka u rukama studenata odjednom razbukta njihovu maštu i počinje stvaralački čin. Studenti često u svojim komentarima navode da je Čarobnjak Janko kod njih stvorio sjaj u očima, osmjeh na usnama i radost u srcima.

- Uvijek nas nanovo iznenadi ono što se dogodi na nastavi kad koristimo lutku. Često studenti koji se rijetko javljaju u javnim istupima uz lutku progovore na svoj originalan način. (Bognar, 2009).

Šest šešira je metoda koju je osmislio Edward de Bono, a predstavlja jednostavan i učinkovit postupak koji potiče suradnju, povećava kreativnost, produktivnost i inovativnost. Ova tehnika nas uči podijeliti mišljenje na šest različitih načina koji su metaforički prikazani sa šeširima (promjenom šešira mijenjamo naš način mišljenja): bijelim šeširom zanimaju nas informacije koje imamo ili nam nedostaju, crvenim šeširom iskazujemo našu intuiciju i osjećaje, zeleni šešir je kreativni šešir i on je namijenjen planiranju i stvaranju novih ideja, pod žutim šeširom nastojimo pronaći sve ono što je pozitivno u rješenjima koje predlažemo, dok nas crni šešir upozorava na rizike i na moguće nedostatke naših odluka. I na kraju, plavi šešir koji je namijenjen razmatranju samog procesa mišljenja, služi za utvrđivanje problema, planiranje rasprave, razmatranje učinjenog na kraju aktivnosti.

Projekt - umjesto predavačke nastave za ostvarivanje ciljeva nastave usmjerene na učenika, prednost se često daje projektnoj nastavi ili projektnom učenju kao modelu ostvarivanja te ideje (Matijević i Radovanović, 2011). Začetnicima projektne nastave smatraju se John Dewey koji je razradio obrazovni koncept, problem-metodu te Heard Kilpatrick koji je Deweyeve ideje razradio u svojoj projekt-metodi. Obojica su smatrali da učenici u školi trebaju stjecati kompetencije potrebne za svakodnevni život, što je moguće, između ostaloga, projektnom nastavom kojoj je cilj da učenik stekne spoznaje istražujući situacije interaktivnim učenjem (Cindrić i sar., 2016). U projektnoj nastavi se nastavnici i učenici postavljaju pred zajednički zadatak koji trebaju svladati u zadanom određenom vremenu koje obuhvaća cjelokupan nastavni tijek te strategije od planiranja projekta do prezentacije dobivenih rezultata (Mattes, 2007). Vrijeme trajanja projekta može varirati s obzirom na njegovo sadržajno određenje i opseg pa može trajati od jednoga tjedna sve do jednoga cijelog polugodišta.

Čudina-Obradović i Brajković projekt definiraju kao „oblik integriranog učenja koji se odnosi na temeljito proučavanje određenog pojma ili teme, a uobičajeno ga provodi cijeli razred podijeljen u male skupine, ili pak mala skupina učenika u razredu, a ponekad i jedan učenik“ (Čudina-Obradović i Brajković, 2009, str. 50-51). Projektna nastava, kao i ostale strategije

vezane uz nastavu usmjerenu na učenika rezultira višestrukim koristima za učenike pa oni stječu znanja, umijeća i odgojne vrijednosti, razvijaju sposobnosti snalaženja u različitim situacijama, razvijaju interes za istraživanje, razvijaju pozitivan odnos prema radu i razvijaju stvaralačko učenje praktičnim radom i u njemu stečenim znanjima (Cindrić i sar, 2016). Provođenjem projekta kod učenika se potiče marljivost, sudjelovanje u suradničkom učenju, razvoj kreativnosti i učenje iz vlastitoga iskustva. Ovaj oblik integriranoga poučavanja u kojem je posebice naglašeno aktivno sudjelovanje učenika obično završava nekim proizvodom ili uratkom koji može biti u obliku sažetka, slikovnice, makete, crteža, karte, pjesme, dramatizacije, predstave ili slično (Čudina-Obradović i Brajković, 2009). Projekt ima veliku ulogu u nastavi usmjerenoj na učenika jer je jedan od najslobodnijih oblika nastave koji je u velikoj mjeri usmjeren na potrebe, interese i mogućnosti učenika no u nastavnom procesu je često zanemaren zbog opsežnosti planiranja i pripremanja te dužega vremenskog razdoblja provođenja.

Simulacija se kao metoda u nastavi koristi u situacijama kada djelovanje u stvarnosti iz nekoga razloga nije moguće provesti te se njome učenici pripremaju za sudjelovanje u stvarnim situacijama. U njoj se, kao i u istraživačkom radu i projektu, polazi od definiranja problema kojega učenici potom razmatraju sudjelujući u interakciji u obliku igranja uloga. Takvo se sudjelovanje može raditi u obliku igre uloga, plan igre ili igre s pravilima (Bognar i Matijević, 2005) koje su pedagoški i metodički smislene i primjerene nastavnim situacijama.

Igrama uloga mogu se na indirektan način provjeriti znanja o socijalnom ponašanju i upoznati različiti oblici ponašanja izvođenjem raznih uloga te se pritom mogu uočiti konflikti, provjeriti njihovi uzroci kako bi se na kraju mogli otkloniti (Wedekind, 1981; prema Matijević, 1993). Igre uloga učenicima mogu omogućiti doživljavanje i bolje shvaćanje međuljudskih odnosa ako se usmjereno odredi cilj epizode koja se izvodi, ako se motiviraju članovi koji će igrati uloge, ako se trajanje prilagodi učenicima te na kraju uslijedi analiza (Matijević i Radovanović, 2011). Za korištenje igre uloga kao metode prikladne su situacije s prikazom nekih načina ponašanja u kojima se ljudi susreću s neočekivanim situacijama. Potrebno je posebnu pažnju obratiti na disciplinu kako se dobra namjera ne bi pretvorila u kaos u nastavi, kao i na dobru pripremu i razmatranje mogućih problema prilikom provedbe (Mattes, 2007).

Plan-igra predstavlja poseban oblik igre uloga, no u njoj je nositelj uloge skupina učenika umjesto samo jednoga kako je to slučaj u igri uloga te skupine komuniciraju pismenim putem (Bognar i Matijević, 2005). Cilj je plan-igre da učenici dožive situaciju u kojoj se nalaze i

pokušaju razumjeti ulogu subjekata koje kao grupa igraju. Nakon te igre također treba uslijediti analiza.

Igre s pravilima mogu se podijeliti na strategijske igre koje se igraju prema odluci sudionika koji u njoj sudjeluju i na igre na sreću koje se igraju bacanjem kockica, izvlačenjem kartica i drugim sličnim postupcima te se uz pomoć njih može učiti otkrivanjem ako učenicima omogućuju stjecanje iskustva u zamišljenim situacijama.

Nastava usmjerena na učenika ne može biti nastava bez igre jer je igra jedna od osnovnih potreba djeteta, a osim što nastavu čini primjerenijom za učenike koji su još uvijek djeca, predstavlja i efikasan način odgojno-obrazovnog rada jer učenike motivira i aktivira te oni uče na indirektan i njima zabavniji način.

Jensen (1995) navodi da je za dobar plan nastavne jedinice potrebno dopuštati učenicima da kreativne ideje izbiju na površinu i osigurati nastavna sredstva. U nastavnom procesu ne treba zanemarivati emocije učenika, a iste možemo uključiti sljedećim tehnikama i sredstvima: upotrebom glazbe, igranjem uloga, koncertnim čitanjem, kooperativnom igrom u paru.

Kako bi poticali višestruku inteligenciju i kreativnost kod svojih učenika, Jensen (1995) predlaže upotrebu sljedećih kreativnih strategija rada:

1. Verbalno-lingvističke aktivnosti (dijalog, diskusija, skečevi, igra šaptanja)
2. Intrapersonalne aktivnosti (čitanje, pisanje dnevnika, lično vrednovanje)
3. Glazbeno-ritmičke aktivnosti (sviranje glazbenih instrumenata, pjevanje)
4. Logičko-matematičke aktivnosti (istraživanje, probijanje šifre, zagonetke, domino)
5. Prostorne aktivnosti (gradnja, dizajn, slaganje predmeta, sport)
6. Interpersonalne aktivnosti (interaktivne igre, natjecanje, igre sinergije, kooperativno učenje)
7. Tjelesno-kinestetičke aktivnosti (pantomima, lutkarska predstava, ples, izleti, vježba)

Korištenje znanja podrazumijeva kognitivne procese pamćenja, pa jednostavno pronalaženje ranije pohranjenih informacija u dugoročnoj memoriji može otežavati originalnost i kreativnost, poznato kao mišljenje „unutar boksa“ ili mentalna fiksiranost. Stoga je neophodno konstantno učenje, ovladavanje i upravljanje novim informacijama. Time seotvara i pitanje značaja proceduralnog znanja (znanja „kako“), koje, obzirom na metakognitivnu prirodu i razlikovnost od sposobnosti i vještina, određuje i upravlja procedurama strateškog mišljenja kao izuzetno bitne sastavnice kreacijskog mišljenja. Empirijski je dokazana

mogućnost poticanjekreativnosti primjenom odgovarajući strategija poučavanja, npr. putem eksplicitne instrukcije koja podrazumijeva jasnu strategiju, (npr. uputu učenicima kako pronaći originalne ideje) definiranje (kriterija) uspješnosti i odgovarajuću pripremu, npr. nastavnih materijala (Pušina, 2020).

Pored Torranceovog pristupa koji zagovara mijenjanje odnosa i otvorenost za novo i drugačije danas je kreiran čitav niz metodičkih postupaka koji potiču kreativnost u nastavi kao što su morfološka analiza, oluja ideja, sinektika, bionika, renatalizacija, provokacije, umne mape, šest univerzalnih pitanja, kartice slučajnih pojmova, vođena fantazija, likovi iz bajki, činkvina, šest šešira itd. (Kuzmanović, 2011). Važno je da budući nastavnici u nastavi na fakultetu ovladaju ovim postupcima kako bi ih i sami mogli koristiti u svojoj budućoj praksi. U tom pogledu vrlo su zanimljivi radovi Eduarda de Bona (2008) koji predlaže održavanje posebnog tečaja za poticanje kreativnosti. Njegove osnovne postavke su da pri rješavanju nekog problema treba tražiti veliki broj alternativnih rješenja ističući, da ako imamo samo dvije mogućnosti da svakako odaberemo treću ili da jednu ideju dobijemo danas, sutra nam dođe na um bolja, a najbolja, nikada. Za vježbanje u traženju alternativa Eduard de Bono je načinio svoju „L-igru“ koja slično šahu omogućava velik broj kombinacija. Druga De Bonova postavka je da je za kreativnost bitna promjena paradigme. Uspoređuje to s humorom koji uvijek razvija priču po jednom obrascu, a na kraju dolazi do nagle promjene obrasca što izaziva smijeh, vedro raspoloženje i stoga je humor vrlo važan u procesu poticanja kreativnosti. Da bi zorno pokazao kako je promjena paradigme bitna konstruirao je kocku iz dva dijela koju treba napraviti tako da se može sastavljati i rastavljati, a to je moguće ako ne razmišljamo o njoj na uobičajeni način. U nastavi je ipak najprimjereniji postupak „Šest šešira“ kojim je De Bono simbolički prikazao lateralno ili paralelno mišljenje. Postupak sugerira da u rješavanju nekih problema prilazimo i kao procesu, i emocionalno, i kritički, i optimistički, tražeći informacije, ali i nove ideje. Nije nužno da uvijek koristimo sve pristupe. To će zavisiti od konkretnog problema kojim se bavimo. Moguće je da nastavnik drži izlaganje o nekoj temi koristeći ove različite pristupe. Može svaka grupa dobiti drugi šešir (to može biti kartica na kojoj je pored slike šešira i opis tog pristupa), a može svaka grupa imati sve pristupe realizirajući neku temu. Problem u nastavi su i pismeni ispiti koji se uglavnom svode na jedan tačan odgovor što je protivno ovoj filozofiji nastave koja potiče kreativnost. Mnogi su zato pokušali konstruirati ispite koji su otvoreni za različita rješenja i koji također u rješavanju zahtijevaju kreativan pristup studenata. Tako je jedan od zadataka npr. da studenti opišu ulogu Didaktike u mijenjanju nastavne prakse koristeći postupak „Šest šešira“ ili da Didaktiku definiraju tako da o njoj napišu haiku pjesmu.

KREATIVNE SPOSOBNOSTI LIČNOSTI

Svaka ličnost je jedinstvena. Ima svoje kvalitete, prednosti i nedostatke. Ličnost koja pokazuje određene elemente kreativnosti posjeduje sljedeće karakteristike:

- *Originalnost* - korjen ove riječi pokazuje da se radi o nastajanju nečeg novog, što do tada nije postojalo.
- *Pronalaženje nečeg novog i neobičnog* – u ovu grupu se ubrajaju različiti izumi, pronalasci, neobični i novi projekti, otkrivanje naučnih principa i zakona, stvaranje umjetničkih djela itd.
- *Metodološka originalnost* – se odnosi na neobičnost, rijetkost i prikladnost rješenja problema, koji također mogu biti riješeni na potpuno neki novi način.
- *Pronalaženje udaljenih rješenja i odgovora koji su rezultat kreativne generalizacije* – sadržinu kreativne generalizacije čine:
 - Povezivanje raznolikih podataka i različitih koncepcija;
 - Istraživanje zajedničkih principa i odnosa između činjenica različitog značenja i stavljanje činjenica u druge relacije;
 - Otkrivanje različitih mogućih značenja sadržine datih činjenica u različitim kontekstima;
 - Uviđanje problemske situacije u različitim kontekstima sa novog aspekta, u novoj svjetlosti, dovođenje u vezu problema koji rješavamo sa različitim polaznim tačkama.
- *Sposobnost anticipiranja novih ideja, rješenja, odgovora i ponašanja* – anticipiranje je važna komponenta originalnosti. Može nam pomoći da pronađemo nova rješenja problema, da predvidimo ponašanje ličnosti u novim situacijama.
- *Otkrivanje novih značenja pojmova i datih podataka* – doprinosi da se konstruišu novi pronalasci, da se dođe do novih otkrića u nauci.
- *Izvođenje novih korelativnih ideja na osnovu datih kao komponenta originalnosti* – igra veoma važnu ulogu u naučnom stvaralaštvu.
- *Stvaralačka fantazija* – podrazumijeva pronalaženje nečeg novog u nauci i umjetnosti putem izmišljanja i fantazije. Pod imaginacijom podrazumijeva se sposobnost zamišljanja objekata koji se nikad nisu vidjeli.

Otvorenost i zatvorenost iskustva – postoje ličnosti koje su otvorene prema novim idejama, koje su uvijek spremne da krenu u novom pravcu u traženju novih rješenja problema i da se oslobode od stereotipnog načina mišljenja i učenja. To su ličnosti

koje imaju otvoreno iskustvo. S druge strane postoje ličnosti koje imaju zatvoreno iskustvo prema novim saznanjima, koje teško prihvataju sve ideje koje nisu u saglasnosti s njihovim starim iskustvom i samoinicijativno ne traže nova rješenja problema.

- *Fleksibilnost mišljenja* – ima nekoliko značenja, prvo se odnosi na spontano mijenjanje usmjerenosti mišljenja u toku rješavanja zadataka od strane ličnosti, a to mijenjanje nužno ne zahtjeva problemska situacija. Drugo značenje ima sintagmu „adaptivna fleksibilnost,, koja se odnosi na sposobnost da se odbace poznate i naviknute metode rješavanja problema i da se pođe u novom, neobičajnom pravcu u toku traženja puteva rješavanja zadataka. Treće značenje pojma fleksibilnosti odnosi se na sposobnost prilagođavanja i mijenjanja aktivnosti na osnovu instrukcije.
- *Faktori fluentnosti* – ovo podrazumijeva posjedovanje sposobnosti da se za određeno vrijeme proizvede što veći broj ideja koje ispunjavaju izvjesne smislaone zahtjeve.
- *Osjetljivost za probleme i razvijanje problema* – sposobnost otkrivanja, formulisanja i razvijanja problema u nedoživljenim problemskim situacijama.
- *Elaboracija* – sposobnost razrade rada, tj. razvijanje originalnog rada u cjelini, a na osnovu otkrivenih novih ideja (Kvaščev, 1831).

Kreativnost je složen proces, što se može vidjeti iz svih ovih karakteristika koje kreativna osoba može pokazivati. Naravno, najviše dominira stvaranje nečeg novog, donošenje novih sudova i zaključaka, proizvod novih ideja i sl. Kreativne osobe su u svakom trenutku spremne iznijeti svoje mišljenje i svoj stav o određenoj temi. Kreativnost nije samo crtanje i likovna umjetnost kao što mnogi misle, kreativnost je sve ono što je novi produkt jedne ličnosti.

II. METODOLOŠKI DIO

Predmet istraživanja

Čovjek je genetski kreativno biće. Čovjek kao stvaralac ili homo creator predstavlja važnu odrednicu razvoja i napretka, ali se dovoljno ne cijeni u društvu. Polazeći od teze da je kreativnost opća ljudska osobina i kvaliteta, univerzalna i svojstvena svim ljudskim bićima, koju pojedinci posjeduju u različitom rasponu i različitim intenzitetom, i osnova je za razvoj svakog društva, tada smo kao društvo odgovorni omogućiti i poticati njezin razvoj (Gajder i Mlinarević, 2010). Brojne su definicije kreativnosti, a najčešće se definira kao mentalni proces kojim osoba stvara nove ideje ili produkte ili kombinira postojeće ideje i produkte na način koji je za nju nov (Gallagher, 1986). Drugim riječima, kreativnost je sposobnost koja uključuje stvaranje, pronalaženje novih značenja i stvaranje novih relacija. Pri tome je važno naglasiti kako se ne radi o jednoj jedinstvenoj sposobnosti nego o skupu različitih sastavnih sposobnosti ili drugih osobina.

Kreativnost je karakteristika ponašanja koje je produkt posebne konstelacije karakteristika ličnosti, kognitivnih sposobnosti i socijalnog okruženja. Temelj kreativnosti je kreativno mišljenje, a objašnjava se kao nov način izgradnje mentalnog sklopa čovjeka koji vodi otkriću, izumu, eksperimentiranju, zamišljanju i istraživanju. Bazira se na izboru odgovarajućih motivacijskih sastavnica: potreba za radoznalošću, težnja za uspjehom, unutarne zadovoljstvo stvaralačkim radom, težnja prema novim odgovorima, želja za različitosti i orijentacija prema nezavisnom mišljenju (Guilford, 1967).

Predmet istraživanja je ispitati prisutnost kreativnih didaktičkih strategija u predmetnoj i razrednoj nastavi. Rješenje ovog aktualnog problema savremene nastave ima spoznajno teorijsku i praktičnu vrijednost, stoga možemo reći da je problem relevantan. Ovim istraživanjem želi se dati doprinos istraživanju odrednica kreativnosti u nastavi i ukazati na važnost zastupljenosti kreativnosti u odgojno-obrazovnom procesu, te naglasiti važnost njezinog razvijanja i kontinuiranog poticanja.

Cilj istraživanja

Cilj istraživanja je ispitati stavove nastavnika razredne i predmetne nastave o kreativnosti i kreativnim didaktičkim strategijama koje koriste u nastavi, osobinama kreativnog nastavnika, te postojanju potrebe usavršavanja nastavnih priprema kako bi nastava dobila na kvaliteti i kako bi se poticala učenička kreativnost.

Zadaci istraživanja

Zadaci proizilaze iz cilja istraživanja. U skladu sa tim postavljamo sljedeće zadatke:

1. Analizirati adekvatnu stručnu literaturu kako bi se opisao fenomen kreativnosti u nastavi.
2. Utvrditi percepciju vlastite kreativnosti nastavnika razredne i predmetne nastave.
3. Ispitati da li nastavnici razredne i predmetne nastave prihvataju ideje učenika i prema tim idejama prilagođavaju nastavu.
4. Ispitati koje su to poželjne osobine nastavnika kojima se potiče kreativnost kod učenika.
5. Ispitati stavove nastavnika i učitelja o usavršavanju nastavnih priprema kako bi se poboljšao nastavni proces i potakla učenička kreativnost.

Istraživačka pitanja

1. Smatraju li nastavnici i učitelji da kreativnost kod učenika može poticati samo nastavnik/ica koji je također kreativan?
2. Da li nastavnici i učitelji prihvataju ideje učenika i prema tim idejama prilagođavaju nastavu?
3. Realizuju li nastavnici i učitelji debatu kao jednu od nastavnih metoda rada koja najviše potiče kreativno i kritičko mišljenje?
4. Koje osobine nastavnici trebaju imati kako bi uspješno poticali kreativnost kod učenika?
5. Usavršavaju li nastavnici i učitelji nastavne pripreme kako bi poboljšali nastavni proces i potakli učeničku kreativnost?

Metode, tehnike i instrumenti istraživanja

U ovom istraživanju nastojimo dosegnuti nove spoznaje o pojavi kakva je kreativnost u nastavi. Pristup istraživanju je kombinovani, odnosno kvalitativno opisujemo dobivene rezultate uz pomoć grafikona, slika i riječi dok su podaci za zaključivanje prikupljeni tehnikom anketiranja. Deskripcija, analiza i sinteza bit će osnovni putevi zaključivanja u ovom istraživanju. Deskriptivna metoda označava skup znanstveno istraživačkih postupaka kojima se opisuju pojave odgoja i obrazovanja, tj. ispituje se njihovo stanje, a time i njihove osobine bez obzira na uzroke (Mužić, 1999: 43). Ova metoda omogućava upoznavanje onog što već postoji, te daje mogućnost da spoznamo nešto kakvo već jeste.

Tehnika, koja je primijenjena u istraživanju je, anketiranje. „Anketiranje je postupak u kojem anketirani pismeno odgovara na pitanja koja se odnose na činjenice koje su im poznate ili na pitanja u vezi sa njihovim ličnim mišljenjem (Mužić, 2004: 82). Velika prednost ove tehnike je prikupljanja podataka je u tome što se analiza podataka može izvesti veoma brzo. Tu se radi o procesiranju podataka ponekad i uz pomoć računalnih programa.

Instrument tehnike anketiranja je anketni upitnik koji je obuhvatio više različitih skupina pitanja. Najzastupljenija su pitanja vezana za skale procjene na koja će nastavnici odgovarati brojevima od 1 do 3, gdje brojevi imaju sljedeće značenje: 1-ne slažem se s navedenom tvrdnjom, 2-niti se slažem, niti se ne slažem i 3-slažem se s navedenom tvrdnjom. Anketni upitnik sadržava pitanja o kreativnosti općenito, percepciji njihove vlastite kreativnosti, prisutnosti kreativnih didaktičkih strategija u nastavi, osobine nastavnika koji potiču kreativnost, te pitanje koje se odnosi na usavršavanje nastavnih priprema. Anketni upitnik se sastoji iz tri dijela gdje prvi dio anketnog upitnika sadrži demografska pitanja, drugi dio sadrži 6 čestica vezanih za procjenjivanje vlastite percepcije kreativnosti, treći dio anketnog upitnika sadrži 20 čestica koje se odnose na procjenjivanje prisutnosti kreativnosti i kreativnih didaktičkih strategija u nastavi. Anketni upitnik također sadržava jedno pitanje otvorenog tipa u kojem ispitanici mogu slobodno iskazati svoje mišljenje o osobinama nastavnika/ica koje potiču kreativnost kod učenika, te pitanja u kojem je potrebno zaokružiti jedan od ponuđenih odgovora te svoj odgovor obrazložiti.

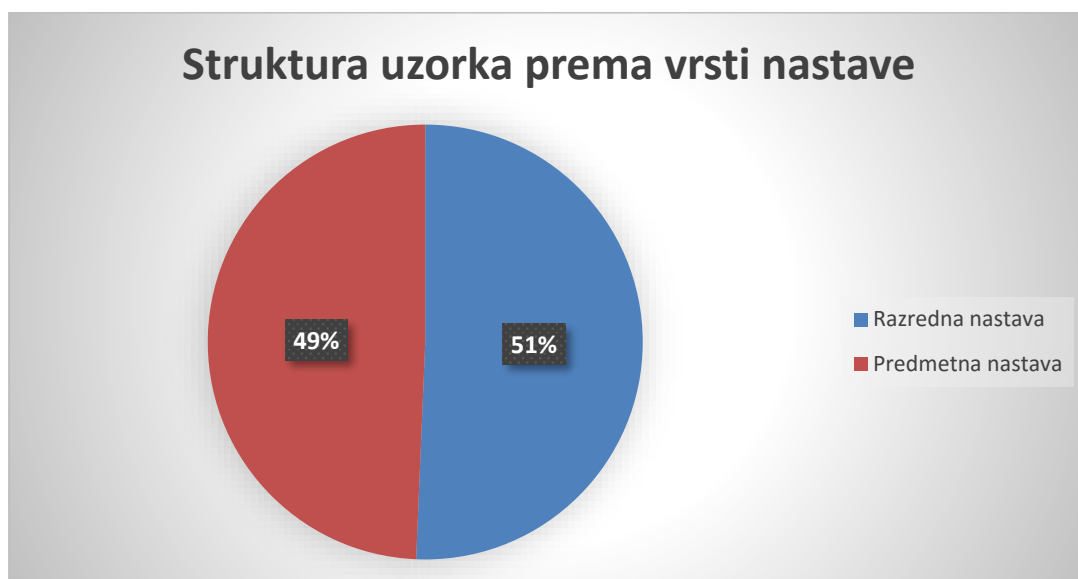
Uzorak istraživanja

Dio populacije odabran tako da predstavlja cijelu populaciju nazivamo uzorkom. Ako svaka jedinka populacije može uz jednaku vjerovatnost postati dijelom uzorka onda se oblikuje slučajni uzorak (Halmi, 2003). Slučajnim izborom odabrane su tri osnovne škole u Sarajevu, a to su: Osnovna škola „Vrhbosna“, Osnovna škola „Džemaludin Čaušević“ i Osnovna škola „Malta“, gdje su propitivani nastavnici razredne i predmetne nastave. Uzorak se sastoji od ukupno 75 ispitanika; 38 nastavnika/ca razredne nastave i 37 nastavnika/ca predmetne nastave, od toga 23 nastavnika i 52 nastavnice.

Grafikon 1. Struktura uzorka prema spolu

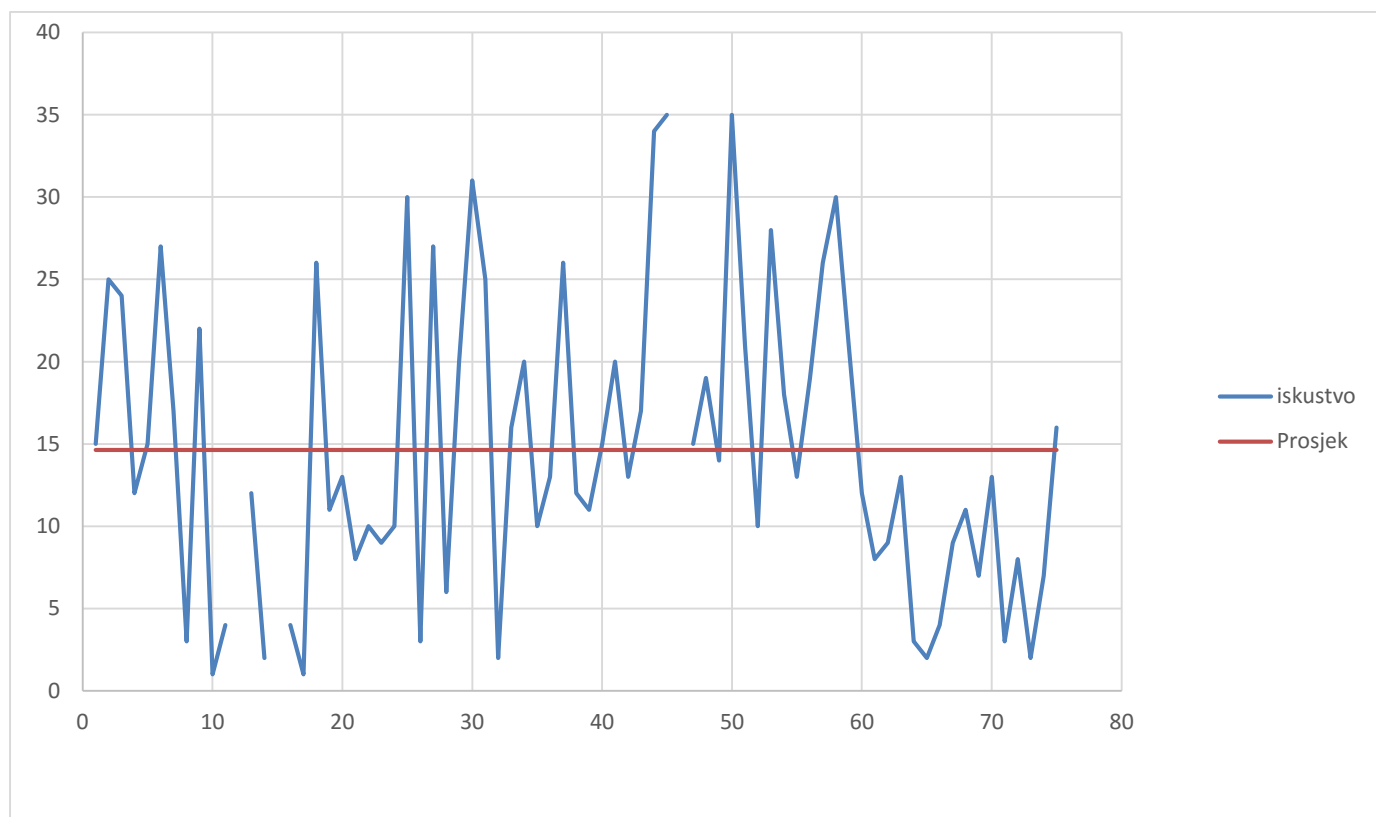
U ovom istraživanju odnos spolova je nejednak, tj. preovladava ženski spol kojeg ima (52 nastavnice) naspram muškog spola (23 nastavnika).

Grafikon 2. Struktura uzorka prema vrsti nastave

U istraživanju je učestvovalo 51% nastavnika/ica razredne nastave (njih 38) i 49% nastavnika/ica predmetne nastave (njih 37).

Grafikon 3. Prosjek radnog iskustva nastavnika/ca

Iz grafikona uočavamo da je radno iskustvo ispitanika u ovom istraživanju raznoliko: ono varira od 0 godina pa do 35, ali prosjek istog iznosi 15 godina. Dakle, najviše ispitanika u prosjeku ima 15 godina radnog iskustva.

Postupci obrade podataka

Istraživanje je i kvalitativno i kvantitavno te smo u skladu sa tim podatke obradili jednostavnim postupcima deskriptivne statistike, pratili smo frekvencije, koje su omogućile opis fenomena i njegovu uronjenost u kontekst. Rezultati su prikazani u vidu narativa, a podržani grafikonima i tabelama, uz korištenje online programa Google Forms.

**III. ANALIZA
I
DISKUSIJA
REZULTAT
A**

Pomoću tehnike anketiranja istražili smo stavove nastavnika razredne i predmetne nastave o kreativnim didaktičkim strategijama koje koriste u nastavi, te osobinama kreativnog nastavnika. U skladu sa postavljenim zadacima, realizovali smo istraživanje čije rezultate prikazujemo u nastavku teksta, ilustrirajući ih uz pomoć grafikona i tabela.

Prvi dio anketnog upitnika čine demografska pitanja. Dobiveni podaci su prikazani u metodološkom dijelu istraživanja, u stavci 6.6 uzorak istraživanja.

Drugi dio anketnog upitnika čine čestice kroz koje su učitelji procjenjivali percepciju vlastite kreativnosti. Prvo prikazujemo odgovore 38 nastavnika razredne nastave, a potom 37 nastavnika predmetne nastave.

Grafikon 4. Samoprocjena kreativnosti nastavnika (nastavnici razredne nastave)

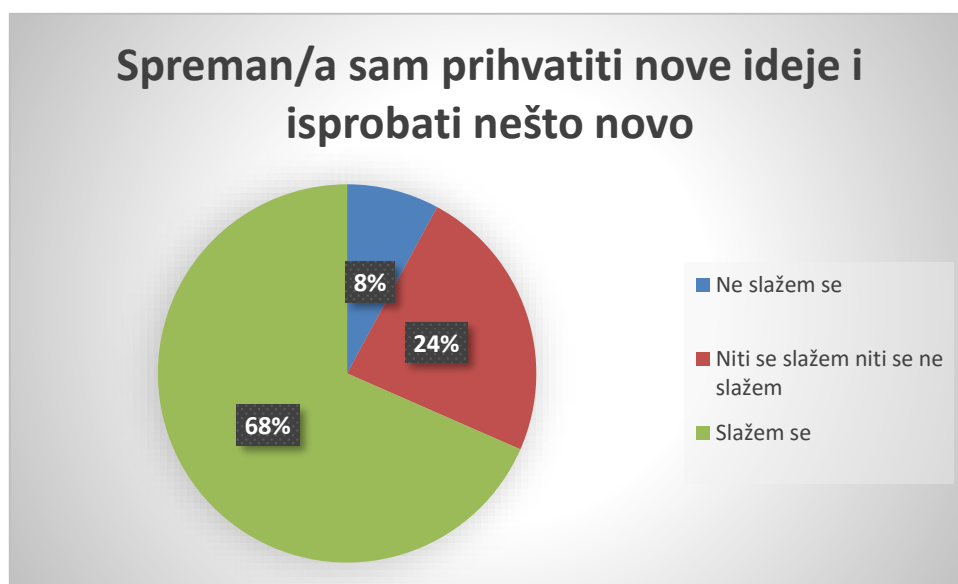
Rezultati prikazuju da 63% ispitanika sebe procjenjuje kao kreativnu osobu, 21% ispitanika sa tom česticom se niti slaže niti ne slaže, a 16% ispitanikase ne slaže sa tom tvrdnjom.

Grafikon 5. Samoprocjena kreativnosti nastavnika (nastavnici predmetne nastave)

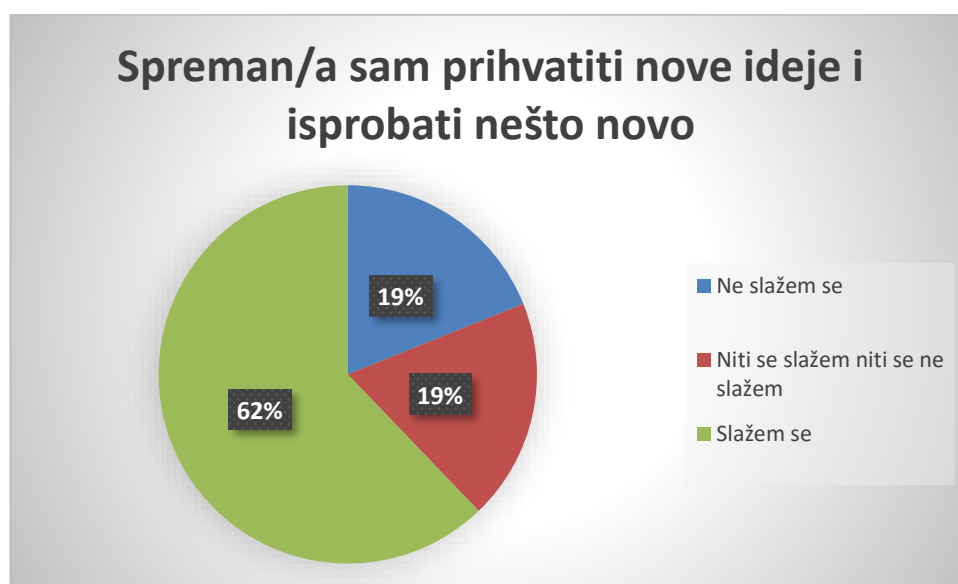
Rezultati prikazuju da 68% ispitanika sebe procjenjuje kao kreativna osoba, 19% ispitanika sa tom česticom se niti slaže niti ne slaže, a 13% ispitanika se ne slaže sa tom tvrdnjom.

Veći je procenat nastavnika predmetnih nastavnika koji o sebi misle da su kreativne osobe nego što je to nastavnika razredne nastave. Zašto je to tako, možemo pretpostavljati. Možda je jedan od razloga taj što nastavnik predmetne nastave izučava samo jednu oblast i time posjeduje veću motivaciju za istraživanje i osmišljavanje kreativnog časa dok nastavnici razredne nastave imaju veći broj oblasti za izučavanje sa učenicima čime se povećava umor i zasićenost radom, a smanjuje motivacija za kreativnim djelovanjem.

Grafikon 6. Spremnost nastavnika na prihvatanje novih ideja (nastavnici razredne nastave)

Rezultati prikazuju da je 68% ispitanika spremno prihvatiti nove ideje i isprobati nešto novo, 24% ispitanika niti se slaže niti se ne slaže sa tom tvrdnjom, dok 8% ispitanika se ne slaže s navedenom tvrdnjom.

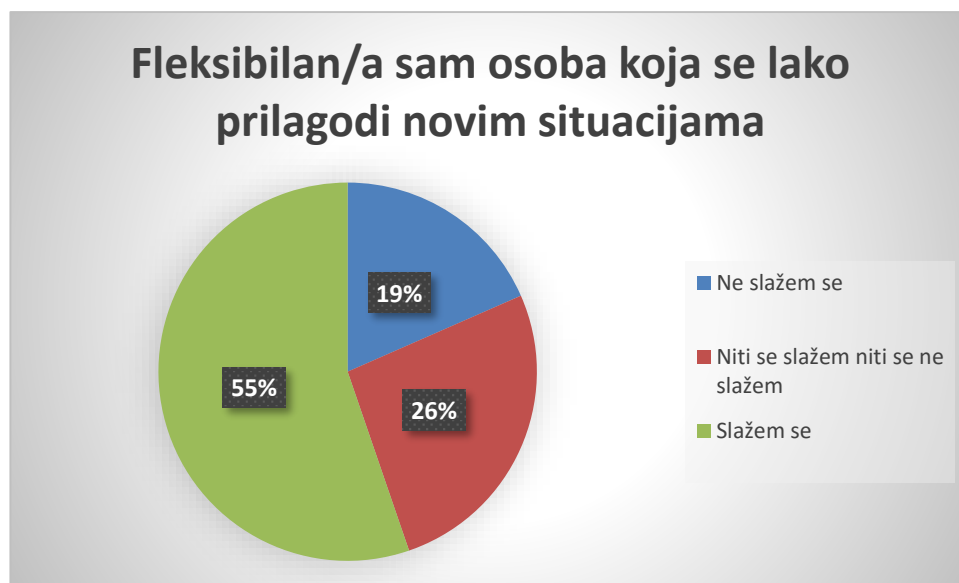

Grafikon 7. Spremnost nastavnika na prihvatanje novih ideja (nastavnici predmetne nastave)

Rezultati prikazuju da je 62% ispitanika spremno prihvatiti nove ideje i isprobati nešto novo, 19% ispitanika niti se slaže niti se ne slaže sa tom tvrdnjom, dok 19% ispitanika se ne slaže s

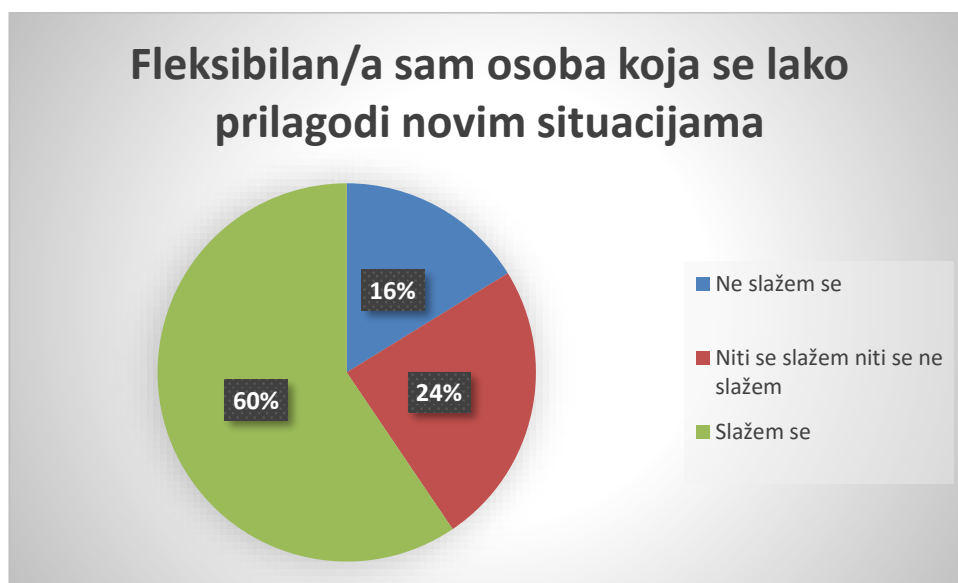
navedenom tvrdnjom.

Približno jednak broj nastavnika i razredne i predmetne nastave izjavljuje da je spreman da prihvati nove ideje i isproba nešto novo što je ohrabrujući podatak. Bosanskohercegovačkom školstvu je potreban nastavni kadar koji je spreman na rizik i prihvatanje novih metoda i oblika rada, a sve u cilju poboljšanja nastavnog procesa i motiviranja učenika za sticanje znanja.

Grafikon 8. Nastavnička fleksibilnost u novim situacijama (nastavnici razredne nastave)

Rezultati prikazuju da je 55% ispitanika fleksibilno i da su to osobe koje se lako prilagode novim situacijama, 26% ispitanika niti se slaže niti se ne slaže sa tom tvrdnjom, a 19% ispitanika se ne slaže s navedenom tvrdnjom.

Grafikon 9. Nastavnička fleksibilnost u novim situacijama (nastavnici predmetne nastave)

Rezultati prikazuju da je 60% ispitanika fleksibilno i da su to osobe koje se lako prilagode novim situacijama, 24% ispitanika niti se slaže niti se ne slaže sa tom tvrdnjom, a 16% ispitanika se ne slaže s navedenom tvrdnjom.

I u čestici „Fleksibilan/a sam osoba koja se lako prilagodi novim situacijama“ dobijamo približno jednak broj odgovora. Fleksibilnost je u nastavničkoj profesiji veoma bitna vještina. Nekada nastavna priprema na kraju časa potpuno drugačije izgleda. Sve dok smo spremni na prilagođavanje naš odgojno-obrazovni rad ima izgleda za uspjeh.

Grafikon 10. Otvorenost nastavnika za nova iskustva (nastavnici razredne nastave)

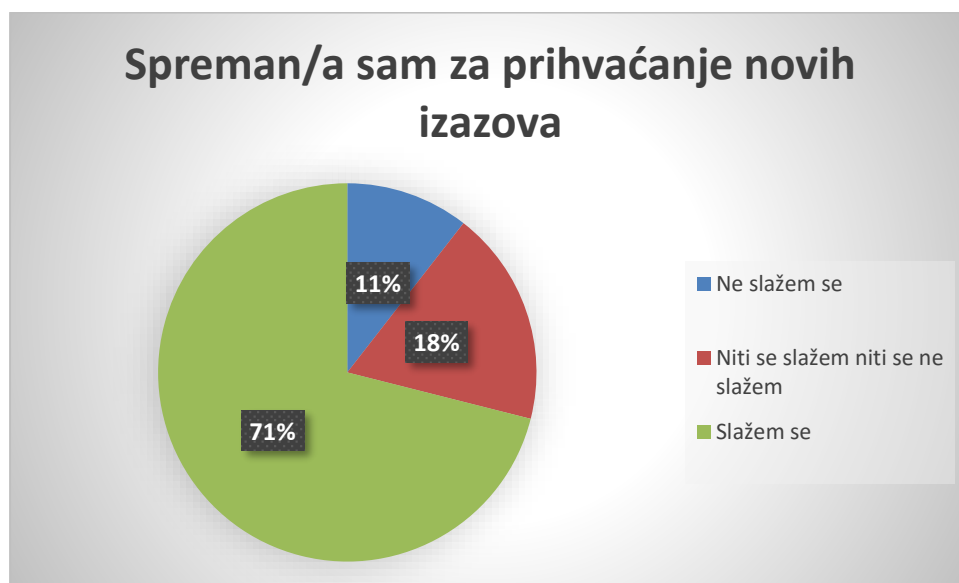
Rezultati prikazuju da je 63% ispitanika odgovorilo da se slaže sa tvrdnjom da su otvoreni za nova iskustva iz kojih će uvijek izvući ono najbolje, 21% ispitanika niti se slaže niti se ne slaže, a 16% ispitanika se ne slaže sa navedenom tvrdnjom.

Grafikon 11. Otvorenost nastavnika za nova iskustva (nastavnici predmetne nastave)

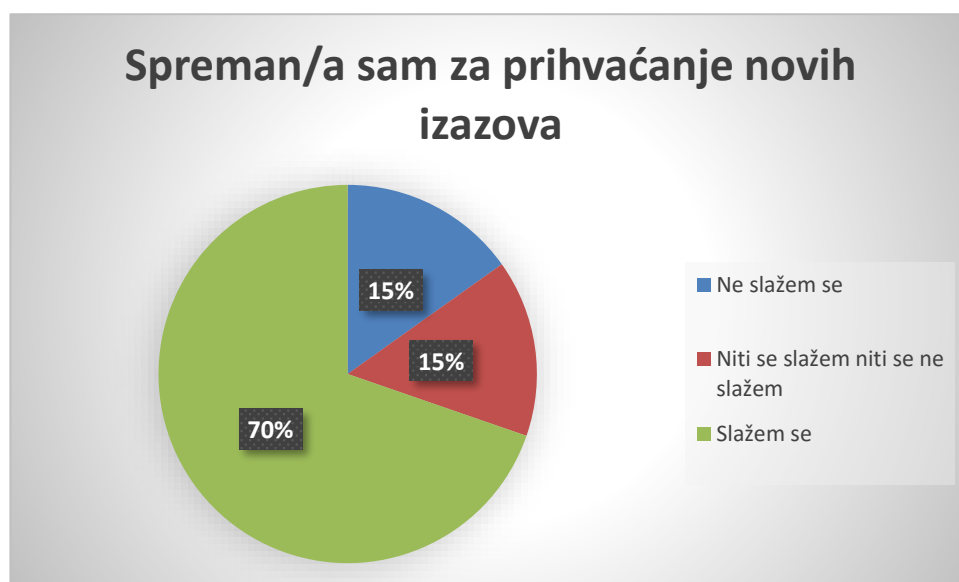
Rezultati prikazuju da je 62% ispitanika odgovorilo da se slaže sa tvrdnjom da su otvoreni za nova iskustva iz kojih će uvijek izvući ono najbolje, 27% ispitanika niti se slaže niti se ne slaže, a 11% ispitanika se ne slaže sa navedenom tvrdnjom.

Također, pored fleksibilnosti i otvorenost za nova iskustva je bitna vještina u nastavničkoj profesiji. Od nastavnika spremnog za nova iskustva učenici mogu učiti o hrabrosti i izlaženju iz zone komfora. U odgojno-obrazovnim institucijama nam je itekako potrebno poticanje učenika da se usude da čine promjene.

Grafikon 12. Spremnost nastavnika za prihvaćanje novih izazova (nastavnici razredne nastave)

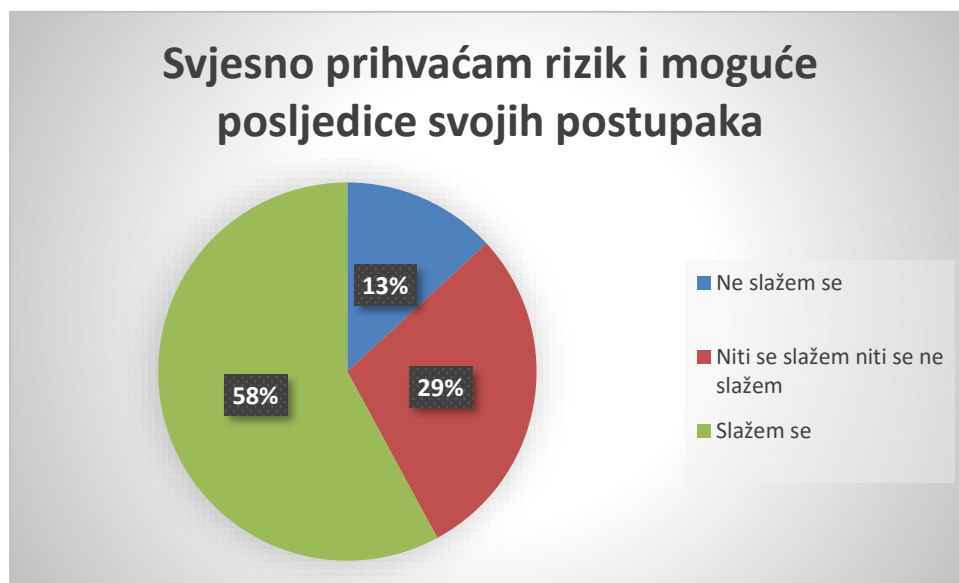
Rezultati prikazuju da 71% ispitanika se slaže sa tvrdnjom da su spremni prihvaćati nove izazove, 18% ispitanika se niti slaže niti ne slaže sa navedenom tvrdnjom a 11% ispitanika se ne slaže sa navedenom tvrdnjom.

Grafikon 13. Spremnost nastavnika za prihvaćanje novih izazova (nastavnici predmetne nastave)

Rezultati prikazuju da 70% ispitanika se slaže sa tvrdnjom da su spremni prihvaćati nove izazove, 15% ispitanika se niti slaže niti ne slaže sa navedenom tvrdnjom a 15% ispitanika se

ne slaže sa navedenom tvrdnjom.

Grafikon 14. Prihvaćanje rizika i mogućih posljedica (nastavnici razredne nastave)

Rezultati prikazuju da 58% ispitanika se slaže sa tvrdnjom da svjesno prihvaćaju rizik i moguće posljedice svojih postupaka, 29% ispitanika niti se slaže niti se ne slaže sa navedenom tvrdnjom, dok 13% ispitanika se ne slaže sa navedenom tvrdnjom.

Grafikon 15. Prihvaćanje rizika i mogućih posljedica (nastavnici predmetne nastave)

Rezultati prikazuju da 59% ispitanika se slaže sa tvrdnjom da svjesno prihvaćaju rizik i moguće posljedice svojih postupaka, 27% ispitanika niti se slaže niti se ne slaže sa navedenom

tvrdnjom, dok 14% ispitanika se ne slaže sa navedenom tvrdnjom.

Iz teorijskog dijela zaključujemo da kreativnost sa sobom nosi i odgovornost. Izaći iz zone komfora i odlučiti se na kreativniji, umjesto tradicionalni princip rada, nastavnik pokazuje hrabrost i kreativnost. Zamjena tradicionalnog nastavnog metoda nekim novijim, inovativnijim donosi benefite i za nastavnike i za učenike.

Treći dio anketnog upitnika odnosio se na procjenjivanje prisutnosti kreativnosti i kreativnih didaktičkih strategija u nastavi. Zbog lakše preglednosti rezultata, podatke prikazujemo tabelarno.

R.br.	TVRDNJA	RAZREDNA NASTAVA		
		1 <i>Ne slažem se</i>	2 <i>Niti se slažem, niti se ne slažem</i>	3 <i>Slažem se</i>
		<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>
1.	U nastavi se često susrećem s novim, originalnim metodama koje primjenjujem u vođenju nastave	6	22	10
2.	U mom realizovanju dosadašnje nastave naglasak je bio stavljen na jednom tačnom odgovoru	10	20	8
3.	U realizovanju dosadašnje nastave velikim dijelom prevladava predavačka metoda i pasivno slušanje od strane učenika	17	18	3
4.	Tradicionalan oblik nastave (frontalni način rada) sputava kreativnost učenika	1	18	19
5.	Kreativna nastava ovisi samo o meni kao nastavniku/ici i načinu na koji vodim nastavu	6	20	12
6.	Ja kao nastavnik/ica prihvatam ideje učenika i često prema tim idejama prilagođavam nastavu	7	10	21
7.	Dosadašnju nastavu mogu opisati kao zanimljivu, aktivnu, poticajnu i kvalitetnu	7	8	23
8.	Svaka osoba u sebi ima potencijal kreativnosti koji treba razvijati	4	8	26
9.	Djeca su većinom kreativnija od odraslih	7	11	20
10.	Kreativnost kod učenika može poticati samo nastavnik/ica koji je također kreativan	5	12	21
11.	U savremenoj nastavi se prilikom	5	22	11

	planiranja kreativnosti ne pridaje dovoljna pozornost			
12.	U savremenoj nastavi se prilikom realiziranja kreativnosti ne pridaje dovoljna pozornost	6	24	8
13.	Kreativno provođena nastava je adekvatniji oblik nastave u odnosu na frontalnu nastavu	5	7	26
14.	Neke nastavne sate realizujemo izvan razreda	8	9	22
15.	U toku trajanja nastavnog sata učenici poštuju jasno postavljena pravila koja smo zajednički dogovorili	6	7	25
16.	U svom realiziranju nastavnih jedinica koristim Power Point prezentacije	8	9	21
17.	Nastavne jedinice često učenici samostalno obrađuju radeći u manjim grupama	10	9	19
18.	Ja kao nastavnik/ica poznajem učenikovu osobnost	3	10	25
19.	Evaluaciju rada vršim nakon svake obrađene nastavne jedinice	9	10	19
20.	Nakon obrađene nastavne jedinice realizujem debate, tj. polemiziranje na odrađenu temu	11	19	8

Tabela 1. Prisutnost kreativnih didaktičkih strategija u nastavnom procesu te kreativnosti općenito (nastavnici razredne nastave)

Nastavnici razredne nastave podučavaju djecu veoma važnim vještinama poput pisanja i računanja. Dolazak djece u školu i odvajanje od primarnog okruženja – obitelji – predstavlja stresan period za njega/nju. Upravo iz tog razloga važno je da učitelji/ce budu kreativni tokom podučavanja djece kako bi što lakše usvojili nova znanja i vještine. Jedan učitelj proveo četiri/pet godina sa generacijom djece i to mu daje priliku da bolje i dublje upozna svoje učenike.

Tako 25 nastavnika smatra da poznaje učenikovu osobnost, 10 njih se niti slaže niti ne slaže sa tom tvrdnjom, a 3 njih se ne slaže sa tom tvrdnjom. Također, podučavanje ne realizuju tradicionalnim oblikom rada, odnosno 17 njih se ne slaže sa tom tvrdnjom, 18 niti slaže niti ne slaže, a 3 slaže. Pažnja učenika nižih razrednih nivoa je kraća od učenika viših razrednih nivoa stoga bi predavački oblik rada bio demotivirajući i dosadan za učenike razredne nastave.

Kroz teorijski dio istraživanja spoznali smo da stručnjaci vjeruju kako svaka osoba u sebi ima potencijal kreativnosti koji treba razvijati. Također, od 38 nastavnika razredne nastave, 26 njih se slaže sa ovom tvrdnjom, 8 njih niti se slaže niti ne slaže, a 4 njih se ne slaže.

Učiteljima/cama se pruža šansa da nekoliko godina razvijaju kreativnu crtu ličnosti kod djece što je odličan temelj za budući razvoj učenika, tokom školovanja, ali i tokom života generalno. Najveći broj tvrdnji je zaokruženo sa odgovorom „slažem se“. Sa tvrdnjom „Tradicionalan oblik nastave (frontalni način rada) sputava kreativnost učenika“ se slaže 19 od ukupno 38 nastavnika. Također, sa tvrdnjom „Kreativno provođena nastava je adekvatniji oblik nastave u odnosu na frontalnu nastavu“ se slaže 21 od ukupno 38 nastavnika. Slaganje sa tvrdnjama implicira da nastavnici koriste druge, inovativnije oblike nastave kako bi poticali kreativnost kod svojih učenika. Vjerujemo da upravo drugačiji oblici nastave i drugačije nastavne metode čine časove zanimljivim i uzbudljivim djeci. Tradicionalni oblik nastave postavljao je učenika u poziciju objekta dok inovativniji oblici stavljaju učenika u poziciju aktivnog subjekta. Sa tvrdnjom „Ja kao nastavnik/ica prihvatam ideje učenika i često prema tim idejama prilagođavam nastavu“ se slaže 21 od ukupno 38 nastavnika. Uključujući učenike, njihove želje i ideje, u nastavni proces šaljemo poruku da su nam djeca važna i da uvažamo njihovo mišljenje. Sa druge strane, učenik se osjeća sretnije i stiče povjerenje u nastavnika. Zajedničkim osmišljavanjem nastavnog procesa čine isti ugodnijim, produktivnijim i kvalitetnijim.

Dosadašnju nastavu mogu opisati kao zanimljivu, aktivnu, poticajnu i kvalitetnu 23 od ukupno 38 nastavnika. Razredna nastava itekako treba biti prethodno navedeno jer učenička pažnja tog uzrasta je kratkotrajna. Nastavnik sadržaj mora kreativno izložiti kako bi animirao učenike za učenje.

Da su djeca većinom kreativnija od odraslih smatra 20 od ukupno 38 nastavnika. Oko ove tvrdnje se često vode polemike, kao i o tome da li se kreativni rađamo ili postajemo. Istina, da djeca, zbog strukture mozga, brže i lakše usvajaju sadržaje od odraslih. Postoje kreativna djeca i nekreativni odrasli, kao i kreativni odrasli i nekreativna djeca.

„Neke nastavne sate realizujem izvan razreda“ tvrdi 22 od ukupno 38 nastavnika. Nastava na otvorenom, u prirodi nudi pregršt nastavnih sredstava i pomagala. Sve ono što okružuje dijete može biti sredstvo za učenje i izučavanje. Kreativnost u takvim uslovima se itekako potiče jer dijete, od grane, kamena, zemlje, stvara predmet za učenje i analiziranje. Mašta tada biva puštena „na volju“ i dječijoj granici nema kraja.

Od ukupno 38 nastavnika, 25 se slaže sa tvrdnjom „U toku trajanja nastavnog sata učenici poštuju jasno postavljena pravila koja smo zajednički dogovorili“. Stroga i negacijski postavljena pravila guše volju i slobodu djeteta dok zajednički osmišljena, afirmativna pravila

stvaraju donekle jednakopravan odnos učenika i nastavnika. Također, kroz osmišljavanje pravila djeca razvijaju kreativnost. Zajedničkim traganjem za rješenjem (u ovom slučaju pravilom) djeca maštovito smišljaju odgovore.

„U svom realiziranju nastavnih jedinica koristim Power Point prezentacije“ tvrdi 21 od ukupno 38 nastavnika. Tehnologija je sa sobom donijela mnogo prednosti. Upotrebom digitalnih medija nastava se može učiniti veoma kvalitetnom i privlačnijom. Jedan od načina je i upotreba programa za prezentacije. Prezentujući fotografije i videe učenička pažnja biva duža.

Grupni rad ima nekoliko prednosti: razmjena mišljenja, pomagački momenat između vršnjaka, razvijanje vještina za timski rad. „Nastavne jedinice često učenici samostalno obrađuju radeći u manjim grupama“ tvrdi 19 od ukupno 38 nastavnika. „Evaluaciju rada vršim nakon svake obrađene nastavne jedinice“ tvrdi 19 od ukupno 38 nastavnika. Evaluacija i samoevaluacija su važni segmenti u procesu učenja. Ne poznajemo napredak ukoliko konstantno ne provjenjujemo naše ili učeničke sposobnosti. Kroz evaluaciju možemo i primjetiti promjenu u stepenu učeničke kreativnosti.

Sedam od 13 tvrdnji je označeno sa stavkom „niti se slažem niti se ne slažem“. Odnosno za neutralan stav se odlučilo veći broj nastavnika od ukupno njih 38. To su sljedeće tvrdnje:

„U nastavi se često susrećem s novim, originalnim metodama koje primjenjujem u vođenju nastave“ niti se slaže/niti se ne slaže 22 od ukupno 38 nastavnika.

„U mom realizovanju dosadašnje nastave naglasak je bio stavljen na jednom tačnom odgovoru“ niti se slaže/niti se ne slaže 20 od ukupno 38 nastavnika.

„U realizovanju dosadašnje nastave velikim dijelom prevladava predavačka metoda i pasivno slušanje od strane učenika“ niti se slaže/niti se ne slaže 18 od ukupno 38 nastavnika.

Neutralnost u prethodno navedenim tvrdnjama postavlja pitanje kada će se nastavnici složiti ili ne složiti sa njima. Nemaći stav o primjeni novijih, originalnih metoda ili o preovladavanju predavačke metode i pasivnog slušanja od strane učenika, implicira na nezainteresovanost nastavnika da nešto u svom radu promjene.

„Kreativna nastava ovisi samo o meni kao nastavniku/ici i načinu na koji vodim nastavu“ niti se slaže/niti se ne slaže 20/38 nastavnika.

„U savremenoj nastavi se prilikom planiranja kreativnosti ne pridaje dovoljna pozornost“ niti se slaže/niti se ne slaže 22 od ukupno 38 nastavnika.

„U savremenoj nastavi se prilikom realiziranja kreativnosti ne pridaje dovoljna pozornost“ niti se slaže/niti se ne slaže 24 od ukupno 38 nastavnika.

Neutralnost i u ovim tvrdnjama pokazuje letargičnost nastavnika. Kreativnost treba biti prisutna i u planiranju, organiziranju, realiziranju i evaluiranju nastavnog procesa.

Da nakon obrađene nastavne jedinice realizuju debate, tj. polemiziranje na odrađenu temuniti se slaže/niti se ne slaže 19 od ukupno 38 nastavnika. Ovo je jedan od načina kako nastavu možemo učiniti dinamičnijom i drugačijom. Afirmativne i negacijske grupe u debati šire učeničke vidike, uče ih argumentovanju stavova i potiču govorne vještine. Nastavnici razredne nastave mogu dublje upoznati ličnost svojih učenika. To je jedna od prednosti kada nastojite poticati kreativnost najmlađih. Kreativno osmišljena nastava, učenike sa kratkotrajnom pažnjom, animira na duži vremenski period. Uključivanje učenika u nastavni proces i uvažavanje njihovih prijedloga čini da se učenici osjećaju važnim i onda bivaju aktivniji i zainteresovaniji u učenje i istraživanje. Zadatak učeničke okoline je poticanje kreativnosti. Obzirom da, veći dio dana, djeca provode u školskoj učionici, upravo je to okruženje koje treba animirati učeničku maštu.

R.br.	TVRDNJA	PREDMETNA NASTAVA		
		1 <i>Ne slažem se</i>	2 <i>Niti se slažem, niti se ne slažem</i>	3 <i>Slažem se</i>
		<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>
1.	U nastavi se često susrećem s novim, originalnim metodama koje primjenjujem u vođenju nastave	7	20	10
2.	U mom realizovanju dosadašnje nastave naglasak je bio stavljen na jednom tačnom odgovoru	9	20	8
3.	U realizovanju dosadašnje nastave velikim dijelom prevladava predavačka metoda i pasivno slušanje od strane učenika	7	18	12
4.	Tradicionalan oblik nastave (frontalni način rada) sputava kreativnost učenika	0	15	22
5.	Kreativna nastava ovisi samo o meni kao nastavniku/ici i načinu na koji vodim nastavu	7	15	15
6.	Ja kao nastavnik/ica prihvatam ideje učenika i često prema tim idejama prilagođavam nastavu	5	12	20
7.	Dosadašnju nastavu mogu opisati kao	6	9	22

	zanimljivu, aktivnu, poticajnu i kvalitetnu			
8.	Svaka osoba u sebi ima potencijal kreativnosti koji treba razvijati	0	10	27
9.	Djeca su većinom kreativnija od odraslih	7	10	20
10.	Kreativnost kod učenika može poticati samo nastavnik/ica koji je također kreativan	4	13	20
11.	U savremenoj nastavi se prilikom planiranja kreativnosti ne pridaje dovoljna pozornost	5	22	11
12.	U savremenoj nastavi se prilikom realiziranja kreativnosti ne pridaje dovoljna pozornost	6	24	8
13.	Kreativno provođena nastava je adekvatniji oblik nastave u odnosu na frontalnu nastavu	3	7	27
14.	Neke nastavne sate realizujemo izvan razreda	5	11	21
15.	U toku trajanja nastavnog sata učenici poštuju jasno postavljena pravila koja smo zajednički dogovorili	12	0	25
16.	U svom realiziranju nastavnih jedinica koristim Power Point prezentacije	7	10	20
17.	Nastavne jedinice često učenici samostalno obrađuju radeći u manjim grupama	10	5	22
18.	Ja kao nastavnik/ica poznajem učenikovu osobnost	8	14	15
19.	Evaluaciju rada vršim nakon svake obrađene nastavne jedinice	9	2	26
20.	Nakon obrađene nastavne jedinice realizujem debate, tj. polemiziranje na odrađenu temu	7	23	7

Tabela 2. Prisutnost kreativnih didaktičkih strategija u nastavnom procesu te kreativnosti općenito (nastavnici predmetne nastave)

Za razliku od nastavnika razredne nastave, nastavnici predmetne nastave, od ukupno 37 njih 15 smatra da ne poznaje učenikovu osobnost, 14 njih se niti slaže niti ne slaže sa navedenom tvrdnjom, a 8 njih se slaže. Ovu razliku možemo pripisati činjenici da učitelji/ce provedu četiri-pet godina sa istom grupom djece te imaju dovoljno vremena da dublje upoznaju svakog učenika, dok nastavnici predmetne nastave sa svakom grupom učenika (svako odjeljenje) komunicira dva-tri puta sedmično, a nekada i jednom sedmično.

Zanimljiv podatak jeste i broj nastavnika koji dosadašnju nastavu velikim dijelom realizuju uz

predavačku metodu i pasivno slušanje od strane učenika. Njih 12 se slaže sa navedenom tvrdnjom, 18 niti se slaže niti ne slaže, a 7 njih se ne slaže. Već odavno teoretičari i praktičari naglašavaju ograničenja predavačkog načina realizacije nastave i predlažu druge inovativnije metode. Predavački oblik rada stavlja učenika u poziciju pasivnog objekta čime ga demotiviramo za angažovanje tokom nastavnog procesa. Sa druge strane, 22 nastavnika smatra da tradicionalni oblik nastave sputava učenikovu kreativnost, a 12 njih upravo koristi taj oblik nastave. Nije li to alarm da promijene oblik realizacije nastavnog procesa? Grupni i/ili individualni oblik rada bi mogao premostiti ovaj problem.

Cilj savremene škole trebao bi biti stvaralačka i kreativna ličnost. Krajnji cilj je osposobljavanje učenika za samostalni misaoni i istraživački rad. Kreativnost u obrazovanju podrazumijeva primjenu različitih puteva u sticanju znanja, opredjeljenje da se bude stvaraoc, formiranje pozitivnih stavova prema kreativnosti i neposredne aktivnosti u skladu sa potrebama, mogućnostima i dispozicijama svakog subjekta posebno.

Od ukupno 20 tvrdnji, sa 14 njih se nastavnici slažu, a sa njih 6 niti slažu niti ne slažu.

„Tradicionalan oblik nastave (frontalni način rada) sputava kreativnost učenika“ tvrdi 22 od ukupno 37 nastavnika. Svjesni da tradicionalni način rada sputava kreativnost učenika nastavnicima se pruža prilika za inovativnijim pristupima. Također, tvrdnja da „Kreativna nastava ovisi samo o meni kao nastavniku/ici i načinu na koji vodim nastavu“ tvrdi 15 od ukupno 37 nastavnika. Dakle, ako nastava ovisi o meni, zašto ne bih dao svoj maksimum i učinio je privlačnijom za učenike?

„Ja kao nastavnik/ica prihvatam ideje učenika i često prema tim idejama prilagođavam nastavu,“ tvrdi 20 od ukupno 37 nastavnika. Ako prihvatamo ideje svojih učenika šaljemo im poruku da su bitni, da je njihovo mišljenje ključno za uspješnu i kvalitetnu nastavu. Da dosadašnju nastavu mogu opisati kao zanimljivu, aktivnu, poticajnu i kvalitetnu tvrdi 22 od ukupno 37 nastavnika. Izučavanje oblasti iz npr. hemije i/ili fizike itekako mogu biti zanimljiva. Ovi predmeti su idealni za upotrebu eksperimentalne metode i poticanje kreativnosti. Traganje za rješenjem i isčekivanje rezultata potiče intelektualne vještine učenika.

Najveći broj slaganja uočavamo u tvrdnji „Svaka osoba u sebi ima potencijal kreativnosti koji treba razvijati“, tačnije 27 od ukupno 37 nastavnika. Raduje saznanje da nastavnici vjeruju da svaki učenik posjeduje potencijal za kreativnost te da je on jedan od bitnijih faktora u njenom poticanju.

„Kreativno provođena nastava je adekvatniji oblik nastave u odnosu na frontalnu nastavu“

smatra 27 od ukupno 37 nastavnika. Također, ohrabrujući podatak da više od 50% ispitanih potvrđuje ovu tvrdnju. On nam pruža nadu da će, bar ispitivani nastavnici, frontalni oblik rada zamjeniti nekim inovativnijim. Jedna od inovacija može biti i realizacija nastave na otvorenom (u dvorištu škole, u prirodi). Sa tvrdnjom „Neke nastavne sate realizujemo izvan razreda“ slaže se 21 od ukupno 37 nastavnika.

„U toku trajanja nastavnog sata učenici poštuju jasno postavljena pravila koja smo zajednički dogovorili“ tvrdi 25 od ukupno 37 nastavnika. Učenje i istraživanje na otvorenom nosi više beneficija nego rad u četiri zida učionice. Također, upotreba tehnologije olakšava proces podučavanja te bi je nastavnici trebali maksimalno iskoristiti. Tako se sa tvrdnjom „U svom realiziranju nastavnih jedinica koristim Power Point prezentacije“ slaže 20 od ukupno 37 nastavnika. Još jedan oblik rada, koji može zamjeniti frontalni je grupni. Tvrdnju „Nastavne jedinice često učenici samostalno obrađuju radeći u manjim grupama“ potvrđuje 22 od ukupno 37 nastavnika. Grupni rad stavlja učenike u poziciju aktivnih subjekata čime potičemo njihove različite potencijale, tako i sami kreativnost.

Da evaluaciju rada vrše nakon svake obrađene nastavne jedinice tvrdi 26 od ukupno 37 nastavnika. Kao što smo prethodno naveli, evaluacija je važan segment u procjeni prisutnosti kreativnosti djece, ali i nastavnika. Evaluacijom pratimo pomake koje postizemo u procesu učenja i neizostavna je u nastavnom procesu.

Najveći broj odabrane opcije „niti se slažem, niti se ne slažem“ dobile su sljedeće tvrdnje:

„U nastavi se često susrećem s novim, originalnim metodama koje primjenjujem u vođenju nastave“, 20 od ukupno 37 nastavnika.

„U mom realizovanju dosadašnje nastave naglasak je bio stavljen na jednom tačnom odgovoru“, 20 od ukupno 37 nastavnika.

„U realizovanju dosadašnje nastave velikim dijelom prevladava predavačka metoda i pasivno slušanje od strane učenika“ 18 od ukupno 37 nastavnika.

„U savremenoj nastavi se prilikom planiranja kreativnosti ne pridaje dovoljna pozornost“ 22 od ukupno 37 nastavnika.

„U savremenoj nastavi se prilikom realiziranja kreativnosti ne pridaje dovoljna pozornost“ 24/37 nastavnika.

„Nakon obrađene nastavne jedinice realizujem debate, tj. polemiziranje na odrađenu temu“ 23

od ukupno 37 nastavnika.

Neutralnost pri razmišljanju o navedenim tvrdnjama, kao i kod odgovora nastavnika razredne nastave, također otvara pitanje kada će se nastavnici složiti ili ne složiti sa njima. Kao da ostaje nedokučeno da li nastavnici potiču kreativnost svojih učenika; da li se služe kreativnim strategijama rada te koliko je kreativnost uopće zastupljena u nastavnom procesu.

Kreativnost kod učenika može poticati samo nastavnik/ica koji je također kreativan			
	<i>Ne slažem se</i>	<i>Niti se slažem, niti se ne slažem</i>	<i>Slažem se</i>
Nastavnici razredne nastave	5	12	21
Nastavnici predmetne nastave	4	13	20

Tabela 3. Kreativnost kod učenika može poticati samo nastavnik/ica koji je također kreativan

Obzirom da su učitelji i nastavnici prvi u školi, koji su u direktnom kontaktu sa subjektom (učenikom), smatramo da su pokretači kreativnosti kod istih. Stoga je prvo istraživačko pitanje glasilo „Smatraju li nastavnici i učitelji da kreativnost kod učenika može poticati samo nastavnik/ica koji je također kreativan/na?“ Od ukupno 38 nastavnika razredne nastave, 21 se slaže sa ovom tvrdnjom, 12 njih niti se slaže niti ne slaže, a 5 njih se ne slaže. Od ukupno 37 ispitanika predmetne nastave, 20 njih se slaže sa navedenom tvrdnjom, 13 njih niti se slaže niti ne slaže, a 4 njih se ne slaže.

Slobodno možemo reći da je ovo jedan od mitova u školstvu i nastavnom procesu. Naime, nije nužno da nastavnik bude kreativan kako bi poticao kreativnost kod svojih učenika. Dostupni su nam primjeri iz okruženja gdje postoje kreativni roditelji i nekreativna djeca i/ili kreativna djeca i nekreativni roditelji. Navedeno govori i u prilogu (ne)utjecaja genetike na kreativnost, ali i tome da odgajatelj ne mora biti kreativan nego se može služiti kreativnim didaktičkim strategijama kako bi poticao istu kod svojih odgajanika. Nadamo se da podjednako afirmativno slaganje ispitanika/ca (nastavnici i razredne i predmetne nastave) sa pomenutom tvrdnjom ne utječu na rad sa učenicima i ishode nastave. Svakako su Bognar i Somolanji (2008) istakli da samim rođenjem, svaka osoba posjeduje kreativni potencijal te da je do nas samih i do naše okoline koliko ćemo djelovati na taj potencijal.

Kreativnost kod učenika može poticati samo nastavnik/ica koji je također kreativan			
	<i>Ne slažem se</i>	<i>Niti se slažem, niti se ne slažem</i>	<i>Slažem se</i>
Nastavnici razredne nastave	5	12	21
Nastavnici predmetne nastave	4	13	20

Tabela 4. Ja kao nastavnik/ica prihvatam ideje učenika i često prema tim idejama prilagođavam nastavu

„Da li nastavnici i učitelji prihvataju ideje učenika i prema tim idejama prilagođavaju nastavu?“ bilo je drugo istraživačko pitanje. Od ukupno 38 ispitanika/ca razredne nastave 7 njih se ne slaže sa tvrdnjom, 10 njih se niti slaže, niti ne slaže, a 21 njih se slaže sa navedenom tvrdnjom. Od ukupno 37 ispitanika/ca predmetne nastave 5 njih se ne slaže sa tvrdnjom, 12 njih se niti slaže, niti ne slaže, a 20 njih se slaže sa navedenom tvrdnjom. Ohrabrujući je broj 20 i 21 u odnosu na 38 i 37 ispitanika. Podatak nam pokazuje učenika kao aktivnog subjekta u nastavnom procesu što je svakako polazišna tačka za uspješnu nastavu. Učenik koji nije pasivni već aktivni subjekt u nastavi imat će veću motivaciju za učenje i rad. Uključujući ga dajemo mu slobodu i podstrek da iskaže svoje sposobnosti i afinitete te da na iste pozitivno djeluje skupa sa nastavnikom.

Kreativnost kod učenika može poticati samo nastavnik/ica koji je također kreativan			
	<i>Ne slažem se</i>	<i>Niti se slažem, niti se ne slažem</i>	<i>Slažem se</i>
Nastavnici razredne nastave	5	12	21
Nastavnici predmetne nastave	4	13	20

Tabela 5. Nakon obrađene nastavne jedinice realizujem debate, tj. polemiziranje na odrađenu temu

Treće istraživačko pitanje glasilo je „Realizuju li nastavnici i učitelji debatu kao jednu od nastavnih metoda rada?“ Od ukupno 38 ispitanika/ca razredne nastave, 11 njih se ne slaže sa navedenom tvrdnjom, 19 njih niti se slaže, niti se ne slaže, 8 njih se slaže sa navedenom tvrdnjom. Od ukupno 37 ispitanika/ca predmetne nastave, 7 njih se ne slaže sa navedenom tvrdnjom, 23 njih niti se slaže, niti se ne slaže, 7 njih se slaže sa navedenom tvrdnjom. Debata

je samo jedna od nekoliko nastavnih metoda koja, za razliku od predavačkog načina rada, oživljava nastavni proces. Kroz diskusiju učenici proširuju i povezuju znanja iz različitih područja o kojim se debatira te se kreira ugodna i kvalitetna radna atmosfera u razredu.

Osim toga, debata kod učenika potiče kritičko i analitičko mišljenje kroz oblikovanje argumentovanih stavova kao i jačanje komunikacijskih sposobnosti govora i slušanja kroz aktivno izlaganje i slušanje. Pripremajući se za debatu učenici djeluju kao tim, a u toku same debate zauzimajući se i braneći vlastite stavove te argumentovano pobijajući stavove suprotstavljene ekipe dobijaju iskustvo mirnog rješavanja problema umjesto sukobom što je veoma značajno za njihov razvoj u socijalnom okruženju. Kroz navedene procese svakako da se potiče i učenička kreativnost jer isti više nisu pasivni slušaoci nego aktivni učesnici. Aktivno učešće iziskuje kreativno osmišljavanje izjava tokom debate, pripremanje istih kroz različite materijale te pronalaženje rješenja za određeni problem. Dobiveni podaci pokazuju da samo 7 od ukupno 38 i 8 od ukupno 37 nastavnika realizuje debatu, a to još uvijek nije broj na koji možemo biti ponosni.

Pitanje otvorenog tipa u anketnom upitniku glasilo je: „Prema Vašem mišljenju osobine nastavnika koji potiču kreativnost kod učenika su?“ Obzirom da su se neki odgovori ponavljali kreirali smo sljedeće kategorije svojstvene i nastavnicima razredne, ali i predmetne nastave:

<p>Poželjne osobine nastavnika koje potiču kreativnost kod učenika</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Originalnost • Inovativnost • Humor • Spremnost na rizik • Objektivnost • Sistematičnost • Organiziranost
---	---

Tabela 6. Poželjne osobine nastavnika koje potiču kreativnost kod učenika

Ovim istraživanjem smo, također željeli ispitati koje osobine nastavnici trebaju imati kako bi uspješno poticali kreativnost kod učenika, što je ujedno četvrto istraživačko pitanje. Pored originalnosti, koju je napisao svaki nastavnik/ca, izdvojili su i inovativnost, humor, spremnost na rizik, objektivnost, sistematičnost, organiziranost. Upravo su ovo neke od osobina koje možemo pronaći i u pedagoškoj literaturi. Svaki nastavnik/ca (75 njih) naglasilo je osobinu

originalnost kao ključnu za poticanje kreativnosti kod svojih učenika. Tako u djelu „Osnovi didaktike“ (Muminović, 2013) pronalazimo originalnost, duhovitost, kreativnost i objektivnost kao poželjne nastavnikove osobine. Odgovori nastavnika ne odstupaju od karakteristika koje se u didaktici uzimaju kao važeće.

Važno je, i nikada dovoljno, pominjati osobinu spremnosti na rizik; otvorenost ka novim iskustvima. Nastavnik koji je znatiželjan, koji se upušta u iskušavanje novih ideja i istražuje, zapravo se upušta u svijet kreativnosti. Često spremnost na rizik nosi sa sobom i dozu ismijavanja, kritike i/ili odbacivanja, ali sa druge strane beneficije su mnogo veće i ljepše – buđenje učeničke pažnje, poticanje učeničke kreativnosti, poticanje učeničke mašte, poticanje ljubavi prema radu i učenju kod učenika i dr.

Posljednje pitanje otvorenog tipa glasilo je „Nastavne pripreme je potrebno dorađivati/ponovo kreirati/prilagođavati za svaku školsku godinu. DA ili NE? Obrazložite odgovor.“ Od ukupno 75 nastavnika/ca i učitelja/ica 30 njih je odgovorilo da je potrebno dorađivati nastavne pripreme, a 13 njih od 30 je obrazložilo odgovor. Ostalih 45 ispitanika/ca je odgovorilo da nije potrebno dorađivati nastavne pripreme i 2 njih je obrazložilo odgovor. Obrazloženja prikazujemo tabelarno.

Obrazloženja odgovora
„Sve se dinamično mijenja, stoga svaku nastavnu pripremu treba prilagođavati novom vremenu i vršiti evaluaciju istih.“
„Svaku nastavnu pripremu s vremenom je potrebno mijenjati jer se i gradivo svake godine mijenja kako bi se što više prilagodilo učenicima.“
„Nastavne pripreme je potrebno ponovo kreirati kako bi učenicima pružili što savremenije načine rada i obrađivanje određenih nastavnih jedinica.“
„DA. Gradivo se svakako mijenja pa je potrebno i doraditi pripreme.“
„DA. Jer ih moramo prilagoditi specifičnostima učenika.“
„DA. Svaka generacija je drugačija od prethodne, nema uniformnih pravila.“
„DA. Nakon završenog časa možemo uočiti nedostatke i uvijek pokušati neki novi metod kako bi čas bio bolji.“
„NE. Nepotrebno je nekoliko priprema, jedna zadovoljava kriterije za čas.“
„DA. Nastavu je potrebno obogatiti novim sadržajima i nastavnik mora konstantno pobuđivati pažnju učenika, poticati ih na učenje i mora biti u toku sa

informacionim tehnologijama, obogatiti svoje pripreme jer se u procesu uvijek nešto mijenja.“

Tabela 7. Nastavne pripreme je potrebno doradivati za svaku školsku godinu – odgovori nastavnika razredne nastave

Obrazloženja odgovora
„DA. Svaki put se radi nova i bolja lekcija te je potrebno napisati novu pripremu. Nakon svakog časa dobijemo pozitivne utiske učenika.“
„DA, zbog različitosti učenika i njihovih sposobnosti.“
„DA. Isključivo radi predznanja učenika.“
„DA. Nove metode, nastavna sredstva i strategije, u napomeni navesti da li je ostvaren cilj časa, prilagođeni nastavni listići, stepen usvojenosti prethodnog gradiva.“
„DA. Generacije koje dolaze su drugačije i moramo prilagođavati nastavu njima.“
„NE. Nastavna priprema je lična stvar nastavnika, ako nastavnik posjeduje kreativne osobine, priprema će biti u skladu sa potrebama učenika.“

Tabela 8. Nastavne pripreme je potrebno doradivati za svaku školsku godinu – odgovori nastavnika predmetne nastave

Posljednje istraživačko pitanje „Usavršavaju li nastavnici i učitelji nastavne pripreme kako bi poboljšali nastavni proces i potakli učeničku kreativnost?“ prikazuje zabrinjavajuće podatke. Od ukupno 75 nastavnika/ca i učitelja/ica 30 njih je odgovorilo da je potrebno doradivati nastavne pripreme, a 13 njih od 30 je obrazložilo odgovor. Ostalih 45 ispitanika/ca je odgovorilo da nije potrebno doradivati nastavne pripreme i 2 njih je obrazložilo odgovor. Više od 50% ispitanika/ca smatra da nastavne pripreme nije potrebno doradivati/usavršavati/mijenjati kako bi se poboljšao nastavni proces i potakla učenička kreativnost. Svjedoci smo da pojedini nastavnici u praksi doista ne mijenjaju nastavne pripreme nego jednu te istu koriste svake školske godine; sigurno je svako od nas poznao bar jednog ovakvog nastavnika tokom vlastitog školovanja. Ukoliko ne usavršavamo nastavne pripreme ne usavršavamo ni nastavni proces. Tako pravimo više štete nego koristi jer obrazujemo generacije i generacije prema ustaljenom režimu, ne trudeći se unijeti inovativnost. Ohrabrujući

je nastavnički odgovor poput „Nakon završenog časa možemo uočiti nedostatke i uvijek pokušati neki novi metod kako bi čas bio bolji“ jer prikazuje da postoje i oni kojima je cilj kvalitetan čas i prijenos znanja novim naraštajima. Sa druge strane, nastavnici postaju kreativniji jer moraju istraživati i primjenjivati nove, inovativnije metode rada u nastavnom procesu.

Kreativna nastava obiluje divergentnim pitanjima. Takva pitanja djeluju pozitivno i motivirajuće na učenike – najvažnije subjekte u nastavnom procesu. Kroz konceptualni stil učenja, učenicima se pruža mogućnost da dolaze do otkrivanja uzročno-posljedičnih veza među podacima i usvajaju nova znanja. Ako želimo poticati kreativnost kod dozvolit ćemo im da propituju, istražuju, traže nove alternative, sve podvrgavaju sumnji i argumentiraju svoje stavove drugima s kojima se ne slažu, postavljaju nove hipoteze i dolaze do novih rješenja, otkrivaju uzročno-posljedične veze, te samostalno proučavaju literaturu. Kroz ovakav princip rada omogućavamo mu samostalnost, stjecanje novih navika, sposobnosti i motiva za učenje.

Kroz analizu rezultata osvrtni smo se i na nastavnike/ce, ali i na učenike/ce jer su, bez sumnje, to dva bitna faktora, od čijeg odnosa će zavisiti kvalitet nastavnog procesa. Preporučili bi da se istraživanje ne radi na kraju školske godine jer nismo ostvarili mogućnost ličnog kontakta sa ispitanicima. Istraživanje je realizovano posredstvom pedagoga osnovnih škola čime mi je uskraćena mogućnost motiviranja nastavnika za kvalitetnije ispunjavanje anketnog upitnika. Pedagogica iz jedne osnovne škole je kazala da donesemo 15 upitnika jer samo taj broj nastavnika/ca može da ga ispuni. Svjesni smo ovog propusta, ali na njega zaista nismo mogli utjecati.

Također, ono što smo željeli istražiti uz pomoć analize sadržaja jesu nastavne pripreme. Prilikom anketiranja nastavnika u školama istima je upućena molba da anonimno prilože svoje nastavne pripreme, poštujući privatnost ispitanika. Međutim, nijedan od nastavnika/ca se nije odazvao na ovu molbu.

Obzirom da nismo dobili nastavne pripreme anketiranih nastavnika, a kako bismo ilustrirali upotrebu kreativnih didaktičkih strategija u nastavi, prikazujemo nastavnu pripremu za nastavne predmete razredne i predmetne nastave, odnosno iz predmeta Moja okolina za II razred osnovne škole i predmeta Historija za osnovne škole, preuzete iz djela Zbornik savremenih i kreativnih nastavnih priprema (2018) dostupan u online formi. Odlučili smo se za ove nastavne predmete kako bi prikazali pripreme i za razrednu i za predmetnu nastavu.

Analizirat ćemo da li su nastavnica razredne nastave i nastavnica predmetne nastave koristile

kreativne didaktičke strategije tokom realizacije nastavne jedinice.

MOJA OKOLINA:
DOMAĆE ŽIVOTINJE

II RAZRED

PISMENA PRIPREMA ZA REALIZACIJU NASTAVNOG SATA IZ PREDMETA
MOJA OKOLINA

Razred: II
Autor:
Nastavna jedinica: Domaće životinje
Tip sata: obrada
Oblici nastavnog rada: frontalni, individualni, grupni
Nastavne metode: razgovora, demonstracije, usmenog izlaganja, samostalnog rada
Nastavna sredstva: slike životinja, nastavni listić, grafo folija
Lokacija rada: učionica
CILJ: Usvajanje pojma domaće životinje, razlikovanje domaćih životinja od ostalih životinja.

ISHODI UČENJA I POUČAVANJA

Na kraju časa učenici će:

ZNATI:

- Nabrojati domaće životinje
- Navesti razloge zašto se domaće životinje razlikuju od divljih i od kućnih ljubimaca
- Nabrojati koristi za čovjeka od domaćih životinja
- Nabrojati šta je sve potrebno za brigu i staranje o domaćim životinjama

MOĆI:

- Nabrojati domaće životinje i njihove mladunce
- Prepoznati oglašavanje domaće životinje
- Pozvati veterinara u slučaju bolesti domaće životinje

RAZUMJETI:

- Odgovornost za brigu i staranje o domaćim životinjama

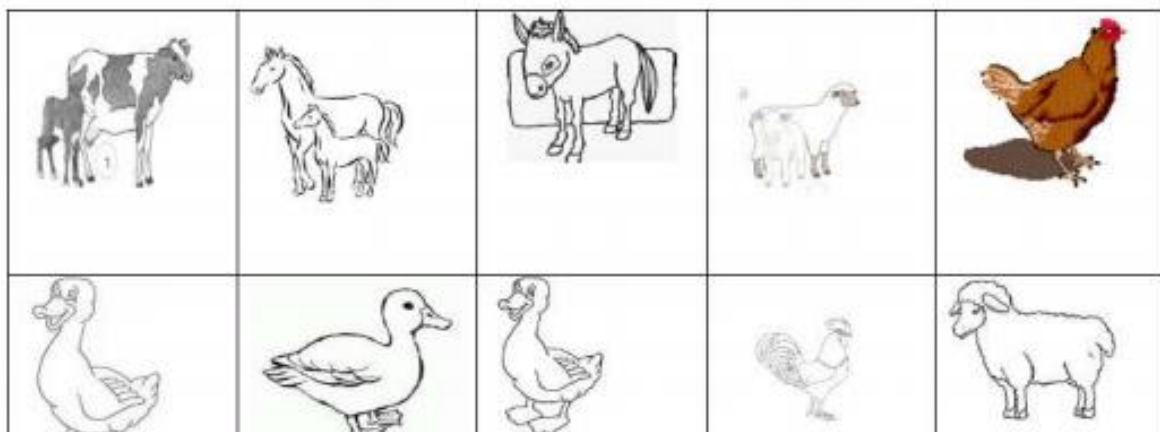
Slika 1. Nastavna priprema iz Moje okoline I dio

ARTIKULACIJA SATA

UVODNI DIO SATA:

Učenici rješavaju zagonetke i tako otkrivaju šta ćemo danas raditi.

<i>U staji stanuje, mlijeko nam daruje, travom se hrani, rogovima brani. (krava)</i>	<i>Ide brzo, pa još brže, kad se javlja on - zarže. (konj)</i>	<i>Pase, radi, trči, skače, pa još umije i danjače. (magarac)</i>	<i>I ako ti dam toplo krzno moje, do zime će drugo pokrit tijelo moje (ovca)</i>	<i>Djeca majci kažu: Pij, piju! a majka ih pita: Ko, ko, ko? /KVOČKA, PILIĆI/</i>
<i>Kad ronimo i plivamo, mi zaista uživamo. Privlači nas uvijek voda, jer smo perad smiješnog hoda. /PATKE/</i>	<i>Velik kao guska, guska nije. Na vodi pliva kao patka, patka nije. Bijel je kao labud, labud nije, a što je? /GUSAK/</i>	<i>Iznad sela pada veče, a kroz selo potok teče: na taj potok ispod brijega nešto bijelo putem gega. Čim je stiglo, uvis skače i još uz to ga-ga-gače! Na sve strane vodu pljuska - to je djeco, jedna... /GUSKA/</i>	<i>Krasan junak na svijetu, sav u svili i skrleti, mamuzica nosi par, ima krunu - nije car. On ponosno barjak vije, a barjaktar ipak nije. U zoru nas rano budi: Ustajte marni ljudi! /PIJETAO/</i>	<i>Dva se puta udariše i svu goru zatresoše (ovnovi)</i>

Slika 2. Nastavna priprema iz Moje okoline II dio

GLAVNI DIO SATA:

Isticanje cilja sata: Danas ćemo učiti o domaćim životinjama i njihovim mladunčadima.
Razgovor o domaćim životinjama kroz prezentaciju. (Prilog 1.)
Vodimo diskusiju i razgovoramo.

KRAVA:

Krava je krupna i mirna životinja. Ima snažno tijelo i mišićave noge koje su prikladnije za hod nego za trčanje. Svaka od četiri završava se sa dva ogromna papka. Kad dođe na svijet tele se još ne može držati na nogama. Leži na slami i mati ga grije svojim dahom. Već od prvog dana tele siše majčino mlijeko i ubrzo ustaje na svoje noge.

OVCA:

Ovca je visoka gotovo metar i dugačka odprilike metar i po. Prekrivena je vunanim runom od mekane, nježne blago kovrdžave dlake. Jednom godišnje, redovito u proljeće, ovca se striže i dobiva se oko dva kg vune. Ovce žive u torovima za vrijeme kišnih i hladnih dana, a u proljeće su na otvorenom.

KONJ:

Konj može narasti gotovo dva metra u visinu ili biti težak čak 1000 kg. Već prema boji dlake nazivamo konje posebnim imenima: vranac ako je crn, ridan ako je crvenkaste boje s ridim prelivima, dorat ako je ride boje s crnom grivom i repom.

MAGARAC:

Magarac ima tanke i vitke noge i imaju mala, uska i vrlo čvrsta kopita pomoću kojih se lahko može penjati i po najstrmijim stazama. Njegove duge uši neprestano su u pokretu, jer njima izražava svoje raspoloženje: kad ih drži uspravno znači da je miran, a ako ih napravi prema naprijed znak je da se plaši, a ako ih savije unatrag onda je ljut.

PERADI: KOKOŠ, PIJETAO, GUSKA I PATKA

Nakon završene prezentacije, učenici uzimaju koverta koje se nalaze ispod klupa. U svakoj koverti se nalazi slika (Prilog 2.) i tako otkrivaju u kojoj se grupi nalaze. Prva grupa je grupa KRAVA npr. slože sliku štale i sjedaju u grupu broj jedan, druga grupa je grupa OVCA, treća grupa je grupa KOKOŠI i četvrta grupa je grupa KONJA.

Slika 3. Nastavna priprema iz Moje okoline III dio

Učenici po grupama imaju zadatak da povežu životinju sa mjestom stanovanja, odrede mladunče te životinje i napišu ili nacrtaju koristi od životinje, i kako se čovjek brine o toj životinji. Posebnu pažnju posvećujemo uvođenjem pojma VETERINAR doktor za bolesne životinje. Razgovaramo o tome kada je potrebno obratiti se veterinaru, ko je zadužen za to.

Dok učenici rade po grupama puštamo u pozadini pjesmicu Stanovnici male farme“ i zajedno sa učenicima pjevušimo, kako bi je zapamtili.

Analiza urađenog

ZAKLJUČAK

Školski

Školski rad Domaće životinje

U goveda spadaju: krava, vo, bik i tele.

Tijelo goveda je krupno i obraslo je kratkom dlakom.

Govedo ima četiri noge. Na nogama ima papke. Ima dug rep.

Na glavi ima rogove. Krava ima vime.

Kokoš je obrasla perjem. Na glavi ima kljun i krijestu. Ima krila.

Ima dvije noge. Na nogama ima prste i na njima kandže. Nosi jaja.

ZAVRŠNI DIO SATA:

Igramo igricu.

Dopuni krava je otelila _____

Kobila je _____

Ovca je _____

Koza je _____

Koka je _____

Sa interneta puštamo oglašavanje domaćih životinja i učenici imaju zadatak da pogode o kojoj se životinji radi.

Slika 4. Nastavna priprema iz Moje okoline IV dio

DOMAĆA ZADAĆA:

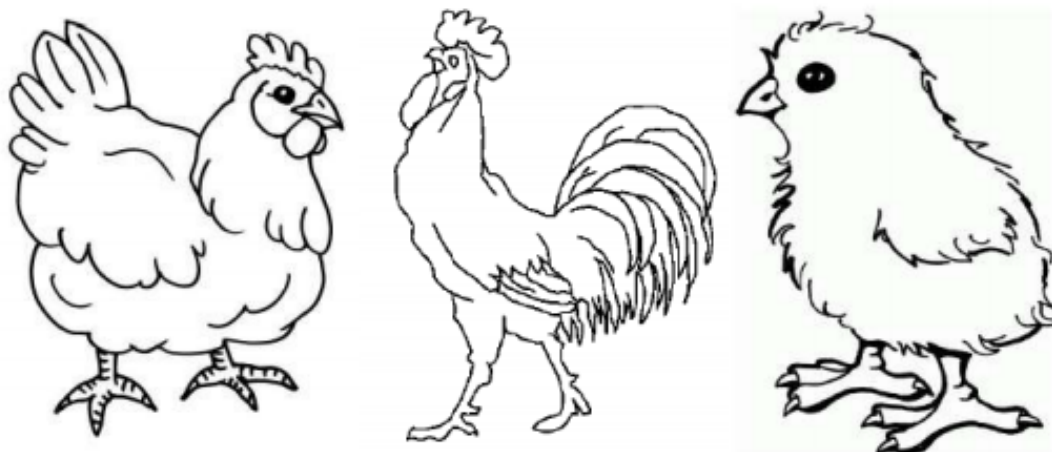
Sa roditeljima posjetiti obližnju farmu i uraditi intervju sa vlasnikom farme o domaćim životinjama.

PRAĆENJE I PROCJENJIVANJE:

Nakon što su učenici uradili radove po grupama organizovaće se grupno prezentovanje uradenog, gdje će svako dijete iz grupe trebati da kaže ponešto o zadatku koji su radili. Učiteljica im daje povratnu informaciju o uspješnosti uradenog. (Prilog 3.)

- Analiza uspješnosti pogađanja zagonetki na početku časa
- Analiza uspješnosti naučene pjesmice Stanovnici male farme
- Analiza uspješnosti rješavanja igrice u završnom dijelu časa

KRITERIJI	1 ISPOD STANDARDA	2 Približno nivou standarda	3 STANDARDNI NIVO	4 IZNAD STANDARDA
<i>Uspješnost usmenog izražavanja uz argumentaciju</i>	<i>Uz pomoć i poticaj nastavnika nabraja neke domaće životinje</i>	<i>Uz manji poticaj i podršku nastavnika opisuje domaće životinje</i>	<i>Opisuje domaće životinje i navodi razlike između domaćih, divljih i kućnih ljubimaca i utvrđuje kako njihovi postupci doprinose razvoju radnje.</i>	<i>Samostalno opisuje opisuje domaće životinje, uočava i priča o razlikama, navodi koristi od domaćih životinja, i načine brige i staranja o domaćim životinjama.</i>

Slika 5. Nastavna priprema iz Moje okoline V dio

Nastavna priprema iz predmeta Moja okolina pokazuje da je učiteljica koristila frontalni, grupni i individualni oblik rada. Od nastavnih metoda koristila je razgovor, demonstraciju, usmeno izlaganje i samostalni rad, a od nastavnih sredstava slike, grafo folije i nastavne listiće. Iz navedenog uočavamo raznolikost didaktičkih metoda i sredstava što je dobar put za poticanje kreativnosti kod učenika i zabavniji način usvajanja sadržaja.

U uvodnom dijelu časa učenici, rješavajući zagonetke, dolaze do naslova nastavne jedinice. Ovo je primjer učenja putem otkrića i putem pokušaja i pogreške čime se aktivira učenička radoznalost. Zagonetke sa rimama su, naročito u mlađem uzrastu, zabavan način otkrivanja spoznaja, motiviraju učenike na takmičenje i bude želju da upravo oni daju tačan odgovor.

Vizualizacija putem slika je odličan način za buđenje čula i lakog zapamćivanja gradiva. Također, precrtavanje životinja i bojenje istih kod djece razvija koordinaciju oko-ruka, potiče sitnu motoriku i budi maštu. Izrada navedenih zadataka kroz grupni rad razvija socijalne vještine učenika, kreira atmosferu saradničkog učenja i pruža priliku za razmjenu učeničkih ideja.

Završetak časa, učiteljica je realizovala kroz jednostavnu provjeru znanja. Za domaći zadatak učenici moraju biti kreativni; osmišljavanjem pitanja za vlasnika farmere razmišljaju o naučenom, ali i onome što tek trebaju da nauče kroz razgovor sa vlasnikom. Možemo zaključiti da je ova učiteljica koristila kreativne didaktičke strategije u nastavi Moje okoline upotrebom različitih nastavnih metoda, sredstava i oblika rada te osmišljavanjem domaćeg zadatka koji iziskuje učeničku maštu.

HISTORIJA: „GRADA MLADOSTI“ (NOVI TRAVNIK)

OSNOVNE I SREDNJE ŠKOLE

„Grad Mladosti „

Autor: profesorica historije

Kontakt:

Tema

Tema nastavne jedinice je „Grada Mladosti“. Obraduje način nastanka i širenja Novog Travnika i zbog čega je nazvan „Grada Mladosti“. Postoji li danas?

Ključni pojmovi: mladost, industrija, cvijeće, ljubav, prijateljstvo, pjesma

Kontekst

Jako malo gradova se u Bosni i Hercegovini, a i šire se može pohvaliti da ima tačan datum nastanka kao što je to Novi Travnik ili „Grad Mladosti“ kao su ga njegovi građani rado i sa ponosom nazivali. Grad je nastao 14.06.1949.godine na poljima sela Kasapovići za radnike novoosnovane tvornice „MMK Bratstvo“. Lokacija za gradnju grada je izabrana vojnom strategijom: vojna industrija mora biti u unutrašnjosti zemlje, dalje od državnih granica, vodilo se računa o konfiguraciji terena i o mogućnostima opskrbe energijom, sirovinama i ostalim resursima.

Ime je dobio prema obližnjem gradu Travniku. U periodu od 1980.-1990. godine grad je nosio ime Pucarevo po partizanskom heroju Đuri Pucaru Starom.

Od samog nastanka sudbina grada ovisila je o tvornici. Kako su dovoženi strojevi i građene prve jednostavne hale tako su iz svih krajeva Jugoslavije pristizali inženjeri, kovači, bravari, trgovci, liječnici i radnici svih zanimanja. Kako se širilo „MMK Bratstvo“, tako se širio i Novi Travnik. S ponosom se isticalo kako u novom gradu složno žive i rade Srbi, Hrvati, Muslimani, Makedonci, Slovenci, Crnogorci,

U gradu je živjelo 17 naroda i narodnosti. Prvih deset godina grad nije imao groblja, a prosječna starost stanovništva bila je ispod 30 godina.

„Grad Mladosti“, tako su ga zvali.

Cilj

Cilj ovog časa je je upoznati učenike sa nastankom i razvojem grada. Povezati sa sadašnjim privrednim i društvenim prilikama u gradu i državi, potaknuti učenike da razgovaraju sa članovima uže i šire porodice i susjedima o tome kako je nastao Novi Travnik. Kako je grad izgledao nekad, a kako izgleda sad.

Slika 6. Nastavna priprema iz Historije I dio

Tema se može realizovati u osnovnim i srednjim školama na časovima historije, odjeljske zajednice, prirode i društva, geografije za bilo koji grad u Bosni Hercegovini.

Ishodi učenja

Učenici bi trebali da shvate zbog čega je sagrađen Novi Travnik- „Grad Mladosti „. Koju ulogu i značaj je grad imao u periodu od 1949.-1990.godine.

Materijal i potrebna oprema

Projektor, fotografije iz porodičnih albuma, novinski članci, papiri, olovke

Trajanje 45 minuta

Tok školskog časa

Uvodni dio časa je predviđeno da traje 05-10 minuta

Na početku časa nastavnik pozdravlja učenike i goste na času.

Nastavnik govori prilikama u Bosni i Hercegovini nakon II svjetskog rata i najavljuje temu časa.

Glavni dio časa je predviđeno da traje 20-25 minuta

Nastavnik učenike djeli u četiri grupe.

Projekcija dokumentarnog filma: „Grad od deset ljeta“ u trajanju od 12:20 minuta.

Svaka grupa ima zadatak da prilikom gledanja filma odgovori na jedno pitanje.

I grupa Kada i zbog čega je nastao Novi Travnik?

II grupa Kako su ljudi u „Gradu Mladosti“ koristili slobodno vrijeme, a kako ga koriste danas?

III grupa Po čemu se „Grad Mladosti“ razlikovao od drugih gradova iz okruženja?

IV grupa Postoji li „Grad Mladosti“danas?

Na čas su pozvani i gosti koji su živjeli u Novom Travniku od 1949.-1990. koje će interviusati učenici.

Jedan učenik će obaviti interviu sa osobom koja je došla šezdestih godina XX stoljeća u Novi Travnik i tu ostala cijeli radni vijek.

Osoba i danas živi u Novom Travniku.

Slika 7. Nastavna priprema iz Historije II dio

Pitanja koja će postaviti učenik su:

- 1) Zbog čega je osoba došla u Novi Travnik?
 - 2) Kako je Novi Travnik izgledao šezdestih godina XX stoljeća?
- Drugi učenik će obaviti interviu sa osobom koja je rođena, odrasla i živi i u Novom Travniku.

Pitanja koja će postaviti učenik su:

- 1) Kako je bilo odrastati u Novom Travniku?
- 2) Postoji li razlika između Novog Travnika nekad i sad?

Završni dio časa je predviđeno da traje 05-10 minuta.

Na kraju časa se mogu pokazivati i analizirati različite fotografije koje su donijeli učenici ili ih je odabrao nastavnik, a koje govore o nastanku i razvoju Novog Travnika, video-materijali, isječki iz novina i slično.

Literatura koju će koristiti nastavnik

MMK "Bratstvo" 1949-1989. – 40 BNT Pucarevo, 1989.godine

Film Branislava Bastaća : Novi Travnik grad od deset ljeta!

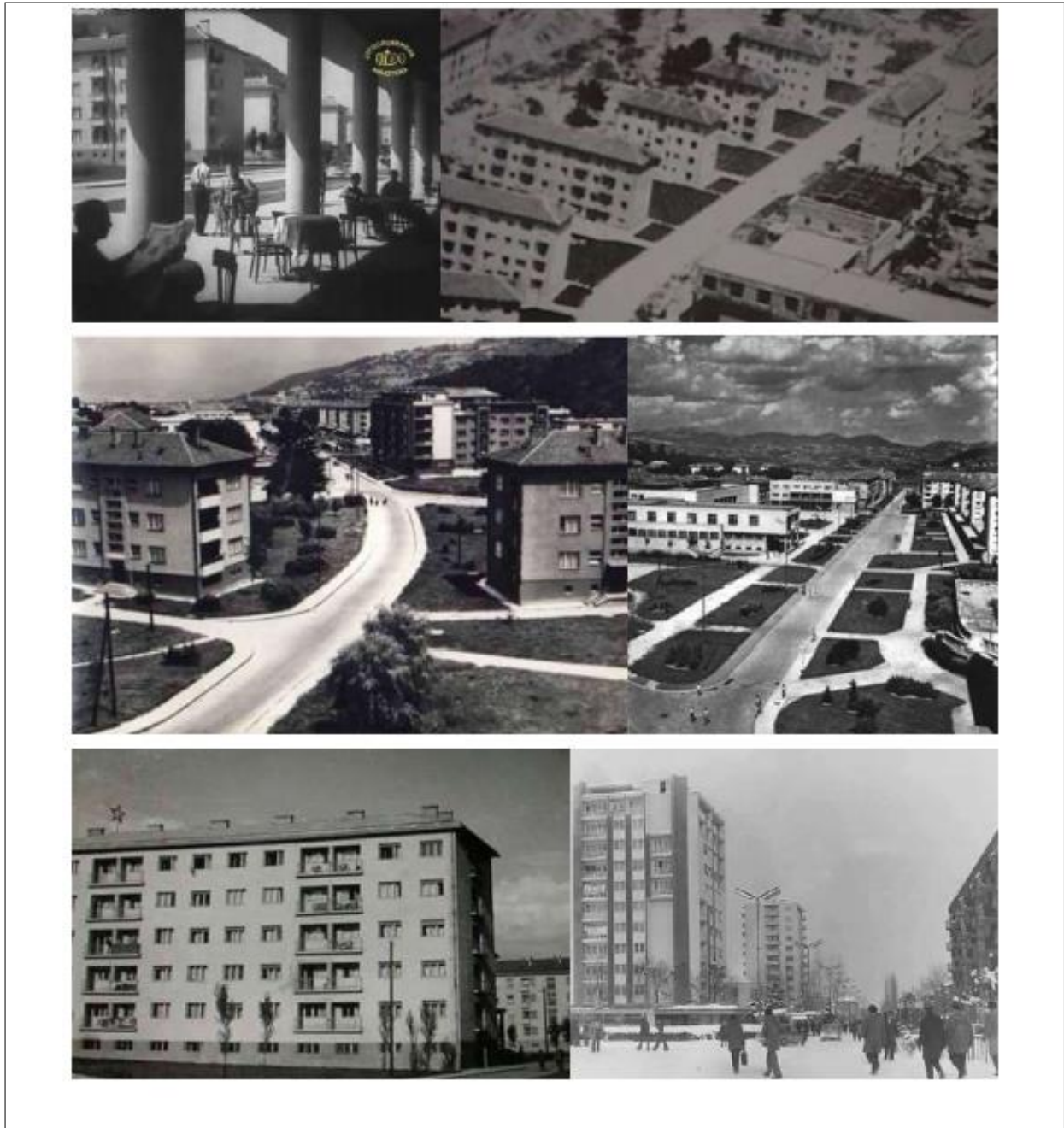
Dokumentarac: Novi Travnik nekad

Slike sa interneta i slike koje su donijeli učenici iz porodičnih albuma

Razgovori koje su nastavnik i učenici obavili sa osobama koje su živjele u „Gradu Mladosti“

Slika 8. Nastavna priprema iz Historije III dio

Slika 9. Nastavna priprema iz Historije IV dio

Od potrebnih materijala, nastavnica Historije je koristila projektor, fotografije, novinske članke. Koristila je grupni oblik rada te multimedijalna sredstva za projekciju dokumentarnog filma. Kreirajući pitanja, na kojima se odgovor nalazi u filmu, motivirala je učenike da ga pažljivo prate. Intervjuisanje osoba, koje žive u Novom Travniku, na licu mjesta, odnosno tokom časa je inovirajuća i kreativna aktivnost u nastavi. Nove i nepoznate osobe na času zasigurno potiču učenike da postavljaju pitanja i mimo onih koje je nastavnica pripremila.

Možemo zaključiti da je nastavnica Historije koristila kreativne didaktičke strategije u nastavi i poticala kreativnost kod učenika. Nije koristila tradicionalni oblik rada i uključila je učenike u nastavni proces. Za kreativnu nastavu važne su strategije učenja u kojima učenici do novih spoznaja dolaze vlastitom aktivnošću (istraživanjem, simulacijom). Aktivnim učenjem učenici raznim aktivnostima usvajaju odgojno-obrazovne ciljeve izadaće. Učenje je u velikoj mjeri osjetno i iskustveno.

Učenje rješavanjem problema i istraživanjem, također, potiče učenikovu samostalnost i aktivnost. Učenik se suočava s problemom koji treba sam otkriti, istražiti i riješiti. Uloga nastavnika je asistiraćća (uloga pomagaća), a takva nastava poprima oblik samostalnog istraživačkog rada učenika. Ovom metodom učenja se razvija kreativnost, inovativno mišljenje i radoznalost. Prvobitni cilj ovakvog učenja je usvajanje puteva dolaženja do novih spoznaja, a ne puko usvajanje činjenica.

IV. ZAKLJUČAK

Kreativnost u nastavi ima višestruko značenje. Budući da je kreativnost jedna od suštinskih karakteristika čovjeka, humana škola koja teži razvoju svih ljudskih potencijala ima obavezu da potiče kreativnost. Prema tome, kreativni pojedinci su i značajan faktor društvenog razvoja pa i opstanka nekog društva pa društvo koje koči kreativnost mlade generacije radi na vlastitom propadanju. Dakle, kreativnost pak snažno potiče kvalitetu nastave i čini je neusporedivo učinkovitijom od uobičajene nastave koja pati od dosade i da bi se uopće odvijala, mora se zasnivati na strahu i raznim vrstama pritiska.

U kontekstu odgojno-obrazovnog sustava, poželjno je da svi oni koji su uključeni u neposredan rad s učenicima imaju razvojne teorije kreativnosti jer će samim time više cijeliti tu osobinu i poticati je kod učenika. Učitelji i nastavnici su ti koju organiziraju i vode nastavu koja potiče kreativnost ili koja je ograničava. Potrebno je podići svijest o važnosti kreativnosti, osobito u odgojno-obrazovnim krugovima, o načinima na koje se potiče, ali i ograničava kako bi u odgojno-obrazovnom sistemu došla na mjesto koje zaslužuje, a to je na mjesto jedne od sposobnosti koja će se, u nastavnom procesu, kontinuirano razvijati i poticati. Zaključno, kreativnost ne bi trebalo poticati na marginama nastavnog procesa, već to treba postati jedan od najvažnijih zadataka za koji je potrebno predvidjeti vrijeme, postupke i stručnu pomoć nastavnicima. U tome im mogu pomoći zajednice učenja, ali prije svega osobe koje dobro poznaju nove nastavne postupke (kritički prijatelji, stručni suradnici, mentori). Ono što je najbitnije, poticanje kreativnosti učenika ovisi prije svega o tome koliko nastavnici razumiju njen značaj za razvoj djeteta, poznaju načine na koje to mogu ostvariti i koliko su spremni mijenjati tradicionalne obrasce nastavnog rada koji tome ne idu u prilog.

Kroz istraživačka pitanja doznali smo da postoje nastavnici koji se služe kreativnim didaktičkim strategijama te kroz iste potiču kreativnost kod svojih učenika. Nastavnici se trude biti „u korak sa vremenom“ te frontalni oblik rada zamijeniti aktuelnijim, inovativnijim oblicima rada. Sigurno da nijedan nastavnik i/ili učitelj ne želi provesti 45 minuta u tišini i dosadi. Naši ispitanici su kazali da se služe i debatom, igrom, grupnim radom, a sve u cilju pobuđivanja interesovanja važnog faktora nastavnog procesa – učenika.

Ovim istraživanjem ostvarili smo cilj, odnosno ispitali stavove nastavnika razredne i predmetne nastave o kreativnosti i kreativnim didaktičkim strategijama koje koriste u nastavi, osobinama kreativnog nastavnika, te postojanju potrebe usavršavanja nastavnih priprema kako bi nastava dobila na kvaliteti i kako bi se poticala učenička kreativnost. Uočavamo da postoje naznake prisutnosti kreativnosti u nastavi. Nastavnici se služe (ponekim) kreativnim didaktičkim strategijama, ali još uvijek u nezavidnoj mjeri.

Smatramo da se kreativnost uglavnom potiče u umjetničkim predmetima, ali ne i u drugim predmetnim područjima. No, svako dijete zaslužuje kreativno se razvijati te bi zbog toga nastava svih predmeta u određenoj mjeri trebala biti usmjerena poticanju kreativnosti, a nastavnici bi trebali biti osobe koje će poticati kreativno mišljenje i izražavanje. Problem je što mnogi od njih nisu imali priliku tijekom vlastitog školovanja razvijati kreativnost te nisu prepoznali njezinu važnost, a mnogi ni na fakultetima nisu dobili priliku za to.

Osvrćući se na osobine koje kreativni nastavnik treba da posjeduje (originalnost, inovativnost, humor..) uviđamo da proces rasta i razvoja ne staje ni onda kada završimo fakultet i dobijemo posao. Pravo učenje počinje tek tada. Kroz odgojno-obrazovni rad nastavnici rastu zajedno sa svojim učenicima i razvijaju sposobnosti. Taj proces se intenzivno poboljšava onda kada svoje učenike aktivno uključimo u osmišljavanje toka nastave. Preporuka nastavnicima je da se ne boje pitati svoje učenike kako bi voljeli da izgleda čas, oni sigurno neće predložiti nešto nemoguće. Odvažite se na upotrebu dramskih tehnika i osmislite lutkokaz i/ili igrokaz sa svojim učenicima, osmislite projekat na kojima će učenici, u timovima, raditi, pogledajte edukativno- zabavni film u učionici. „Žrtva“ je minimalna u odnosu na zahvalnost koju će vaši učenici osjećati.

Navedene tehnike potaknut će kreativnost te ćete kod učenika primjetiti moć zapažanja, radoznalosti, upornosti u formiranju učeničkih misli, razvijanje inicijative i samostalnosti. To je učenje u kojemu naglasak ima akcija potaknuta originalnim idejama, vođena duhom istraživanja, znatiželje i motivacije. Moto koji bi trebao slijediti svaki nastavnik jesu riječi osnivača kreativne tehnike „*Oluja mozga*“: „Kreativnost je tako nježan cvijet da pohvale potiču njegov cvat dok ga obeshrabrivanje često uguši u zametku“(Alex Osborn, 1888).

V.LITERATURA

1. Alagić, A. (2018). **Zbornik savremenih i kreativnih nastavnih priprema**. Sarajevo: Bosanska knjiga.
2. Balažević, E. (2010). **Kreativnost u nastavi – Učitelji i organizacija kreativnih aktivnosti u nastavi glazbene kulture**. Osijek: Život i škola, 56 (23), 181-184
3. Bognar, L., Somolanji, I. (2008). **Kreativnost u osnovnoškolskim uvjetima**. Osijek: Život i škola, 54 (19) , 87-94
4. Bognar, L. (2009). **Priča i lutka u sveučilišnoj nastavi**. Zbornik: Poticanje stvaralaštva u odgoju i obrazovanju“, PROFIL, Zagreb, str. 34-41.
5. Bognar, L. (2012). **Kreativnost u nastavi**. Napredak : časopis za pedagoškijsku teoriju i praksu. Vol. 153, br. 1., str. 9 – 20.
6. Bognar, L., Matijević, M. (2005). **Didaktika**. Zagreb: Školska knjiga
7. Bubnić, H. (2015). **Dijete, vrtić, obitelj**. Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima. Vol. 20, br. 77 / 78., str. 29 – 31.
8. Bajrić, M., Stevanović, M. (1999). **Direktor, pomoćnik i pedagog u školi**. Tuzla: R & S.
9. Carrson, D. K. , & Runco, M. A. (1999). **Creative problem solving and problem finding in young adults: Interconnections with stress, hassles, and coping abilities**. Connecticut: Journal of Creative Behavior.
10. Cindrić, M., Miljković, D. i Strugar, V. (2016). **Didaktika i kurikulum**. Zagreb.
11. Čudina-Obradović, M., Brajković, S. (2009). **Integrirano poučavanje**. Zagreb: Pučko otvoreno učilište.
12. Filipović, N. (1988). **Mogućnosti i dometi stvaralaštva učenika i nastavnika**. Sarajevo: Svjetlost.
13. Fulgosi, A. (1981). **Psihologija ličnosti**. Zagreb: Educa.
14. Gajder, V., Mlinarević, V. (2010). **Slobodno vrijeme mladih – prostor kreativnog djelovanja**. Osijek: Međunarodna kolonija mladih Ernestinovo: 2003.-2008.: Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem, str 43-58.
15. Gudjonsson, Gisli (1992). **The Psychology of Interrogations, Confessions, and Testimony**. New York: John Wiley & Sons.
16. Guilford, J., Hoepner, R. (1971). **The Analysis of intelligence**. New York: McGraw – Hill.
17. Huzjak, M. (2006). **Darovitost, talent i kreativnost u odgojnom procesu**. Odgojne znanosti, 8 (1), 3-22
18. Iljenkov, E. V. (1975). **O Idolima i idealima**. Zagreb: Školska knjiga. teoriju i praksu. Vol. 156, br. 4., str. 423 – 446.

19. Jensen, E. (1995). **Super nastava**. Zagreb: Educa.
20. Kvaščev, R. (1980). **Podsticanje i sputavanje stvaralačkog ponašanja ličnosti**. Sarajevo: Svjetlost.
21. Kvaščev, R. (1831). **Kako razviti stvaralačke sposobnosti – proces stvaranja i pronalaženja vežbe i rešenja**. Beograd: BIGZ.
22. Konig, E., Zedler, P. (2001). **Teorije znanosti o odgoju: Uvod u osnove, metode i praktičnu primjenu**, Zagreb: Educa.
23. Kunac, S. (2015). **Kreativnost i pedagogija**. Napredak: časopis za pedagoškijsku literaturu.
24. Lubart, T. I. (1994). **Creativity**. New York: Academic Press.
25. Mail, A. (1968). **Kreativnost u nastavi**. Svjetlost. Sarajevo
26. Matijević, M. (2009). **Od reproduktivnog prema kreativnom učitelju**. Zbornik: Poticanje stvaralaštva u odgoju i obrazovanju. PROFIL, Zagreb, str. 17-23
27. Marsh, C. (1994). **Kurikulum temeljni pojmovi**. Zagreb: Educa.
28. Miljak, A. (2009). **Življenje djece u vrtiću**. Zagreb: Educa.
29. Mužić, V. (2004). **Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja**, Zagreb: Educa
30. Pavišić, M. (2009). **Osnovni termodinamički pojmovi u nastavi**. Zagreb.
31. Perić Kraljik, M. (2009). **Kreativne lutkarske igre u nastavi**. Zbornik: Poticanje stvaralaštva u odgoju i obrazovanju, PROFIL, Zagreb, 142-149
32. Petrović, Đ. (2010). **Poticanje kreativnosti u komibiranom razrednom odjelu**. Osijek: Život i škola, 56 (24), 267. – 281.
33. Poljak, V. (1984). **Didaktika**. Zagreb: Školska knjiga.
34. Pušina, A. (2020). **Ljudska kreativnost: psihologijski modeli**. Sarajevo: Filozofski fakultet.
35. Rogers, C. (1985). **Kako postati ličnost**. Beograd: Nolit.
36. Stevanović, M. (1986). **Kreativnost nastavnika i učenika u nastavi**. Istarska naklada. Pula
37. Stevanović, M. (1999). **Kreatologija**. Varaždin: Tonimir
38. Stevanović, M. (2002). **Nastavnik, odgajatelj, umjetnik**. Varaždinske toplice. Tonimir
39. Šušnjara, S. Guska Bjelan, S. i dr. (2019). **Priručnik za visokoškolsku nastavu**. Sarajevo: Filozofski fakultet.
40. Toynbee, A. (1934). **A study of History**. New York: Oxford University. Press.
41. Treffinger, D. i drugi, (2002). **Building creative excellence**. Glassboro, NJ: Destination ImagiNation.

42. Treffinger, D. J. , & Nassab, C. A. (1998). **Thinking tool guides**. FL: Center for Creative Learning.
43. Zaclona, Z. (2009). **Creative approach towards teacher training**. Zbornik: Poticanje stvaralaštva u odgoju i obrazovanju, PROFIL, Zagreb, 65-7

VI. PRILOG

ANKETNI UPITNIK

FILOZOFSKI FAKULTET UNIVERZITETA U SARAJEVU

ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

MURTIĆ SAMRA

murticsamra95@gmail.com

ANKETNI UPITNIK

ZA NASTAVNIKE RAZREDNE I PREDMETNE NASTAVE

Poštovani/a,

studentica sam pete godine na Odsjeku za pedagogiju na Filozofskom fakultetu. Obzirom na to da je ovo završna godina, za potrebe završnog rada trebam provesti istraživanje na temu „Kreativne didaktičke strategije u razrednoj i predmetnoj nastavi“. Stoga Vas molim da ovaj anketni upitnik ispunite samostalno i iskreno. Anketni upitnik je anoniman, a odgovori koje napišete korstiće se samo za potrebe ovog istraživanja.

Opći podaci:

Spol: M Ž

Nastavnik/ica: RAZREDNE NASTAVE PREDMETNE NASTAVE

Radno iskustvo u nastavi:

Prema navedenoj skali, procjenite navedene tvrdnje u odnosu na vlastito poimanje kreativnosti općenito, vjerovanja o vlastitoj kreativnosti i poimanju kreativne nastave.

Brojevi imaju sljedeće značenje:

1 – Ne slažem se s navedenom tvrdnjom

2- Niti se slažem, niti se ne slažem

3- Slažem se s navedenom tvrdnjom

Procijenite tačnost sljedećih tvrdnji koje se odnose na vlastitu percepciju kreativnosti:

R.br.	TVRDNJA	1	2	3
1.	Ja sam kreativna osoba			
2.	Spreman/a sam prihvatiti nove ideje i isprobati nešto novo			
3.	Fleksibilan/a sam osoba koja se lako prilagodi novim situacijama			
4.	Otvoren/a sam za nova iskustva iz kojih uvijek nastojim izvući ono najbolje			
5.	Spreman/a sam za prihvaćanje novih izazova			
6.	Svjesno prihvaćam rizik i moguće posljedice svojih postupaka			

Procijenite slaganje sa sljedećim tvrdnjama koje se odnose na prisutnost kreativnosti i kreativnih didaktičkih strategija u nastavi:

R.br.	TVRDNJA	1	2	3
1.	U nastavi se često susrećem s novim, originalnim metodama koje primjenjujem u vođenju nastave			
2.	U mom realizovanju dosadašnje nastave naglasak je bio stavljen na jednom tačnom odgovoru			
3.	U realizovanju dosadašnje nastave velikim dijelom prevladava predavačka metoda i pasivno slušanje od strane učenika			
4.	Tradicionalan oblik nastave (frontalni način rada) sputava kreativnost učenika			
5.	Kreativna nastava ovisi samo o meni kao nastavniku/ici i načinu na koji vodim nastavu			
6.	Ja kao nastavnik/ica prihvatam ideje učenika i često prema tim idejama prilagođavam nastavu			
7.	Dosadašnju nastavu mogu opisati kao zanimljivu, aktivnu, poticajnu i kvalitetnu			
8.	Svaka osoba u sebi ima potencijal kreativnosti koji treba razvijati			
9.	Djeca su većinom kreativnija od odraslih			
10.	Kreativnost kod učenika može poticati samo nastavnik/ica koji je također kreativan			
11.	U savremenoj nastavi se prilikom planiranja kreativnosti ne pridaje dovoljna pozornost			
12.	U savremenoj nastavi se prilikom realiziranja kreativnosti ne pridaje dovoljna pozornost			

13.	Kreativno provođena nastava je adekvatniji oblik nastave u odnosu na frontalnu nastavu			
14.	Neke nastavne sate realizujemo izvan razreda			
15.	U toku trajanja nastavnog sata učenici poštuju jasno postavljena pravila koja smo zajednički dogovorili			
16.	U svom realiziranju nastavnih jedinica koristim Power Point prezentacije			
17.	Nastavne jedinice često učenici samostalno obrađuju radeći u manjim grupama			
18.	Ja kao nastavnik/ica poznajem učenikovu osobnost			
19.	Evaluaciju rada vršim nakon svake obrađene nastavne jedinice			
20.	Nakon obrađene nastavne jedinice realizujem debate, tj. polemiziranje na odrađenu temu			

Prema Vašem mišljenju osobine nastavnika koji potiču kreativnost kod učenika su:

Nastavne pripreme je potrebno doradivati/ponovo kreirati/prilagođavati za svaku školsku godinu.

DA NE

Objasnite Vaš odgovor!

Hvala na saradnji i učešću!